

ทะลวงกรอบหลายกรง:

การพิจารณาเชิงประวัติศาสตร์
ถึงความสัมพันธ์ระหว่าง

อนาคต เวลา ศาสนา และ ความก้าวหน้าของไทย

ชาวิต สุขพานิช

คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

History as the realm of freedom and of meaning is always difficult to describe and to interpret, but a movement in which the most delicate inward spiritual concerns of men are involved requires special sensitivity, a proper balance between objectivity and sympathy.

Lewis W. Spitz, **The Renaissance and Reformation Movements.**

คนที่ไม่สนใจในเรื่องเกี่ยวกับอนาคตเลยมีน้อยนัก แม้ตัวเองก็คงจะมีไม่มาก การ “ดูหมิ่น” อ่านคอลัมน์พยากรณ์ ตรวจจับดวงราศีเหล่านี้เป็นแต่เพียงส่วนน้อยเสียเล็กในการแสดงออกถึงความผูกพันของมนุษย์ต่อเวลา “ภายนอก” คนทุกคนที่มีลูก ปลูกบ้าน ทำการค้า รับราชการ หรืออยู่ระหว่างการศึกษาก็หมกมุ่นอยู่กับเรื่องของอนาคตด้วยกันทั้งนั้น ว่าลูกคนนี้จะดีหรือเลว โตขึ้นจะเป็นเกย์ไหม และถ้าเป็นจะทำสถานใด เงินที่กูมีจะจ่ายคืนให้เจ้านั้นทันเวลาไหม สถานการณ์เศรษฐกิจจะตกต่ำไปมากกว่านี้หรือไม่ วิชาที่กำลังศึกษาอยู่จะออกข้อสอบทำนองใด จบแล้วจะมีงานให้ทำหรือเปล่า หรือทำอะไรจึงดีที่จะรวยทั้งเงินและเกียรติ เมื่อมากเงินล้นเกียติแล้วคอมมูนิสต์ (หรือนายทุนแล้วแต่กรณี) จะเข้ามาทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่เพียรสร้างไว้ไหม ถ้าคนใดบังเอิญทำได้สมบูรณไร้ที่ติ คนนั้นจึงมีสิทธิตายตาหลับ มิเช่นนั้นตอนตายก็ยังตาโพล่ง เป็นผีก็ยังมีห่วง ว่าอนาคตจะทำอย่างไรกับครอบครัว ชื่อเสียง ทรัพย์สินสิ่งรักของตน

ทั้งส่วนตัวส่วนรวม เรื่องเกี่ยวกับอนาคตมีความสำคัญทั้งได้รับการศึกษาพิจารณาทำความเข้าใจอย่างดี ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วทุกคนในทุกระดับก็กระทำกันอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่มักจะอ้อมเลี้ยวจากการ

ใช้คำว่า “พิจารณาอนาคต” ไปเป็นคำอื่น ๆ เช่น ศึกษาและเตรียมการกำหนดเป้าหมายหรือวางแผนล่วงหน้าในเรื่องต่าง ๆ กันนับแต่ ครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศ เรียกเป็นระยะสั้นระยะยาว 5 ปี หรือ 10 ปี อะไรทำนองนี้ แต่คำว่าอนาคตจะไม่ใช้ประเด็นหลักของการศึกษาหรือได้รับการกล่าวถึงโดยตรง เพราะเป็นสิ่งที่ต้องห้ามจากคติฝังใจว่าเป็นเรื่องมืดมัวหรืออย่างเก่งก็สลับ ๆ ที่คนธรรมดาไม่อาจหยั่งคาด พระเองท่านก็พรั่นเทศนาสั่งสอนให้คนตั้งมั่นอยู่ในโลกแห่งปัจจุบันกาล คนเรานั้นจะตายวันตายพรุ่งก็ไม่มีการรู้ อย่าไปหมกมุ่นอยู่กับเรื่องของอดีตหรืออนาคตเลย เพราะประการแรกก็ผ่านไป แล้ว ส่วนประการหลังนั้นก็ยังไม่เกิดขึ้น ที่แล้วก็แล้วกันไป ที่ยังไม่เกิดก็ไม่ต้องวิตกกังวลถึง คิดไปก็เท่านั้น เพื่อเจือพุงชานเสียการเสียงานเสียประโยชน์อันพึงจะกระทำได้ในขณะนี้ นัยว่าถ้าทำให้ปัจจุบันดีเสียอย่างแล้ว อดีตจะเป็นอย่างไรก็ช่างหัวมัน ส่วนอนาคตนั้นมันจะดีเองเป็นคนก็ต้องตอลืม เป็นผีก็ต้องตาหลับ เป็นพระก็ต้องเทศนาสั่งสอนทุกคนรู้หน้าที่ของตน รู้ว่าควรจะทำอะไร และที่รู้ด้วยว่า เจ้า “ปัจจุบัน” นั้น มันเป็นประการใด อยู่ตรงไหน แบ่งแยกตัดขาดจากอดีตและอนาคตได้อย่างแน่นอนอนเช่นไร

การที่ใครจะอยู่เฉพาะในปัจจุบันได้เป็นสิ่งล้ำเลิศประเสริฐนัก แต่ “ปัจจุบัน” นั้นเป็นเพียง “ฉับพลัน” หนึ่งบนวิถีเวลาระหว่างอดีตอันลึกลับกับอนาคตอันยาวไกล เป็นจุดเล็กของเวลาที่พร้อมจะสลายกลายเป็นอดีต แล้ววิ่งผ่านเข้าไปในแดนของอนาคตได้ทุกขณะ และ “ปัจจุบัน” ของมนุษย์ปัจจุบัน (ที่ยังอยู่ในโลก) ก็เปลี่ยนเร็วจนกระทั่งมองตะนิยามที่ว่า “ปัจจุบันคือทุกขณะจิต” นั้น ได้กลายเป็นคำกล่าวที่เหลวไหลไร้สาระ เพราะต่างคนก็ต่างจิตต่างใจ แต่กลับต่างปัจจุบันกันไม่ได้ “ปัจจุบัน” ของคนปัจจุบันได้วิ่งหลุดเล็ดออกไปนอกกายนอกใจ ไม่ขึ้นกับการกำหนดของจิตของใครคนใดคนหนึ่งมานานแล้ว จะคงอยู่ก็เป็นเกณฑ์กลางพอให้รู้เป็นเลา ๆ ว่าการกระทำอันใดหรือใครคนไหนอยู่ล้ำนำสมัยล้ำหลังด้อยพัฒนา หรือมีชัยภูมิปฏิบัติทางก้ำกึ่งดี ซึ่งการจะรู้ได้ว่าปัจจุบันคืออะไร อยู่ตรงไหนนั้น จะเกิดขึ้นโดยไม่ต้องรับรู้ท่าความเข้าใจกับอีก 2 มิติของเวลาคือ อดีตและอนาคต ที่คุมหัวคึดหาให้เจ้าปัจจุบันมันอยู่ตรงกลางอย่างพอดีพอเหมาะนี้ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริง ๆ หรือ ?

การตั้งคำถามเช่นนี้อาจเป็นการกระทำที่เสแสร้งแกล้งเป็นปรัชญา แต่ก็คำถามที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะไม่ว่าจะทำได้หรือไม่ได้ก็กระทำกันอยู่แล้ว รวากับว่าปัจจุบันมันคืออะไรนั้นก็ต้องเป็นที่รู้ ๆ กันอยู่แก่ใจเช่นกัน การศึกษาอดีตหรือประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ถูกละเลย ไม่ต้องใส่ใจ หรือถ้าใครโผล่ไปสนใจเข้า ก็ต้องจำกัดไว้ให้เป็นเรื่องของ การประดับสมอง มิเช่นนั้นจะถูกกล่าวหาว่าถอยหลังลงคลอง เสียเวลาเปลืองปัญญาและเงินทอง ช่างน่าเสียดายและไร้คุณค่า ถ้าเข้าศึกษาในสาขาอื่นไม่ได้จริง ๆ จึงค่อยไปเรียน เมื่อเรียนแล้วก็ต้องรีบ ๆ จบเอาปริญญาไปหางานอย่างอื่นทำ ความสำคัญไม่ได้อยู่ที่เนื้อหา แต่อยู่ที่กรรมวิธี ที่ก็ต้องให้เหมือนพวกสังคมศาสตร์อื่น ๆ โดยทั่วไป คือต้องค้นคว้าเสาะหาข้อมูลและการ “วิเคราะห์” อย่างมีกรอบมีเกณฑ์

มีเหตุผล ซึ่งในเรื่องเหล่านี้ก็พอจะชดเชยเวลาและทุนรอน หรือพอจะ “ถอน” คืนได้บ้าง จนรูปแบบระเบียบการได้รับความสนใจมากกว่าเนื้อหา มากนัก แนวคิดหลักปฏิบัติมีอยู่ว่าเนื้อหาที่ถูกต้องจะเกิดได้ต่อเมื่อได้ ใช้รูปแบบการวิเคราะห์ที่ถูกต้องเท่านั้น ส่วนรูปแบบอันถูกต้องนั้น มาจากไหนกลับไม่ใช่ปัญหา ประวัติศาสตร์กลายเป็นวิธีการและกฎเกณฑ์ ต้องคิด ค้น เสนอ อย่างน้อยอย่างนั้น นั่นจึงเป็น “วิชาการ”¹ จนอดีตมีแต่ ความลางเลือน แล้วปัจจุบันจะชัดเจนได้มากสักแค่ไหนก็คงไม่ยาก จะเห็น !

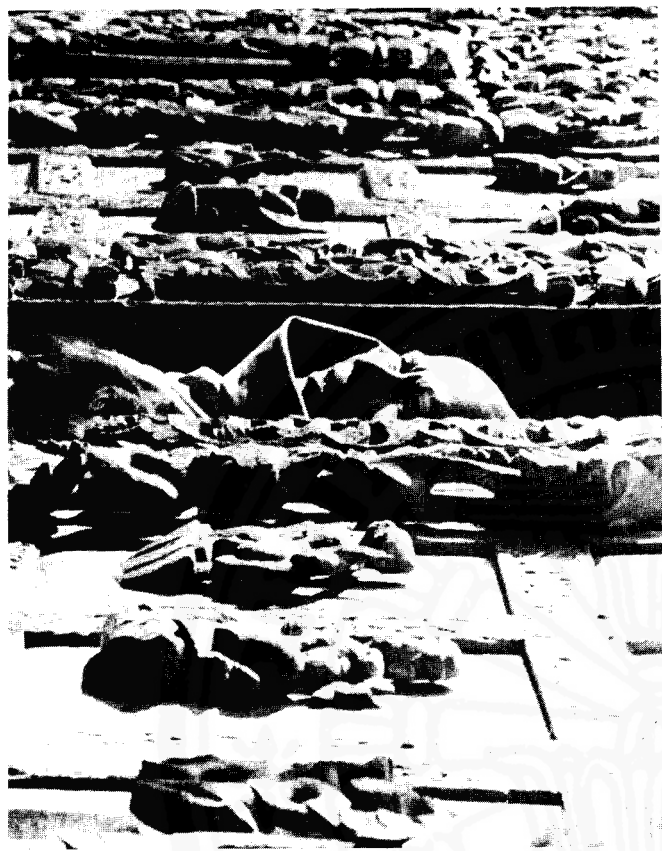
ความตกต่ำของการศึกษาอดีตในปัจจุบัน ถ้าจะว่ากันไปแล้ว ก็ ยิ่งดีกว่าการศึกษาชั้นคว่ำอนาคตมากนัก เพราะอย่างน้อยที่สุดวิชาประวัติศาสตร์ยังได้รับความสนใจจากผู้ทรงปัญญา ทั้งในระดับเจ้านายเชื้อ พระวงศ์และสามัญชนคนธรรมดาตลอดมา แต่ในการศึกษานาคตนั้น เป็นคนละเรื่อง ต่างกันมาก นับแต่เริ่มมีมาในสมัยปรีมปรา การศึกษา พิจารณานาคตเป็นศาสตร์ที่ขาดความแน่นอน ไม่กระตุ้นความสนใจ ของพวกปราชญ์ปัญญาชนคนโบราณ เพราะลึกลับพิสดารจนกลายเป็น เรื่องที่จำกัดอยู่ในเฉพาะหมู่ของพวกวิธจาร มือกินิหารสามารถติดต่อ สื่อสารกับเทพดาฟ้าดิน รู้ได้เห็นในสิ่งที่ปฤชนคนธรรมดาไม่ว่าจะ ปราดเปรื่องเพียงใดก็ไม่อาจเข้าใจเห็นด้วย เป็นเรื่องของพอมดมหมอผี หมูชามัน (Shaman) ที่เข้าเจ้า ทรงวิญญูณ ตลอดจนการทำนายเหตุ- การณ์ของเทวสถานอันเลื่องชื่อแห่งเดลฟี (Oracle of Delphi) ก็รวมอยู่ใน กลุ่มนี้ด้วย ที่คนธรรมดาจะเสาะแสวงขอคำปรึกษาหาคำตอบ ให้ ความเคารพยำเกรง แต่ก็ไม่ใช่ไว้วางใจเชิญเข้าร่วมคร่ำเรื่อน เห็นเป็นเรื่อง ของคนพิกลพิการ ไม่อาจคบหาสมาคมด้วย

แม้ว่าการศึกษาพิจารณาอนาคตจะก้าวหน้าพัฒนาขึ้นในเวลา ต่อ ๆ มา มีหลักเกณฑ์จนเป็นที่นิยมแพร่หลาย เช่น การดูกระดองเต่า เสี่ยงเขี่ยมซี อ่านไพ่ทาโรต์ (tarot cards) มีการตรวจสอบดวงชะตา ควบคู่กับการกำหนดแนวโคจรของพวกดาวต่าง ๆ แต่ก็ไม่ใช่ที่ยอมรับ นับถือว่าเป็นศาสตร์อันสูงส่ง นอกจากว่าจะนำไปสัมพันธ์กับหลักการ ทางศาสนา ดังกรณีการทำนายฝนแก่ฟ้าไร โดยโยเซฟ ในคัมภีร์ของ คริสตศาสนา (Genesis 41 : 14-36) หรือกึ่งศาสนา เช่น ทางจีนที่ถือ เอาความวิปริตผิดอาเพศของดินฟ้าอากาศนั้น อาจหมายถึงการถอน โองการสวรรค์² แต่ในการที่คำทำนายเหล่านี้จะได้รับความสนใจอย่าง จริงจังนอกเหนือจากการแก้เคล็ดเป็นพิธีที่ต้องอาศัยปรากฏการณ์ยืนยัน พิสูจน์ให้เห็นว่าแม่นยำจริง และก็ดูเหมือนว่าในแต่ละครั้งที่มีการทายถูก ก็จะมีการทายผิดในจำนวนกว่าสิบเท่าตัวเสมอ นอกจากว่าการทำนาย นั้นจะอยู่ในลักษณะของการโบ้ยหวย คือ จะต้องถูก ไม่ว่าผลจะเป็น อย่างไร ที่ไม่แม่นยำ เพราะผู้รับฟังไม่รู้จักรากฟันให้ถูกต้องเอง เป็นเรื่อง ของความ “ช่วย” และ “เฮง” ซึ่งถึงจะไม่มี “ผู้รอบรู้” อนาคตบอก กล่าว ถ้าจะ “เฮง” เสียอย่าง ช่างก็ผิดไม่หยุด อะไร ๆ ก็ต้องปลอด ไปร่งหมดเหมือนอาทิตย์ตอนเที่ยง ทุกสิ่งทุกอย่างก็ต้องดีพร้อม แต่ถ้า “ถึงคราว” ช่วยละก็หมอผีเทศน์ไหนก็ช่วยอะไรไม่ได้

ความไม่น่าเชื่อถือของอนาคตศึกษาแผนโบราณนี้ ไม่ได้ลดลง

เลย แต่กลับพอกพูนสั่งสมมากขึ้น เมื่อมีการนำเอาคณิตศาสตร์มาเป็น หลักของการศึกษา เห็นได้ชัดจากการ ฟื้นเตวันตง ตั้งแต่สมัยของการ ฟื้นฟู (Renaissance) เป็นต้นมา ที่คณิตศาสตร์ได้ถูกดึงไปประยุกต์ใช้ กันอย่างออกหน้าออกตา และก็เป็นการริเริ่มของพวกปัญญาชนคนสมัย นั้นเอง นักปราชญ์เช่น **Johannes Muller** (John Regiomontanus, 1436-1476) ผู้ฟื้นฟูและปฐาฐานของคณิตศาสตร์ศึกษาในยุโรปตะวันตก **John Dee** (1527-1608) ราชบัณฑิตทางคณิตศาสตร์ของ Elizabeth I ตลอดจน **Johannes Kepler** (1571-1630) ผู้พอจะรับสมญานาม ว่าเป็นบิดาของดาราศาสตร์ปัจจุบันอย่างไม่มีเคอะเขินอะไร ต่างก็มีความ หมกมุ่นสนใจในวิชาโหราศาสตร์ด้วยกันทั้งนั้น โดยเฉพาะ Muller ได้ พยายามกำหนดโครงสร้างทางทฤษฎี (theoretical framework) ให้แก่ ศาสตร์โบราณนี้ และ **Plenetenbuch** ของเขาก็ได้รับความนิยม ตีพิมพ์ครั้งแล้วครั้งเล่าเรื่อยมา จนปี 1890 จึงยุติ (Breisach : 298-99) Dee และ Kepler ต่างก็เป็นโหรหลวงของราชสำนักและของผู้ทรงอิทธิพล อื่น ๆ ในสมัยนั้น และต่างก็พยายามนำหลักคณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ มากำกับกับการเขียนแผนดวงชะตา (astrological chart) เพื่อให้เกิดความ แม่นยำขึ้น³ จนไม่มีใครจะกล่าวได้ว่า วิชาโหราศาสตร์ขาดปราชญ์ผู้ เลิศด้วยปัญญา จึงไม่สามารถพัฒนาระดับฐานะของตนขึ้นเป็นวิทยา- ศาสตร์อีกแขนงหนึ่ง ความล้มเหลวเป็นความบกพร่องของทางโหร- ศาสตร์เอง ที่ไม่อาจสลัดจากการผูกมัดของความเชื่อเดิม ที่นำการ

วิเคราะห์คำอธิบายทั้งหมดกลับไปยึดแน่นกับหลักการที่ว่าด้วยโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล (Geocentric Theory) ทั้ง ๆ ที่มีการพิสูจน์ยืนยันรู้แน่แล้วว่า เป็นแนวคิดที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อน วิทยาการแขนงอื่น ๆ ก็ได้ยอมรับและปรับตัวโดยการกำหนดแนวคิดทฤษฎีใหม่ให้สอดคล้องกับความจริงข้อนี้ แต่เหล่า “โหรา” ก็ดูจะไร้ความสามารถที่จะปฏิวัติปลดปล่อยตนเองจากตำราอันล้าสมัย ซึ่งก็เท่ากับเป็นการ “ตราสังข” ตนเอง จนกระดิกกระเดี้ยวไม่ได้ ตราบเท่าที่การปรับปรุงแก้ไขขั้นพื้นฐานยังไม่บังเกิด ก็ไม่มีหลักคณิตศาสตร์โดยอดเยี่ยขนาดไหนจะช่วยกอบกู้ฐานะให้แก่โหราศาสตร์ได้ คำพยากรณ์ของอนาคตศึกษาแขนงนี้จึงยังเป็นเพียงเรื่องของความคงเป็นไปได้ (possibility) ที่ยังมีช่องว่างห่างจากระดับของความเป็นไปได้อย่างยิ่ง (probability) ที่เป็นระดับต่ำสุดของการยอมรับตามหลักสถิติอีกหลายช่วงตัว ทั้งนี้ก็ยังไม่ได้นิ่งถึงข้อแม้สิ่งยกเว้นอีกสารพันที่มีอิทธิพลผลกระทบให้คำทำนายผิดพลาดจนไม่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือแก่ใครได้ เป็นเพียงเรื่องที่คนทั่วไป “ฟังหูไว้หู” หรือ “รู้ไว้ไว้ว่าใส่ปากแบกหาม” เท่านั้น ซึ่งความล้มเหลวที่จะพัฒนานตนเองให้มีความเฉียบขาดแม่นยำมากขึ้นของโหราศาสตร์นี้ก็หมายถึงการล่มสลายของอนาคตศึกษาในลักษณะเดิมเช่นกัน ดังนั้นจึงไม่มีความแปลกประหลาดอะไรที่เรื่องเกี่ยวกับการศึกษาอนาคตจะค่อย ๆ ถูกเบียดออกไปจนใกล้กับเรื่องของไสยศาสตร์มาเป็นลำดับ ผู้มีบทบาทในการทำลายอนาคตศึกษาของอดีตอย่างแท้จริง คือ

การ์ต มาร์กซ์ ซึ่งอาศัยผลงานการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์กำหนดให้พฤติกรรมของมนุษย์ก่อนบรรลุนิติภาวะสังคมคอมมิวนิสต์เป็นเรื่องของ “เศรษฐกิจจิต” ทั้งสิ้น แนวคิดนี้มีแนวทางการทำลายล้างอย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดเฉพาะเรื่องของเก่าแก่โบราณ เช่น ศาสนาและโหราศาสตร์ แต่จะครอบคลุมถึงการวิเคราะห์พัฒนาการของมนุษย์ในเวลาทุกรูปแบบที่ไม่สอดคล้องกับตน ใครก็ตามที่มีความคิดเห็นว่าอดีตปัจจุบันอนาคตเป็นอย่างอื่นที่ไม่เป็นดัง Marx ระบุไว้ ก็จะถูกโจมตี เสือกไล่ให้ไปทำนาเลี้ยงควาย กล่อมลูกอยู่กับบ้าน อย่าได้มาตากหน้าอยู่ในหมู่คนจะเหมาะกว่า เพราะไม่ว่าขบวนการมาร์กซิสต์จะเป็นเรื่องของสามัญชนคนธรรมดาเพียงใด แต่อภิสิทธิ์ในการจะวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ในอดีต ปัจจุบัน อนาคตนั้น ก็ผูกขาดอยู่ในหมู่ของจอมปราชญ์ ผู้ด้อยปัญญา ไพร่ ชวนา แม่บ้านไม่เกี่ยว การเน้นเรื่องของปากท้องและผลประโยชน์ในการมวืการศึกษาแบบมาร์กซิสต์ก็จำเป็นต้องมองสะดวกจนแพร่หลายได้รับการสรรเสริญเยินยอลงเลียนแบบโดยทั่วไป ฝ่ายใดถูกผิด ใครเป็นศัตรู เป็นมิตร ก็ดูได้ แบ่งได้ชัดเจน มีระบบ รูปแบบกรอบ มาตรการ ขั้นตอนในการวิเคราะห์อย่างกระจ่างแจ้งแน่นอนเป็นวิทยาศาสตร์ เมื่อมีความแน่นอนมั่นคงปานนี้ คนที่ยังไม่เห็นด้วย ก็ต้องงมงยละเมอเพ้อผก จิตนิยม หรือโดยสรุปตามแบบมาร์กซิสต์ คือเป็น “ยูโทเปีย” อิทธิพลผลกระทบของความเชื่อนี้มีเพียงใดก็ดูได้จากคำว่า “ยูโทเปีย” เอง เพราะในการใช้ทุกแห่งหนแม้ในพจนานุกรมคำ ๆ นี้ก็ยังหนีไม่พ้นความหมายทางลบที่มาร์กซ์มอบให้ กลายเป็นเรื่องของความเพ้อเจ้อ จำต้องด้อยกรรมวิธี จนในปัจจุบันที่คำ ๆ นี้ยังคงใช้กันอยู่ก็เป็นเพียงในลักษณะของ “ลูกดอกวาจา” ที่ชาวรัสเซียนิยมเตรียมไว้เพื่อเขี่ยยิงเปรี๊ยะใส่หน้าปักษ์ทางปัญญาผู้ต้องการ บังอาจต่อล้อต่อเถียงกับตนเท่านั้น ท้า ๆ ที่แรกเริ่มเดิมทีเมื่อ ธอมัส มัวร์ บัญญัติศัพท์คำนี้ขึ้น ก็เพื่อสื่อความหมายทางบวก หมายถึง สถานที่ดีงามมาก ด้วยคุณค่าความรู้อันเป็นประโยชน์ ซึ่งถึงไม่งามพร้อมหรือมีความหมายเดียวกันกับคำว่า “ยุคพระศรีอวโรกาส” ก็พอกล่อมแกล่อมใช้แทนกันได้บ้างในบางกรณี

ร่วมร้อยปีมาแล้วที่โหราศาสตร์ได้กลายสภาพเหลือแค่ซากบนเชิงตะกอน อิทธิพลของดวงดาวถูกหักล้างทำลาย⁴ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเรื่องของเศรษฐกิจ แต่ความปรารถนาใคร่ครวญอนาคตในลักษณะอื่น นอกเหนือจากเรื่องแรงผลักดันของผลประโยชน์ ก็ยังไม่สลายหายไปไหน เพียงต้องแผ่ร่างกำบังกายเสนอข้อคิดเห็นผ่านสิ่งอื่น ๆ เช่น จินตนิยายวิทยาศาสตร์ที่ตลอดครั้งแรกของศตวรรษปัจจุบันแทบไม่ได้รับการเหลียวแลใส่ใจจากนักวิชาการผู้สูงศักดิ์ เห็นเป็นเพียงของประโลมโลก มีแต่ความบันเทิงชาดสาระเนื้อหา จนไม่อาจนับได้กระทั่งว่า เป็นแขนงย่อย ๆ แขนงหนึ่ง (genre) ของวรรณคดีที่ลึกซึ้ง แต่กระนั้นก็ทำหน้าที่สำคัญในการฟุ้งฟักรักษาจินตนาการแนวความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับอนาคตมนุษย์ต่อเนื่องมาอย่างไรขาดสาย แม้ดวงเตรียมทางให้การศึกษามาอนาคตอย่างมีระบบแบบแผน น่าเชื่อถือกว่าเท่าที่เคยกระทำกันมาในอดีตทุกประการ

การทำเนิดของอนาคตศึกษาของปัจจุบันจะเริ่มขึ้นเมื่อใดนั้นก็ยังไม่กระจ่างชัด พวกอนาคตนิยม (Futurists) มักผลักดันจุดเริ่มของสาขาวิชาของตนให้ย้อนหลังไปไกลจนเกินเหตุ กล่าวคือ กำหนดเอาปีแห่งการตีพิมพ์ **Utopia** ของมัวร์ ใน ค.ศ. 1516 เป็นต้นตอแห่ง “อนาคตนิยมแผนใหม่” (Cornish : 54) โดยละเลยจะคำนึงถึงช่องว่างระหว่างคำว่าอนาคตศึกษากับยูโทเปีย และราวกับว่าอุดมการณ์วิเทศนิยมไม่เคยเกิดขึ้นเพื่อเน้นให้เห็นถึงความแตกต่างนี้โดยตรง ไม่ว่าเรื่องเช่น **Utopia** จะมีความสัมพันธ์กับอนาคตอย่างใกล้ชิดเพียงใด แต่เรื่องพวกนี้ก็เป็นเพียง “ความปรารถนา” ไม่ใช่ “การศึกษา” และเต็มไปด้วยความเลื่อนลอยพอ ๆ กับโหราศาสตร์ ขาดความแน่นอนไม่อาจสร้างความยอมรับโดยส่วนรวมได้ ปัญหาของการกำหนดเช่นนี้ก็เป็นปัญหาที่ทางประวัติศาสตร์เองต้องพยายามสะสางให้ความกระจ่าง เพราะการศึกษาอนาคตทางแขนงประวัติศาสตร์ก็อยู่ในภาวะคลุมเครือเช่นกัน ไม่รู้จะกำหนดเอาจุดใดเป็นจุดเริ่ม และใช้มาตรการอะไรเป็นตัวกำหนด เพราะถ้าจะนับเอาตามชื่อเรียก ที่ฟังแล้วจักรจะจี้หัวใจว่า ประวัติศาสตร์อนาคต (Future History) เป็นหลัก แล้วเหมาเอาว่าอนาคตศึกษาของสายประวัติศาสตร์เริ่มมาจากนั้น ก็ต้องย้อนถอยหลังไปจนถึง ค.ศ. 1941 ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นทัศนคติเกี่ยวกับเรื่อง ๆ นี้มีอยู่ในวงจำกัด และไม่เกี่ยวกับความเป็น “ประวัติศาสตร์” แต่อย่างใด⁵ เป็นเรื่องภายในของวงการจินตนิยายวิทยาศาสตร์กลุ่มเล็ก ๆ ไม่สัมพันธ์กับคนนอกสักเท่าไร

ถ้าต้องระบุอย่างแน่นอนในตอนนี่ว่าอนาคตศึกษาแผนปัจจุบันได้เริ่มมีมาแต่ตอนไหนเพื่อให้เกิดติดตามเป็นไปอย่างสะดวก ปี ค.ศ. 1955 คงเหมาะสมที่สุด เพราะปีนี้เป็นปีที่หนังสือชื่อ **The Image of the Future**⁶ ของ Fred Polak ซึ่งวิเคราะห์ “ภาพพจน์ของอนาคต” ของคนในอดีตได้รับการยกย่องให้เป็นหนังสือยอดเยี่ยมประจำปีของยุโรป (Council of Europe Award) หนังสือนี้อาจไม่มีความยิ่งใหญ่อะไรในตัวเองมากนัก แต่ตัวรางวัลก็เป็นการแสดงออกของการยอมรับเป็นครั้งแรกของศตวรรษนี้ ว่าอย่างน้อยที่สุด “อนาคต” ในรูปแบบหนึ่งก็เป็นสิ่งที่ศึกษาได้และมีคุณค่าควรได้รับความสนใจอย่างเป็นทางการ พร้อม ๆ กันนี้ การยอมรับครั้งนั้นก็เป็นการเปิดศักราชใหม่ของอนาคตศึกษาอย่างแท้จริง เพราะนับแต่นั้นจนปัจจุบัน อนาคตศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนก่อตัวเป็นขบวนการสมาคม และศูนย์วิจัยต่าง ๆ มีคนเข้าร่วมทุ่มเทเงินทองเวลาสติปัญญาความรู้ เพื่อศึกษาวิเคราะห์อนาคตกันอย่างจริงจัง จนมีผลให้เกิดการพัฒนาแบบแผนเนื้อหากรรมวิธี ทดสอบแก้ไขกันเรื่อยมา ได้รับความสนใจเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นในทุก ๆ ด้าน⁷ เริ่มมีอิทธิพลกระทบต่อวิทยาการแขนงอื่น ๆ บิบบให้มีการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเวลามากขึ้นจนเกิดการผสมกันระหว่างบางสาขาวิชา เช่น ศิลปสังคมมนุษยศาสตร์ โดยเฉพาะทางวงการศึกษาซึ่งทางฝ่ายอนาคตนิยมได้ตั้งความหวังไว้ให้เป็นหัวหอกในการเผยแพร่แนวคิดสู่ประชาชน ทำให้พวกนักการศึกษาเป็นพวกแรก ๆ ที่ถูกกระตุ้นและตื่นตัวมากที่สุด และด้วยเหตุนี้จึงไม่เป็น

ปรากฏการณ์แปลกประหลาดแต่อย่างใดที่วงการการศึกษาของไทยจะอยู่ในภาวะรับรู้ก่อนวงการอื่น ๆ⁸ และก็เป็นทีที่คาดหมายได้ว่าอีกไม่นานช้ำก็กระบวนเข้าสู่แวดวงวิชาการอื่น ๆ ของไทย ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในอารยประเทศตะวันตกเช่นกัน

Every society faces not merely a succession of probable futures, but an array of possible futures and a conflict over preferable futures. The management of change is the effort to convert certain possibilities into probables, in pursuit of agreed-on preferables.

Alvin Toffler, **Future Shock**.

การขยายตัวอย่างรวดเร็วและการยอมรับถึงความสำคัญของอนาคตศึกษา (ซึ่งทางสหรัฐฯ เรียกอย่างรวม ๆ ว่า Futurism แต่ทางยุโรปเพียรกำหนดให้เป็นศาสตร์แน่นอนโดยให้ชื่อว่า Futurology)⁹ นี้เน้นให้เห็นความจำเป็นว่า ควรจะได้มีการรื้อฟื้นเรื่องเกี่ยวกับเวลาขึ้นมาพิจารณาใหม่อย่างถี่ถ้วนว่า “เวลา” คืออะไรกันแน่ มีการเดินทางแปรเปลี่ยนเช่นใด ทำนองไหน และสำคัญที่สุดคือเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์อย่างไรจริง ๆ เพราะรูปแบบและโครงสร้างของเวลาสำหรับแนวคิดแบบอนาคตนิยมนั้น จะเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ตรงกันข้ามกับคติทางเวลาของขณะนี้โดยทั่วไป “อนาคต” ของพวกอนาคตนิยมเป็นสิ่งเรียนรู้เข้าถึงได้โดยทุก ๆ คน แต่บุคคลทั่วไปกลับเห็นว่าอนาคตเป็นสิ่งไม่อาจจะคาดเดาได้ ซึ่งเพราะความยึดมั่นต่อคติทางเวลาของ “ภายใน” เช่นนี้ พลอยลามไปถึงการไม่เห็นคุณค่าของการศึกษาอดีตหรือ “ภาคก่อน” ด้วย เพื่อจะขับให้เห็นเด่นว่า “ปัจจุบัน” เท่านั้นที่สำคัญ เป็นเวลาของบัดนี้และของการมีชีวิตอยู่ เป็นเวลาเดียวที่มนุษย์สามารถรับรู้ และประกอบกิจกรรมอันมีคุณค่าประโยชน์ต่อตนเอง ตลอดจนสังคมประเทศชาติได้อย่างแท้จริง การหมกมุ่นสนใจในช่วงเวลาอื่นทั้งอนาคตและอดีต เป็นสิ่งไร้คุณค่าความหมาย มนุษย์สมควรสนใจแต่ปัจจุบันเพราะปัจจุบันเท่านั้นที่มีความเป็น “จริง” มีคุณค่าเปี่ยมความหมาย

ถ้าจะว่ากันตามเนื้อผ้า ไม่ใช่ตัวอาภรณ์ที่ชนแต่ละชาติ ภาษานานบรรรมเนียม จะนำผ้านั้นไปประดิษฐ์ประดอยเช่นไร มโนคติต่อเวลาที่แยกเวลาออกเป็น 3 ช่วงเด็ดขาด กำหนดให้อดีตเป็นสิ่งผ่านไป แล้วไม่คืนกลับ ปัจจุบันคือเดี๋ยวนี้ และอนาคตคือภาพหน้าที่ยังไม่เกิดขึ้นหมุนเนื่องกันไปเช่นสายน้ำ เข้าทำนอง “เวลาและวารีไม่คอยใคร” เป็นคติที่ใหม่มาก ๆ (ในแง่ประวัติศาสตร์) คือประมาณ 300 ปีมานี้เองไม่เคยมีคนในสมัยอื่นใดนอกจากสมัยปัจจุบันที่มีความรู้สึกต่อเวลาเช่นนี้ที่ชีวิตคนในแต่ละรุ่น นับแต่ ปู่ย่าตายาย รุ่นตัวเอง และรุ่นลูก จะต้องมีความแตกต่างจากกันในทุกรูปแบบ เนื้อหา และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนเลย ความแตกต่างของลักษณะเวลาของคนในอดีตจำกัดอยู่แค่เรื่องของความอุดมสมบูรณ์กับเวลา

ขาดแคลนแหล่งเลี้ยง ศึกษาสงครามกับสันติสุข รุ่งเรืองกับเสื่อมโทรม สุขสบายกับทุกข์ยาก เหล่านี้เท่านั้น แต่ในประเด็นที่คนปัจจุบันเห็นเป็นสิ่งสำคัญสุดยอด เช่น ความแตกต่างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่น ๆ มากมาย ที่ถูกกำหนดให้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา กลับไม่เคยอยู่ในภาวะการรับรู้คุณค่านี้ของคนในอดีต

ชาวพุทธเช่นคนไทย ควรมองเห็นความจริงในประเด็นดังกล่าวได้อย่างง่าย ๆ โดยไม่ต้องอ้างอิงตำรารับตำราใดให้วุ่นวาย เพราะตลอดเวลากว่า 547 ปีของพระพุทธเจ้าตามชาดก ถ้าเฉลี่ยอย่างอนุรักษนิยมที่สุดออกเป็นชาติละ 10 ปี คือ รวมแล้วก็กว่า 5,000 ปีที่รูปแบบ โครงสร้าง เนื้อหาชีวิตก่อนพุทธกาล ไม่เปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น เคยมีพราหมณ์ ฤาษี ดาบส กษัตริย์ วนิพก อย่างไรก็อย่างนั้น อดีต ปัจจุบัน อนาคต หรือเวลาอย่างรวม ๆ ไม่มีอะไรต่างกันเลย ซึ่งคนทุกคนในปัจจุบัน รวมถึงสังคมที่หนีไปป่าเพียวมานานป่าเขา ก็รู้อยู่เดิมบอกว่าอย่าว่าแต่ 5,000 ปี หรือ 500 ปีเลย เอาแค่ 50 ปีก่อน (พ.ศ. 2475) กับขณะนี้ โลกได้เปลี่ยนไปแค่ไหนและเมืองไทยก็ได้ต่างจากเดิมไปปานใด ความแตกต่างในคติต่อเวลาระหว่างของปัจจุบันกับอดีตที่แสดงออกโดยชาดก ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความจริง/เท็จของตัวชาดก ใครเป็นผู้เขียนและมีจุดมุ่งหมายประการใด ไม่ขึ้นกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อมของสมัยนั้นว่าได้เปลี่ยนแปลงหรือไม่ในความเป็นจริง เพราะประเด็นสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่า ชาดกเป็นสิ่งที่ยอมรับนับถือ เห็นเป็นตัวอย่างที่ทรงคุณค่า มีความเป็นจริงในตัวเอง ได้รับการยกย่องยึดมั่นเสมอมาโดยไม่ต้องศึกษาวิเคราะห์ถกเถียง ไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่า จะเป็นไปได้อย่างไรกัน ที่ 500 กว่าชาติของการเวียนว่ายตายเกิดของพระพุทธองค์ถึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ในเมื่อเพียงชาติ ๆ เดียวของขณะนี้ ความแตกต่างระหว่างเวลาของครั้งเมื่อยังเด็ก หนุ่ม/สาว และตอนแก่ ถึงได้มีมากที่สุดพรรณนา การพิจารณาเท่าที่มีอยู่อย่างกะทัดรัด ประเด็นว่า การศึกษาชาดกจะช่วยให้เกิดความกระตือรือร้นต่อสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมของอินเดีย สมัยพุทธกาลอย่างไรเท่านั้น¹⁰ ไม่ได้อยู่ในเรื่องของความเป็นไปได้หรือไม่ได้ของตัวชาดก ซึ่งทัศนคติและพฤติกรรมเช่นนี้ก็สะท้อนให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า รูปแบบของเวลาในชาดกนั้นผูกพันกับความเป็นพุทธของชาวไทย มีความสอดคล้องต้องกับปรากฏ

การณ์ทั่วไปในสมัยที่พุทธศาสนา เริ่มมีการเผยแพร่เข้าสู่ภูมิภาคแถบนี้ และก็มีความเป็นจริงเรื่อย ๆ มา จนมีการปลูกฝังกลายเป็นความเชื่อหรือเป็นความจริงที่ไม่ต้องและไม่ควรพิสูจน์*

คติต่อเวลาของชาวตะวันตกโบราณเองก็ไม่มีแตกต่างจากทางตะวันออกแต่อย่างใด ต่างก็ผูกพันอย่างสนิทแนบกับปรัชญาศาสนา อันทรงความศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งสักการะเหมือนกัน และก็ควรได้รับการพิจารณาอย่างต้องแท้เป็นอันดับแรก เพราะในเรื่องที่กระเทยจิตใจใจ เช่นเรื่องของศาสนานี้ การชี้แจงจากปรากฏการณ์ที่ห่างไกลจากภายนอก อาจก่อให้เกิดการเห็นความเข้าใจต่อเรื่องภายในใกล้กายได้สะดวกกว่า ไม่มีจารีตทางความคิดการศึกษาอะไรที่ได้มาสนับอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีให้เป็นอุปสรรคมาอุดหนุนตาให้ไม่อาจรู้ไม่สามรถเห็น

ชาวตะวันตกโบราณที่มองเวลาใกล้เคียงกับพวกพุทธหรือตะวันออกโดยทั่ว ๆ ไปมากที่สุดได้แก่ พวกกรีก เพราะเวลาของกรีกสมัยคลาสสิกก็อยู่ในลักษณะวัฏจักรที่หมุนเวียน แต่ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงใน “ความเป็นจริง” จำกัดอยู่แต่ในเรื่องของการกำเนิด รุ่งเรือง ล่มสลายและคืนกลับของวัฏธรรตุนั้น ไม่ใช่ว่าการเปลี่ยนของลักษณะโครงสร้างเนื้อหา ดังประจักษ์อยู่ในปัจจุบัน พวกนักปราชญ์กรีก เช่น Pythagoras ที่อาจเป็นมากกว่าผู้อื่น ก็มีการเวียนว่ายตายเกิด ระลึกชาติเดิมได้หลาย ๆ ชาติของการเปลี่ยนแปลงของกายเนื้อแต่ไม่มีการเปลี่ยนของสภาพแวดล้อมเศรษฐกิจสังคม เป็นเช่นเดียวกับทางตะวันออกที่ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับเวลาถูกกำหนดด้วยรูปแบบของวงกลมอันเป็นอมตะ การแปรเปลี่ยนจำกัดเฉพาะสังขาร แต่วิญญาณก็หมุนเวียนคงเดิม จนมีการสรุปเชิงปรัชญาว่า

วิญญาณเป็นอมตะ ก็เพราะวิญญาณไม่มีจุดเริ่มต้นและไม่มีจุดจบ แต่มีวงจรเป็นวงกลม และ เรื่องวิญญาณมีวงจรเป็นวงกลมก็เป็นความเชื่อโดยทั่วไปของชาวกรีกสมัยนั้น จึงถือว่าไม่ต้องพิสูจน์

(กิริติ, น. 88)

วงจรของวิญญาณในแต่ละรอบ ก็คือ ชีวิตหนึ่ง ๆ ของทุกตัวตน ที่มีเกิดมีตายเหมือน ๆ กันไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีก่อนมีหลัง หรืออีกนัยหนึ่งคือไม่มีอดีต ปัจจุบัน อนาคต ในความเป็นจริง เป็นเพียงเรื่องสมมุติที่จะช่วยการจัดระเบียบภายในแต่ละรอบของการอยู่ร่วมกันเท่านั้น ไม่ใช่เรื่องอื่น ถ้าเกิดมีใครพยายามชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างอดีต ปัจจุบัน อนาคต ชาวกรีกสมัยนั้นก็คงพึมพำว่า อุปาทาน อุปาทาน ให้ระงมไม่แพ้ชาวตะวันออกในสมัยเดียวกัน

แนวคิดของกรีกอาจไม่ใช่ตัวแทนของตะวันตกโดยส่วนรวม แต่คติทางเวลาของชาวฮิวและคริสต์ (รวมถึงอิสลาม) ของขณะนั้น ก็คล้ายคลึงกับชาวกรีกในระดับของความนึกคิด เพราะถึงแม้ตามหลักการ คติต่อเวลาของศาสนายิว/คริสต์ จะต่างจากชุมชนโบราณอื่นตรงที่มีจุดกำเนิดแน่นอน ตอนพระเจ้าแยกความสว่างจากความมืด มี “วันแรก” “วันที่สอง” ตลอดไปจนถึงวันสุดท้าย หรือ “วันแห่งคำพิพากษา” ซึ่ง

* หมายเหตุ : ความจริงก่อนหน้าบทความนี้ ก็มีผู้เริ่มศึกษาเรื่องเวลาในพุทธศาสนาแล้วโดยทำการวิเคราะห์แบบ “วิชาการศึกษา” ที่คลุมด้วยกรอบของเศรษฐกิจ จนไม่อาจเห็นได้ว่า ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับ “ประวัติ” ใด ๆ ก็ตามแต่ไม่ว่าจะเป็น “ธรรมะ” หรือ “ชีวะ” ต่างก็ต้องถูกจำกัดด้วยเวลาทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับว่าจะเป็นเวลาในรูปแบบไหนเท่านั้นเอง บังเอิญเอกสารดังกล่าว เจ้าของท่านเห็นเป็นเช่นขุมทรัพย์ “ไม่อนุญาตให้คัดข้อความไปอ้างอิง” จึงไม่อาจนำมาเผยแพร่ได้. หัมมู นิธิ เอียวศรีวงศ์ “พระปฐมสมโพธิกถา : ธรรมประวัติหรือชีวประวัติ” เอกสารวิชาการประกอบการบรรยาย (9 ธันวาคม 2524) อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, น. 4-5, 21.

แม้ว่าคดีนี้จะได้รับการพัฒนายกย่องเน้นหนักในสมัยปัจจุบัน แต่ก็เป็นสิ่งมีความหมายน้อยมากในสมัยของพวกศาสนพยากรณ์แห่งการบัญญัติพันธะสัญญาเดิม เห็นได้ชัดจากคำกล่าวของกษัตริย์แห่งเยรูซาเล็ม (เชื้อสายของพระเจ้าดาวิด) ที่สละราชบัลลังก์ ออกบวช แสวงหาสัจธรรมในโลกกว้าง แล้วกล่าวไว้ว่า

What has been is what will be, and what has been done is what will be done; and there is nothing new under the sun.

(Ecc. 1: 9)

อดีต ปัจจุบัน อนาคต ไม่มีอะไรผิดแผกแปลกใหม่จริงๆ เป็นเพียงเรื่องของ การ “หมุน หมุน หมุน” ของวัฏจักร ที่ท่านก็ได้กล่าวเสริมไว้เอง และ Judy Collins ก็นำมาดัดแปลงเล็กน้อยเป็นเนื้อเพลงชื่อ **Turn, Turn, Turn** ที่เริ่มต้นด้วย

For everything there is a season, and a time for every matter under heaven :

ซึ่งจะลงท้ายด้วย

Whatever happens or can happen has already happened before. God makes the same thing happens again and again. ¹¹

(Ecc. 31: 1-15)

ความแปลกใหม่จะเกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อพระเจ้าเองกำหนดให้สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วต้องเกิดขึ้นอีกอย่างไม่แปรเปลี่ยนกลับกลาย ลิขิตไว้ในวงจรแห่งเวลา จนถึงแม้ว่าจะมีหลักแนวคิดต่อเวลาอีก 2 สถาน คือ prophetic (หรือ Davidic) ที่เน้นพัฒนาการสู่รูปแบบใหม่ที่ดียิ่งขึ้น เริ่มจากจุดกำเนิดของพระเยซูคริสต์ (หรือการเทศนาของพระเยซูอัมหมัด) ซึ่งทำให้ปรากฏการณ์เป็นเวลาอันควรปิดหน้าเฉลิมฉลองของผู้เลื่อมใส และ apocalyptic ที่เน้นการพัฒนาสู่วันโลกาวินาศที่ทำให้ปรากฏการณ์ เช่น ภาพโรคระบาด ของศตวรรษที่ 14 ในยุโรป เป็นสิ่งน่าสะพึงกลัวสุดยอด แต่ทราบเท่าที่การปฏิบัติยังอยู่ในกรอบของ พระบัญญัติ 10 ประการ และข้อพึงกระทำ พึงหลีกเลี่ยงอื่น ๆ แล้ว ก็ไม่มีอะไรน่าวิตกแม้ว่าระส่ำระสายของมนุษยชาติจะมาถึง สำหรับเวลาระหว่าง “วันแรก” กับ “วันสุดท้าย” ยิ่งไม่มีข้อน่ากังวล เพราะเป็นเพียงเรื่องของ การหมุนแห่งวัฏจักรของเวลาเท่านั้น ใครที่คิดเห็นเป็นอื่นก็คือพวกที่ “กินลมกินแสง” ตามความเห็นของไอริสแห่งพระเจ้าดาวิดเท่านั้น ไม่มีอะไรใหม่ภายใต้ดวงอาทิตย์ตามคติความเชื่อนี้ .

ตลอดสมัยกลาง และยุคแห่งการฟื้นฟู รูปแบบเวลาของตะวันตกไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งๆ ที่การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และอื่น ๆ จะเกิดขึ้นอย่างมากมาย แต่วัฏจักรแห่งเวลายังคงสภาพอยู่อย่างเหนียวแน่น อุปสรรคหลักที่ขัดขวางการปรับเวลาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนอื่น ๆ รอบกาย คือ ศาสนาคริสต์เอง เพราะนับแต่สมัยของ Augustine (ค.ศ. 334-430) การตีความหมายหลักธรรมะถูกนำไปผูกกับปรัชญากรีกโดยเฉพาะทางสาย

ของ Plato จนเวลาของมนุษย์ถูกกำหนดโดยปรากฏการณ์บนสวรรค์ (หรือท้องฟ้า) จนหมดสิ้น “city of man” เป็นเพียงหุ่นจำลองของ “city of God” เป็นวัฏจักรย่อย (sub-Lunar Sphere) ในวัฏจักรใหญ่ (Lunar sphere) ปรากฏการณ์ภายในโลกมนุษย์ก็เป็นสิ่งด้อยคุณค่า หากความยาวไม่ได้อยู่แล้วไม่อาจใช้เป็นสิ่งที่กำหนดใด ๆ ได้ ตรงที่คนยังเชื่อว่าโลกอยู่นิ่งกับที่ เป็นศูนย์กลางของเอกภพ ดวงอาทิตย์ยัง “ขึ้น/ลง” ดวงดาวยังหมุนเวียนเป็นวงกลมตามจักรราศีอย่างสม่ำเสมอแน่นอน การปรับปรุงสร้างความสอดคล้องให้เกิดขึ้นในรูปแบบของเวลาเป็นเรื่องยากจะกระทำได้

กรอบการมองเวลาแบบวัฏจักร เป็นสิ่งที่ได้รับการสนับสนุน คำจูนด้วยความสำเร็จอันสูงส่งของกรีกโบราณโดยตรง จนการจะคิดคำนึงถึงเวลาในลักษณะอื่นอยู่เหนือภาวะการรับรู้ คำว่า Renaissance เอง ซึ่งถึงจะเป็นศัพท์ที่บัญญัติขึ้นภายหลัง ก็สะท้อนความยึดมั่นของปราชญ์ในสมัยนั้น ที่เห็นช่วงเวลาของสมัยตนเป็นเพียงช่วงแห่ง “การเกิดใหม่” ของอารยธรรมโบราณที่ได้ “ตาย” ไปเป็นเวลานานเท่านั้น เป็นการ “ฟื้นฟู” ของเดิมที่เคยรุ่งเรืองสูงส่ง แต่ได้ตกต่ำขาดหายไป ตามการหมุนเวียนของเวลา ขอบเขตของความเจริญสูงสุดได้กำหนดไว้แล้วโดยกรีก การจะไปเจริญล้ำหน้าผ่านออกมานอกวัฏจักรเป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้ แม้คนอย่าง Copernicus ซึ่งมักได้รับการกล่าวขวัญยกย่องว่าเป็นผู้บุกเบิกทำให้เกิดโลกสมัยใหม่ ก็ไม่เคยคิดว่าตนเด่นล้ำนาคนโบราณเลย ตามความเชื่อของ Copernicus ระบบจักรวาลของ Ptolemy ตามที่ปรากฏใน **Almagest** (ค.ศ. 127-151 ?) นั้น นั้นจึงจะเป็นการบิดเบือน เสมือนหนึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการเริ่มเสื่อมที่จะตกทอดเรื่อยมาจนถึงสมัยตน การจัดปรับใหม่ย้ายโลกไปเป็นดาวเคราะห์ดวงที่ 3 นำดวงอาทิตย์มาเป็นศูนย์กลางจักรวาล เป็นการคืนสู่ความถูกต้องเดิมตามคติที่มีมาก่อนหน้าสมัยของ Ptolemy คือ ย้อนไปถึงสมัยของ Aristarchus แห่ง Samos (ศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล) ซึ่งก็มาจากแนวคิดที่โบราณกว่านั้นอีก คือ ของ Hermes Trismegitus ที่เก่าแก่จนพอจะเป็นบุคคลในเทพนิยายปรัมปราได้อย่างสบาย ตลอดบทนำและบทแรกของ **De Revolutionibus** (1543) Copernicus ก็พร่ำขอให้ผู้ยอมทนจะอ่าน (ซึ่งก็มีน้อยคนเต็มที) ให้ซึ่งถึงความเห็น จุดมุ่งหมายทั้งมวลของตนว่า ไม่ต้องการสร้างสิ่งใหม่ ระบบสุริยจักรวาลของตนไม่ใช่เป็นการ “ค้นพบ” ความประสงค์อยู่เพียงต้องการพิสูจน์ความถูกต้องของแนวคิดเก่าเท่านั้น

ข้อจำกัดของ Copernicus นั้น ได้รับการพิจารณาแจกแจงกัน อย่างถี่ถ้วนชัดเจนมาเป็นเวลานานแล้ว จนไร้ความจำเป็นใด ๆ จะมาซ้ำอีก¹² ส่วนสำคัญที่ควรได้รับการพิจารณากันใหม่ คือจุดเริ่มแห่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเวลาจากวัฏจักรเดิมมาเป็นเส้นตรง (Linear Progression) ซึ่งยังสับสนอยู่มาก ว่ามาจาก ณ จุดใด ใครเป็นผู้รับผิดชอบในความพยายามจะสร้างความสอดคล้องนี้ระหว่างการพัฒนาของมนุษย์ กับลักษณะของเวลาที่ไม่คงที่แต่ก็ไม่หมุนเวียน เป็นการเปลี่ยนชนิดที่ไม่เคยปรากฏในอดีตกาลอยู่นอกกฎของวงกลม จนแต่ละช่วงเวลาจะมีเอกภาพของตนที่ชัดเจนดังเช่นที่ึดมั่นกันในปัจจุบัน

เท่าที่ได้ปฏิบัติกันมา ทั้งการอ้างอิงเพื่อสนับสนุนหรือหักล้าง จะยึดเอาหนังสือ **Idea of Progress** (1920, 1932) ของ **J.B. Bury** เป็นหลัก¹³ ที่กำหนดให้ Francis Bacon (1561-1626) เป็นผู้ทำลาย “illusion of finality” ของโลกตะวันตก เป็นต้นตอแห่งการเปลี่ยนทัศนคติ ในเรื่องเวลาของอดีต เพราะประการแรก Bury เชื่อว่า Bacon เป็นผู้บุกเบิกในการกำหนดให้จุดมุ่งหมายของการศึกษาแขนงวิทยาศาสตร์ดำเนินไปเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของมนุษย์ และประการที่สอง (อันสืบเนื่องมาจากประการแรก) Bacon ก็เป็นผู้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการสมัยตน 3 อย่างที่ “ล้าหน้า” กว่าทุกยุคสมัย คือ การพิมพ์ ดินปืน และเคมีทศ ซึ่งจากพัฒนาการ 3 ประการนี้ ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนานาประการในโลกตะวันตก การ “ค้นพบ” ของ Bury นี้ทำให้ Bacon กลายเป็นทั้งวีระบุรุษสำหรับผู้ยึดมั่นในอุดมการณ์แห่งความก้าวหน้า และแพะรับบาปในหมู่ผู้ต่อต้านไปพร้อม ๆ กัน

ในความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ คุณค่าของ Bacon จำกัดอยู่ในหมู่พวกนักปราชญ์ เช่น Turgot, Condorcet และพวก Encyclopedias ของศตวรรษที่ 18 เท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับทางสายวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ แต่อย่างใด เพราะประการแรกการผลักดันให้วิทยาศาสตร์เป็นไปเพื่อการบำบัดทุกข์บำรุงสุขพัฒนามนุษย์เกิดขึ้นมานานก่อน Bacon เป็นรากฐานของการพัฒนาวิทยาศาสตร์แผนใหม่ของศตวรรษที่ 16 ที่ Bacon เองก็ได้รับการยอมรับในจารีตของแนวคิดนี้¹⁴ ประการหลังเมื่อ Bacon กล่าวถึง **Advancement of Learning** (1605, ขยายเพิ่มเติมใน **De Augmentis Scientiarum**, 1623) ความก้าวหน้านั้นไม่ได้หมายถึงความก้าวหน้าที่ต่างไปจากกรีกแต่เป็นความก้าวหน้าภายใน “กรอบของกรีก” หรือตามขั้นตอนที่กรีกวางไว้เท่านั้น ข้อพิสูจนในประเด็นนี้เห็นได้ง่ายจากเรื่อง **New Atlantis** (1627 - ตีพิมพ์หลังเสียชีวิตแล้ว) โดยเฉพาะในส่วนที่ Bacon ให้ปราชญ์ของ New Atlantis (Bensalem) กล่าวสอนผู้มาเยือน (คือ Bacon และคณะ) ว่าถึงการคมนาคมทางทะเลในศตวรรษที่ 17 จะก้าวหน้ากว่าสมัยกลางมาก แต่ก็ยังต่ำต้อยกว่าครั้งเมื่อ Atlantis อารยธรรมโบราณยังรุ่งเรืองอยู่มากนัก เพราะเมื่อ 3,000 กว่าปีก่อนหน้านี้ การขึ้นล่องระหว่าง Atlantis ซึ่ง Bacon คิดว่า คือทวีป America กับอียิปต์ หรือจีนก็ดำเนินได้อย่างสะดวกรวดเร็วในสมัยของ Bacon เองหลายเท่าตัว (Bacon : 222) ยุโรปของ Bacon ยังต่ำต้อยต้องพัฒนาอีกนานกว่าจะไล่ตามชนดึกดำบรรพ์ทันความ “ก้าวหน้า” ในทรรศนะของ Bacon ยังคงเป็นเพียงเรื่องของการ “คืนกลับ” สู่ยุคทองของอดีต วัฏจักรยังคงอยู่ไม่หายไปไหน เพียงเสนอออกมาในอีกลักษณะหนึ่งเท่านั้นเอง

อิทธิพลของ Bacon ที่ส่งผลกระทบต่อคตินทางเวลานั้นมีอยู่จริง แต่ยังคงรอการประดิษฐ์กล้องส่องทางไกลของ Galileo ตลอดจนการผลักดันของ Descartes ให้คณิตศาสตร์เป็นหลักของวิทยาศาสตร์ และสำคัญสุดยอดคือต้องรอการพิสูจนของ Newton (1642-1727) ว่าคนสมัยเก่าไม่อาจทัดเทียมคนในสมัยตนในทุกด้าน (ของวิทยาการ) ทั้งในวัตถุที่สาธิตได้ (demonstrative) และทางการรับรู้ หลักการ ทฤษฎี (theoretical) พร้อม ๆ กันไปด้วย¹⁵ ทฤษฎีแรงโน้มถ่วงของ Newton

ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ “อีกทฤษฎีหนึ่ง” ของวิทยาศาสตร์ แต่เป็นทฤษฎีที่แหวกแยกโลกใหม่จากเก่าที่แน่นอนไม่อาจหลบเลี่ยงบิดเบือน เพราะการ “ค้นพบ” ทฤษฎีนี้วางอยู่บนรากฐานของการปฏิเสธคติความเชื่อเดิมทั้งหมดโดยเฉพาะเรื่องของความแตกต่างระหว่างโลกกับสวรรค์ (หรือท้องฟ้า) ในอันจะมีกฎเกณฑ์เดียวกันไม่ได้ เรื่องของแรงโน้มถ่วงสลายความแปลกแยกนี้ โดยสร้างความสากลให้สรรพสิ่ง นำทุกอย่างมาอยู่ภายใต้กฎเดียวกันไม่ว่าจะอยู่ที่ใด โลกของมนุษย์หรือดวงจันทร์บนสวรรค์ชั้นฟ้าต่างก็อยู่ภายใต้การควบคุมเดียวกัน ไม่ใช่เป็นเรื่องลึกลับอัศจรรย์ดังเคยเป็นมาอีกต่อไป พร้อม ๆ กันนี้การ “ค้นพบ” ก็เป็นการเน้นให้เห็นความผิดพลาดของคนโบราณรวมถึงพวกกรีกด้วย ความ “ก้าวหน้า” ของมนุษย์กลายเป็นความจริงที่เห็นได้และรับรู้ได้พร้อม ๆ กันไป ความรู้ความสำเร็จของคนโบราณได้กลายเป็นเพียงเช่นฐานหรือ “ป่าของยักษ์” ให้คนรุ่นหลังที่ต่อ ๆ มาเหยียบย่ำให้สูงส่งขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ใช่มาตรฐานสูงสุดเช่นเคย

ถ้าความก้าวหน้าในแง่ของ Newton จำกัดอยู่เฉพาะทาง “วิทยาศาสตร์” ตามความหมายของคำ ๆ นี้ในปัจจุบัน ความก้าวหน้านั้นก็คงขาดสาระไร้ความหมาย เพราะไม่รู้ว่าจะก้าวไปไหน เพื่ออะไร เหตุใดจึงต้องมาควมมีการประยุกต์สานต่อ แต่การค้นพบของ Newton ก็ฝังรากหยั่งลึกในคติความเชื่อของทางศาสนามาแต่ต้น มิเช่นนั้นเหตุการค้นพบทฤษฎีอันยิ่งใหญ่นี้จะต้องเกิดจากการหล่นของลูกแอปเปิ้ล ซึ่งถือกันในคริสต์ศาสนาว่าเป็น “ผลไม้แห่งการรอบรู้” จะเป็นลูกแพร์พืช หรือเชอร์รี่ก็ได้ **Principia** เองอาจไม่ใช่แหล่งดีในการแสวงหาทัศนคติของ Newton ต่อศาสนา เพราะเป็นสถานที่ซึ่งจำเป็นต้องใช้เพื่อชี้แจงแนวคิดใหม่ที่ขัดแย้งกับความเชื่อเดิมเกือบทั้งหมด แต่ถ้าพิจารณาจาก **Opticks** (1704) ซึ่งเขียนภายหลังจะเห็นชัดว่าเรื่องของแอปเปิ้ลนั้นไม่ใช่ “ความบังเอิญ” แต่อย่างไร เพราะในตอนท้ายของหนังสือนี้ Newton จะแถลงถึงจุดมุ่งหมายหลักของวิชาวิทยาศาสตร์ของตนว่าไม่ใช่เพื่อศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติเท่านั้น แต่จะต้องพยายามตอบคำถามระดับอภิปรัชชาอีกด้วย ดังเช่น

Whence is it that Nature doth nothing in vain; and whence arises all that Order and Beauty which we see in the World? How came the Bodies of Animals to contrived with so much Art, and for what ends were their several parts?

ต่อคำถามเหล่านี้ Newton ก็แน่ใจว่าถ้ามีการพิจารณากันอย่าง “ถูกต้อง” แล้ว คำตอบที่จะได้รับคือ พระเจ้าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และเป็นผู้กำหนดระบบระเบียบต่าง ๆ ในธรรมชาติขึ้น ทุกสิ่งที่พบเห็นจึงมีความเรียบร้อยงดงามเช่นนี้

And these things being rightly dispatch'd does in not appear from Phaenomena that there is a Being incoporeal, living, intelligent, omnipresent, who in infinite Space, as it were in his Sensory, sees the things themselves intimately, and thoroughly perceives them and comprehends them wholly by their immediate present to himself.

แล้วสรุปอย่างไม่มีทางให้คิดเห็นเป็นอื่นว่า ความก้าวหน้าที่แท้จริง (True Step) นั้นหมายถึงการเคลื่อนไหวของมนุษย์ที่ “เข้าใกล้” ในสิ่งที่ Newton เรียกว่า “ปฐมเหตุ” ของทุกสิ่งทุกประการมากยิ่งขึ้น ขึ้นตามลำดับ

And though every True Step made in this Philosophy brings us not immediately to the Knowledge of the first Cause, yet it brings us nearer to it, and on that account is to be highly valued.

(Newton, *Opticks* : 369-70)

และในเรื่องของ “ปฐมเหตุ” นี้ ก็มีการแจ้งไว้อย่างชัดแจ้งว่าไม่อาจจะเป็นสิ่งอื่นใด (เช่น Platonic Divine Mind) นอกเหนือจากพระเจ้าเป็นเจ้าของคริสตศาสนา เพราะแม้ว่าคนในอารยธรรมโบราณจำนวนมากอาจจะรอบรู้เรื่องมาก่อน แต่ก็ไม่เคยมีใครก่อนหน้านี้ที่สามารถก้าวหน้าพัฒนาจนสามารถค้นพบแรงโน้มถ่วงได้ เพราะคนพวกนั้นไม่ใช่คริสเตียนเป็นพวกนอกกรีต (heathens) ที่นับถือเทพเจ้าจอมปลอม (False gods) จึงไม่มีความ “ก้าวหน้าที่แท้จริง” และต่างก็ตกต่ำล่มสลายไปสิ้น (เพ็งอ้ง : 405-06)

การ “ค้นพบ” ของทางวิทยาศาสตร์ ไม่มีความจำเป็นใดที่จะนำสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเวลา โดยเฉพาะถ้าการค้นพบนั้นเป็นเพียงเรื่องของวัตถุ ขาดความสัมพันธ์กับหลักปรัชญาศาสนา แต่การค้นพบแรงโน้มถ่วงของ Newton เป็นการยืนยัน พิสูจน์ซ้ำย้ำให้เห็นถึงความล้มเหลวและจำกัดของอารยธรรมโบราณทั้งหมดที่ไม่อาจมีความก้าวหน้าของการรับรู้มาสู่ระดับนี้ เพราะทฤษฎีนี้เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อน เกินกว่าที่หลักการของวิจิตรจะถูกนำมาอธิบายได้ พัฒนาการของมนุษย์จำเป็นต้องได้รับการตีความกันใหม่ว่าเหตุใดความก้าวหน้าอันเหนือกว่าเดิมจึงเกิดขึ้นมาได้ และก็ได้รับการอธิบายชี้แจงไว้โดย Newton เอง ว่าความก้าวหน้านี้หมายถึง การเข้าใจที่ขึ้นต่อผลงานการสร้างสรรค์ของพระเจ้า ธรรมชาติ นั่นคือตำราเล่มใหญ่ที่พระองค์ประทานให้มาเพื่อมนุษย์จะได้ศึกษาค้นคว้าหาประโยชน์ใช้สอย ความเข้าใจต่อธรรมชาตินี้มากเพียงใด ประโยชน์ที่ได้รับก็จะมากเพียงนั้น ประโยชน์นี้มากเท่าใดความสมบูรณ์พันธุ์สุขก็มีมากเท่านั้น ซึ่งถึงวิทยาศาสตร์จะไม่อาจสร้างความกระจ่างในเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าโดยตรง (เพราะลึกล้ำเหนือความเป็นปฤยจะเข้าใจ) แต่วิทยาศาสตร์ก็สามารถช่วยให้มนุษย์เข้าถึงความรู้ ความเข้าใจ และการควบคุมธรรมชาติ เพื่อความสมบูรณ์พันธุ์สุขของตนเองได้

ในแง่ของ Newton การศึกษาวิทยาศาสตร์ก็คือ การประกอบศาสนกิจเพื่อความอยู่ดีกินดีก้าวหน้ามากขึ้นของมนุษย์โดยตรง ดังนั้นวิทยาศาสตร์จึงควรได้รับการยกย่องนับถือ นำไปประยุกต์ใช้หาประโยชน์ทำให้เกิดความเจริญหรือสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นภายใต้ดวงอาทิตย์นี้ แก่นของศาสนาคริสต์ (และยิว) ที่ต่างจากปรัชญาศาสนาใหญ่อื่น ๆ ทั้งหมดในการเน้นให้เห็นว่า “ธรรมชาติ” นั้น มัน ไม่ใช่ พระเจ้าหรือพระเจ้าผู้สร้าง (the Creator) ดังเข้าใจผิดกันเนื่อง ๆ เป็นแต่เพียงสิ่งเนรมิต (the created) ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ ไม่ใช่สิ่งลึกล้ำควรค่าแก่การยำเกรง เป็นสิ่งเรียนรู้ทำความเข้าใจได้ไม่ซับซ้อน

อะไรแม้สำหรับคนทั่วไป และความรู้ความเข้าใจนี้มีมากเท่าใด ความสามารถจะควบคุมแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติก็จะมีมากขึ้นเท่านั้น อนาคตมนุษย์ไม่มีขอบเขตขีดจำกัด ยกเว้นแต่เรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าแล้ววิทยาศาสตร์สามารถให้คำตอบแก่ทุกสิ่งทุกประการได้ การยังไม่รู้ยังไม่อาจควบคุมธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์มีความหมายเพียงว่ายังไม่มีการ “ค้นพบ” จะช้าหรือเร็วเป็นเพียงเรื่องของเวลา การค้นพบจะต้องเกิดขึ้นแน่ ๆ ไม่มีอะไรจะหยุดยั้งความก้าวหน้าของมนุษย์ได้ เพราะเรื่องของความก้าวหน้านี้เป็นการลิขิตของพระเจ้าที่ได้มอบให้กับทุกคนที่มีศรัทธาในพระองค์

รูปแบบเวลาใหม่อันเกิดจากการผลักดันของ Newtonian Dynamics มีลักษณะเป็นเส้นตรงตามแนวตั้ง (Vertical-Linear Progression) ซึ่งถ้าจะเรียกให้ถูกจริง ๆ ก็ไม่ใช่การก้าวหน้า แต่เป็นการ “ก้าวขึ้น” ของมนุษย์ไปบนบันไดแห่งเวลา มีแต่จะสูงส่งขึ้นตามลำดับ เมื่อมีการนำทฤษฎีแรงโน้มถ่วงนี้ไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาธรรมชาติด้านอื่น ๆ และประดิษฐ์เป็นเทคโนโลยีจนเกิดเป็นการปฏิวัติอุตสาหกรรมของศตวรรษที่ 18-19 ของยุโรป ความศักดิ์สิทธิ์ของวิทยาศาสตร์และความเป็นจริงของความก้าวหน้าของมนุษย์ในเวลาที่ได้รับการสนับสนุนยืนยันอย่างมั่นคง เป็นทั้งสิ่งที่เห็นได้และรับรู้ได้อย่างพร้อมเพรียงกัน ไม่เคยมีมนุษย์ในยุคใดสมัยไหนในอดีตกาล จะมีความรู้มีอิทธิพลเหนือธรรมชาติได้เท่าขนาดนั้น และก็เป็นที่คาดหมายได้อย่างแน่นอนว่าความรู้ความสามารถนี้จะพอกพูนสั่งสมมากขึ้นตามกาลเวลาด้วย ผู้มาภายหลังจะก้าวหน้ากว่าผู้มาก่อนเป็นกฎตายตัวของธรรมชาติหรือของเวลาของคนสมัยใหม่ เป็นปรากฏการณ์อัตโนมัติ การเปลี่ยนแปลงพัฒนาของวัตถุเป็นเครื่องพิสูจน์ ที่สามารถจะชี้ดวงวัดให้สัมผัสได้ด้วยประสาททั้ง 5 ความก้าวหน้าได้กลายเป็นศาสนา มีหลักธรรมะของตนเองมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งเรื่องของพระเจ้าเองก็จะถูกทอดทิ้งไว้เบื้องหลังในกาลเวลาของอดีตที่ยังล้าหลังของมนุษย์ไปด้วย ซึ่งตราใบที่วิทยาการแผนใหม่ทั้งหลายยังสามารถให้คำตอบ หรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ทุกประการที่มนุษย์ประสบอยู่ในแต่ละช่วงเวลาได้ ก็ดูเหมือนจะไม่มอะไรยิ่งใหญ่ขนาดไหนมาล้นคลอนความเชื่อมั่นต่อลักษณะเวลาแบบใหม่ ที่เป็นเส้นตรงนี้ได้เช่นกัน

แต่การ “ก้าวขึ้น” ของมนุษย์นับแต่ขั้นพื้นฐานทางความเชื่อ ก็ไม่เคยจำกัดอยู่เฉพาะแต่เรื่องของวัตถุซึ่งเป็นเรื่องของกายหรือรูปธรรม แต่จะต้องรวมถึงพัฒนาการทางนามธรรมหรือจิตด้วย ซึ่งถึงการศึกษาค้นคว้าของทางวิทยาศาสตร์โดยตรงจะไม่ได้เบี่ยงเบนออกจากจุดมุ่งหมายขั้นพื้นฐานนี้ก็จริง แต่ในทางปฏิบัติภายในศาสตร์ก็มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ จำต้องมีการแตกแขนงแยกสาขาให้เชี่ยวชาญเฉพาะในส่วนย่อยละเอียด จนทำให้ความรู้ความสามารถจะนำผลการค้นคว้าทดลองของส่วนย่อยนี้ไปประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายเรื่องใหญ่หรือเรื่องที่ยิ่งใหญ่กว้างขวางระดับอภิศาสตร์ก็ลดลงด้วย วิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ของ 2 ศตวรรษที่ถัดมาจากของ Newton ก็แสดงออกถึงความพยายามจะบีบตนเองเข้าสู่มุมแคบ แล้วจะลึกลงไปในแต่ละ

ส่วนที่สามารถค้นคว้าทำความเข้าใจได้สะดวก ซึ่งก็ต้องเป็นเรื่องของ วิทยาศาสตร์พลังงานที่ซึ่งดวงวัดได้แน่นอน ส่วนเรื่องของนามธรรมหรือ จิตใจที่ยังยากสับสนก็จะถูกละเลย ปลอยพักเอาไว้ก่อนจนต้นศตวรรษ ปัจจุบัน

ความก้าวหน้าทางวัตถุหรือแม้กระทั่งความเจริญรุ่งเรืองของ สติปัญญาความรอบรู้ย่อมไม่ว่าจะสามารถก่อให้เกิดการ “ก้าวขึ้น” ของมนุษย์ทางจิตใจและศีลธรรม อุดมการณ์ที่ยึดมั่นในหลักการก้าวหน้าจึงถูกเพ่งเล็งมานานนับแต่เริ่มมีการเผยแพร่ในตอนกลางของศตวรรษ ที่ 18 แล้วเช่นกัน ทั้งความสงสัยไม่เห็นด้วย และการต่อต้านความเชื่อ เรื่องความก้าวหน้าก็มีรากฐานการพิจารณาจากแหล่งเดียวกันกับ ฝ่ายที่ศรัทธาเรียกร้อง จะไม่เหมือนกันเฉพาะการตีความที่ต่างกันจาก หน้ามือเป็นหลังมือ เป็นความพิกลหรือความพิเศษของจิตมนุษย์ที่มอง สิ่งของหรือหลักการเดียวกันแต่มีความเห็นเป็นตรงกันข้ามกันได้อย่าง ไม่ยุ่งยากอะไรเลย

ทฤษฎีแนวคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้า เป็นผลสรุปขึ้นพื้นฐานมาจากทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องของ “กริยา = ปฏิกริยา” ซึ่งถ้าทุกสิ่งทุกประการ เป็นเช่นนี้ก็ทำให้ ภาวะสงบนิ่งไม่เคลื่อนไหว เป็นภาวะอันชอบธรรมของธรรมชาติ แต่การมาค้นพบทฤษฎีนี้ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ปลงล้าง ทฤษฎีความเชื่อทั้งมวลของอดีตที่มีความเชื่อขึ้นพื้นฐานว่าการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไม่เที่ยงเป็นของธรรมดา ทำให้จำต้องสรุปว่า มนุษย์ ไม่เคยอยู่ในภาวะสงบนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวที่ ก้าวหน้า ตลอดเวลา มิเช่นนั้นก็ไม่มีความจำเป็นที่พบทฤษฎีเช่นนี้ได้ การสรุป เช่นนี้มีความหมายในนัยเดียวกันกับการกล่าวว่าความชอบธรรมของ ธรรมชาติ เป็นภาวะอัน ไม่ ชอบธรรมของมนุษย์ ซึ่งถึงจะไม่เคยได้รับการ แยกแยะอย่างชัดเจนในลักษณะนี้ ก็มีการแสดงออกทางปฏิบัติ ที่มนุษย์จะแยกตนเองออกจากธรรมชาติมากขึ้นตามลำดับ การพัฒนา อุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่พยายามปรับตัวให้สอดคล้อง กับการผลิตและคิดเวลาแบบใหม่ จนเกิดการขยายตัวของชุมชนเมืองที่ แออัดและของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุที่ไม่ใช่ผลิตผลของ ธรรมชาติมากขึ้น ทั้งความเป็นอยู่ในลักษณะเบียดเสียดอัดเยียดและ การผูกพันทำนองนี้ที่เริ่มปรากฏในยุโรปตะวันตกเมื่อครั้งต้นสมัยแห่ง การพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นได้ก่อให้เกิดความ “เสื่อม” ของจิตใจศีลธรรม ในความเป็นจริงหรือไม่ ก็ไม่อาจพิจารณาอย่างรวบรัดจำกัดได้ในที่นี้ แต่อย่างน้อยที่สุดก็เป็นปรากฏการณ์แปลกใหม่ ไม่เคยมีมาก่อน เป็น ส่วนหนึ่งของความ “ก้าวหน้า” ในเวลาของมนุษย์เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ และก็เป็นปรากฏการณ์ที่ขัดแย้งกับอุดมคติการดำรงชีวิต แบบเก่ากับหลักธรรมะเดิม จนทำให้การเปลี่ยนแปลงทั้งมวล ซึ่งหมายถึงการไม่ยอมอยู่สงบนิ่ง จะต้อง “ก้าวหน้า” ของมนุษย์กลายเป็นปรากฏ การณ์ที่มีค่าเป็นลบไปโดยปริยาย

ผู้ริเริ่มทำหน้าที่สอบสวนแล้วพิพากษาโทษการเปลี่ยนแปลง ของสมัยใหม่ที่ได้รับการนิยามอยู่ไม่รู้คลายก็คงเป็น Rousseau ที่สามารถ มองเห็นความก้าวหน้าทางวัตถุแต่ค้นหาอย่างไรก็ไม่พบการ “ก้าวขึ้น”

ของจิตใจศีลธรรม การเปลี่ยนแปลงและวิทยาการแผนใหม่มีแต่จะนำ มาซึ่งความเสื่อม เทียบค่าทางคณิตศาสตร์ตามแบบของ Newton ได้ ออกมาว่า “ความก้าวหน้าทางวัตถุ = การถอยหลังของจิตใจ” สิ่งที่คุณ ทัวไปคิดว่าเป็น อารยธรรมที่สูงส่งของขณะนั้น หรือความ “ศิวิไลซ์” (Civilization คือความเจริญอันเกิดจากเมืองตามรากศัพท์) นั้นมีมากเท่าใด สำหรับ Rousseau แล้วหมายถึงจิตใจของมนุษย์ก็จะต้องถอยห่างจาก ความดีงามตามธรรมชาติมากขึ้นเท่านั้น ถ้าหากค่าตามแบบเดิมก็หมายถึง “อารยธรรมทางวัตถุ = อารยธรรมของจิตใจ” สรุปความได้ว่าจะต้องมี การแก้ไขปรับปรุงกันเป็นการใหญ่ให้กายคงไว้ซึ่งการเสวยสุขอยู่ใน พัฒนาการทางวัตถุแต่จะต้องสร้างสภาพแวดล้อมอื่น ๆ เช่น การศึกษา การเมือง ฯลฯ ให้จิตใจสามารถอยู่ได้ในภาวะธรรมชาติ พวกจิตนิยม รุ่นหลังพัฒนาแนวคิดนี้ต่อ หันไปเน้นประเด็น “มนุษย์ในธรรมชาติ” เทอดทูนยกย่อง Noble Savage พยายามสร้าง “อดีตแห่งอุดมคติ” ขึ้น เพื่อให้คนพวกนี้ได้อยู่อาศัย นัยว่ามนุษย์สมัยก่อนตอนยังอยู่กับป่าเขา มีความดีงามพร้อมสมบูรณ์ แล้วค่อยมาเริ่มเสื่อมเอา ๆ นับแต่เริ่มมีการ จับจองครอบครองทรัพย์สินที่ดิน ยึดมั่นไม่อาจตัดใจจากวัตถุ จึงนำ ความเจริญทางวัตถุมาเป็นเกณฑ์สำหรับทุกอย่าง ความดีงามศีลธรรม อันสูงส่งตามธรรมชาติจึงค่อยลดน้อยถอยไปหมด ควรจะได้มีการฟื้นฟู หลักธรรมะดั้งเดิมให้คืนกลับมาอีก

แนวคิดของ Rousseau และพวกจิตนิยมของศตวรรษที่ 19 โดย ส่วนรวมอาจนับตั้งต้นเป็นที่พิสมัยของนักพัฒนาเมือง (เปลี่ยนให้เป็น ชนบท) แต่เหลวไหลเลอะเทอะในแง่ประวัติศาสตร์ “อดีตในอุดมคติ” เช่นว่าไม่เคยมี Rousseau เองก็รู้ คนป่า (Savage) ถึงไม่จำเป็นต้อง “เลื่อน” แต่ก็ไม่สูงส่งวิเศษ (Noble) เช่นที่จินตนาการ ถึงกระนั้นแนวคิดนี้ที่พยายามแยกเวลาทางโลกออกจากทางศีลธรรมก็ทรงอิทธิพลอยู่ ไม่รู้วาย. โดยเฉพาะเมื่อความเสียวาระสันต์ขั้นสุดยอดของชาวยุโรปต่อ วิทยาการและเทคโนโลยีแผนใหม่ได้ผ่านพ้นไปตอนกลางของศตวรรษ ที่ 19 ความสงบหลังการร่วม (post coiter peace !) ไม่บังเกิด การพัฒนา อุตสาหกรรมไม่ส่งผลดังหวัง ความก้าวหน้าจำกั้อยู่เฉพาะในคนหมู่น้อย การปลดปล่อยมนุษย์จากความผูกมัดของวัตถุปัจจัยในการดำรง ชีวิตประสบความสำเร็จเฉพาะในส่วนหนึ่งของสังคมเท่านั้น คนส่วนใหญ่ยังไม่อาจงยหน้าอ้าปาก ขำร่ายกลีบดูเหมือนจะถูกกดให้ตกนรก หมกหมักกว่าเดิม ทำให้ถึงแม้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมจะเป็นเรื่อง ของ “Prometheus Unbound”¹⁶ แต่ “ไฟ” ของ Prometheus ก็ยังถูก ควบคุมโดยคนกลุ่มเล็ก (เรียกกันว่า นายทุน นักอุตสาหกรรม) ที่เฉลียวฉลาดมากความสามารถ แต่ก็เห็นแก่ตัวแก่ได้หวงแหน “ไฟ” นี้ไว้ใช้ เพื่อประโยชน์แห่งตนเท่านั้น ไม่คำนึงถึงว่าไฟอันร้อนแรงนี้ จะเผา ทำลายชนหมู่มาก (เรียกว่า พวกกรรมกรชีพ) อย่างไร จะก่อให้เกิดความ ขัดแย้งระหว่าง “ผู้มี” กับผู้ “ไม่มี” ไฟนี้แค่ไหน ซึ่งปรากฏการณ์นี้ สำหรับปราชญ์ส่วนหนึ่งที่รักจะสถาปนาตนเองเป็นอัศวินของมวลชน ก็ได้พยายามทำให้เรื่องนี้เป็นเรื่องแห่ง “ความขัดแย้งที่ไม่อาจยอมขอม ใต้” แนวคิดนี้ก็นิยมแพร่หลาย ไม่จำกัดการ Haunt เฉพาะยุโรปต้น

เพลิงของ Prometheus แต่จะถูกลามขยาดนของการ Haunt (ออกเสียงตัว T ด้วย เพื่อความสุภาพ) ไปทั่วทุกชุมชนที่พยายามพัฒนาอุตสาหกรรม และก็ประสบปัญหาทำนองเดียวกัน อิทธิพลของแนวคิดนี้สร้างความหวาดกลัวและเกาะกุมจิตใจพร้อม ๆ กันไป เพราะเป็นแนวคิดที่อ้างว่าเป็น “วิทยาศาสตร์” มีเกณฑ์กรอบและมาตรการในการศึกษาพิจารณาที่แน่นอน มั่นคง ได้รับการกระพือฮือโหมโดยปราชญ์ประเภท “มาร์กซิสน้อย” ซึ่งเริ่มระบาคกลาดเกลื่อนยิ่งกว่ากองขยะของเมืองใหญ่ ต่างก็แน่นอนหาสิ่งซึ่งในแบบแผนทางความคิดอันเป็นทั้งกรอบและเกาะของปัญญาแห่งตนทั้งสิ้น เรื่องของมนุษย์ไม่มีอื่นใดนอกเหนือจากความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ แบ่งแยกได้แน่นอนว่า นั่นคือ “กระฎุมพี” นี่คือ “กรรมาชีพ”¹⁷ สะดวกง่ายตาย แม้เรื่องของ “เวลา” เอง ก็ถูกผลักดันให้ก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลาด้วยความปรารถนาของมนุษย์ในวัตถุเท่านั้น

รูปแบบเวลา หรือ พัฒนาการของมนุษย์ ตามลักษณะของ Marx ในระดับโครงสร้าง มีความแตกต่างจากของ Newton หรือคติทางศาสนาอย่างมาก เป็นชนิดที่ทางสายยาวเรียกว่า “แบบศาสตพยากรณ์” (prophetic) หรือจะเรียกตามความคาบูกคาบอดของ Marx ซึ่งก็ยิ่งยั้งคริสต์ให้หรือหาว่า The Pergrination of the Schicksalsgemeinschaft (การเดินทางบนวิถีเวลาของผู้ร่วมชะตากรรม?) ก็คงไม่ผิดกติกาแต่อย่างใด เพียงสลับเอาความจำเป็นทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องผูกมัดมนุษย์แทนบาปดั้งเดิม (original sin) แล้วเอาเรื่องนี้เป็นพลังผลักดันให้มนุษย์แสวงหาความหลุดพ้นจากข้อผูกมัดโบราณ ตกทอดมาแต่เมื่อครั้งอาดัมกับอีวาถูกขับออกมาจากสวนสวรรค์ให้หากินเองเป็นจุดเริ่มต้นนับแต่นั้นมนุษย์ก็ต้องต่อสู้ชนขวายดิ้นรนมาเหมือน ๆ กันทุกคน ไม่ว่าจะเป็นไพร่ กระฎุมพี ผู้ดี ผู้ร้าย หลักธรรมประจำใจของ Marx ที่ว่า “พฤติกรรมใด ๆ ของมนุษย์ไม่ก่อให้เกิดความแปลกแยกในจิตของข้าพเจ้า” ที่วางอยู่บนรากฐานความเหมือนและการร่วมชะตากรรมเดียวกันนี้ของมนุษย์เท่านั้น ไม่มีเรื่องอื่น ความโกรธแค้นขุ่นเคืองของ Marx ต่อศาสนาจนกล่าวหาว่าเป็นยาเสพติด ก็สะท้อนให้เห็นความเคร่งในศาสนาของ Marx เอง เห็นว่า หลักธรรมละเมิดแล้วที่จะอธิบายปรากฏการณ์เช่นการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้ง ๆ ที่การพัฒนาเป็นโอกาสแรกแท้จริงของมนุษย์ในอันจะขจัดความไม่พอเพียงทางวัตถุ (จนต้องต่อสู้แย่งชิงเพื่อควบคุมวิถีทางการผลิต) อุตสาหกรรมคือหลักชัยของมนุษย์ที่จะใช้ขจัดความขัดแย้งระหว่างกัน ยุติการช่วงชิงแก่งแย่ง พัฒนาเข้าสู่ภาวะของสังคมในอุดมคติ โดยไม่ต้องอาศัยยอภินิหารสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ มาช่วยเหลือ เมื่อพระเจ้าไม่เกื้อกูลมนุษย์ ก็ไม่มีสิทธิ์ใด ๆ จะเรียกร้องการยกย่องมนุษย์ช่วยตัวเองได้ พระเจ้าอย่างมาขาวาง

ความเหมือนกันในรูปแบบเวลาของ Marx กับคติศาสนาย่อมไม่ได้หมายถึงว่าจะไร้ซึ่งความแตกต่างใด ๆ ที่สำคัญ เพราะถ้าพิจารณาจากปรากฏการณ์ระหว่างช่วงเวลาของ Marx กับปัจจุบัน ก็จะพบความโดดเด่นเป็นเอกของการวิเคราะห์สถานการณ์ของ Marx อย่างชัดเจนด้วยบทกวีเกณฑ์ Marxism เป็นส่วนประกอบปลีกย่อย ผุพังไปตามกาล

เวลาที่ก้าวหน้าพัฒนาของมนุษย์ ความสำคัญสูงสุดอยู่ที่การกระตุ้นให้เกิดความสำนึกว่าจุดหมายปลายทางของส่วนรวมอยู่ที่ไหน คืออะไร และจะไปบรรลุถึงจุดนั้นต้องอาศัยสิ่งใดบ้าง สังคมในอุดมคติของเวลาในอนาคต จะให้ใช้ชื่อว่าอะไรก็ตามแต่ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะประสบได้ในเกาะกลางทะเลหรือหุบเขาลำเนาไพร มีทุกสิ่งทุกอย่างประการดั่งงามนำตั้งรกราก รอคารค้นพบ (find) ของมนุษย์ ตามคติของพวงยูโทเปีย แต่การจะเกิดความสมบูรณ์พูนสุขดั่งงามพรั่งพร้อมเช่นนั้นได้ จะต้องอาศัยความเพียรอุตสาหะมานะศรัทธาระหว่างกันของมนุษย์สร้างขึ้น (found) ให้ “สวรรค์บนดิน” กลายจากอุดมคติเป็นความจริง ความรู้ความสามารถของมนุษย์ นับแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ก้าวหน้ามาถึงระดับนี้แล้วไม่จำเป็นต้องรอรบปรากฏการณ์ปาฏิหาริย์ใด ๆ มาช่วยเหลือ ความล้มเหลวของมนุษย์ที่ยังไม่อาจจะบรรลุจุดหมายได้ นับแต่เวลานั้นเป็นต้นมาเป็นปัญหาของมนุษย์เองที่จะต้องหาทางแก้ไขปรับปรุง

ทั้งความวุ่นวุ่นเคืองและตื่นเต้นดีใจของ Marx ในพัฒนาการของมนุษย์เป็นเรื่องที่เร็วเกินเหตุและเป็นการมองในมุมแคบอันจำกัด ความก้าวหน้าไม่ใช่เป็นสิ่งที่แม้แต่คุณประโยชน์ โทษทัณฑ์อันตรายก็มีมากมายและไม่จำเป็นต้องเกี่ยวกับประเด็นว่าใครได้หรือเสียผลประโยชน์ทุกคนอย่างไม่ว่าจะสามารถตกเป็นเหยื่อของความก้าวหน้าได้ถ้ากระทำโดยหลิ่วหลิบตา เพราะความก้าวหน้าพร้อมจะเป็นสิ่งชั่วร้ายในตัวเองเป็นความก้าวหน้าเพื่อความก้าวหน้า ไม่ใช่เพื่อมนุษย์ เป็นการก้าวโดยไม่รู้ว่า ก้าวไปไหน เพื่ออะไร การรับรู้อยู่เพียงว่าจะต้องก้าวต่อไปเรื่อย ๆ ไม่มีจุดหมายปลายทางมีแต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า มนุษย์ในความก้าวหน้าเช่นนี้ก็คือ “ทาสแห่งเวลา” ที่จำเป็นต้องพัฒนา เพราะเวลามันไม่รอใคร ผู้ที่ได้กล่าวเตือนชี้ให้เห็นอันตรายนี้มาแต่ต้น ไม่ใช่ นักปรัชญาอเมริกันที่เห็น แต่เป็นนักประวัติศาสตร์ธรรมดา ๆ คนหนึ่ง¹⁸ ชื่อ Lord Acton ที่ได้กล่าวไว้ นับแต่ปลายศตวรรษที่แล้วว่าความก้าวหน้าเช่นนี้เป็นภัย ไม่มีใครได้ประโยชน์ เป็นพัฒนาการสู่ความหายนะที่ปราศจากผู้ชนะ

Progress has imposed increasing sacrifices on society, on behalf of those who can make no return, from whose existence is a burden, an evil, eventually a peril to the community.

ชีวิตทั้งชีวิตกลายเป็นสิ่งไร้ค่า มนุษย์เป็นเพียงกลไกให้เกิดความก้าวหน้าที่ไม่สัมพันธ์อะไรกับตนนอกเหนือจากถูกผลักดันให้เป็นไป ในถ้อยคำที่กินใจ Lord Acton กล่าวเสริมไว้อีกว่า

The mean duration of life, the compendious test of improvement, is prolonged by all the chief agents of civilization, moral and material, religious and scientific, working together, and depends on preserving, at infinite cost, which is infinite loss, the crippled child and the victim of accident, the idiot and the madman, the pauper and the culprit, the old and infirm, curable and incurable.

(Lord Acton :43)

ความก้าวหน้าในลักษณะนี้เป็นสิ่งชั่วร้าย ที่ต้องร่วมมือกันต่อต้านควบคุม การปฏิวัติใด ๆ ก็ไม่ใช่คำตอบ เป็นเพียงการเสี่ยงที่จะเผชิญความจริง เพราะในการปฏิวัติเปลี่ยนอำนาจทุกครั้งก็ได้ออกยึดถือเป็นความก้าวหน้า ที่คนกลุ่มหนึ่งจะรื้อถอนเสรีภาพบีบคั้นให้คนส่วนร่วมสร้างความก้าวหน้าตามความคิดเห็นของคนเท่านั้น

ไม่มีอะไรจะก่อความเขย่าขวัญสั่นคลอนคติทางเวลาแบบเป็น เส้นตรงของยุโรปแห่งศตวรรษที่ 19 ได้เทียบเท่ากับสงครามโลกครั้งที่ 1 คำเตือนของ Lord Acton ได้รับการพิสูจน์ยืนยันนับครั้งไม่ถ้วนภายใน 4 ปีของ “มหายุทธ” หรือ “มหายนะ” ครั้งนั้นความก้าวหน้าที่ขาดการ ควบคุมปราศจากจุดมุ่งหมายที่เด่นชัด ขาดความเป็นมนุษย์ ก็จะเป็น เพียงการพัฒนาของจักรยนต์กลไกในการจะทำลายล้างผลาญกันได้อย่าง มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น อารยธรรมอันยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตก ดูเสมือนได้พบจุดจำกัด บรรลุที่สุดสุดยอดและกำลังอยู่ระหว่างการ โค้งลงของวัฏจักร ความเสื่อมกำลังทะลักเข้ามาอย่างรีบร้อน ชาวเยอรมัน ผู้พ่ายสงครามจะหมกมุ่นในเรื่องนี้มากกว่าใคร **The Decline of the West** (1918) ของ Oswald Spengler ซึ่งเริ่มเขียนก่อนสงคราม และไม่นานจะได้รับความสนใจถ้าไม่มีสงครามกลายเป็นเรื่องยอดนิยม ได้เป็นทฤษฎีที่ยิ่งใหญ่แพร่หลาย อารยธรรมตะวันตกกำลังอยู่ในภาวะ แห่งการสลาย ความก้าวหน้าไม่ใช่แยมผลไม้ที่อร่อยไม่รู้จบตามคิด แต่

เป็นสิ่งที่เปรี้ยวและขมฝาด ที่ยามเคี้ยวก็ต้องคิดว่าจะกลืนหรือคาย การ อับปางของนาเวลายุโรปเป็นผู้คุมหางเสือเป็นสิ่งแน่นอน ตะวันตก กำลังจะตาย เพราะแม้ว่าอเมริกาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมนี้จะ ยังมีความคึกคักกระชุ่มกระชวยอยู่กับดนตรีแจ๊ส เสียงเครื่องยนต์ จนทศวรรษ 1920 ของอเมริกาเป็น “The Roaring 20s” แต่อเมริกาก็ เกรงการอับปางของยุโรปจะสร้างวังวนดูดตนจมลงสู่ก้นสมุทร ถ้าเวลา ของยุโรปหมดลงแล้ว ตนขอแยกอยู่ห่าง ๆ ใน Splendid Isolation ปลดปล่อย ยุโรปอยู่ใน “the Roaring 25s” แต่ลำพัง เมื่อมีขึ้นก็ต้องมีลง ตาม กฎแห่งกาลเวลา

ในทางสายประวัติศาสตร์ Spengler ไม่ใช่ผู้เริ่มฟื้นฟูวัฏจักรของ เวลาตามธรรมชาติขึ้นใหม่ Edward Gibbon เป็นผู้ริเริ่มและปูพื้นฐาน การวิเคราะห์ไว้ใน **The History of the Decline and Fall of the Roman Empire** (1776-83) ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นว่าความเสื่อม ของอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่เช่นของโรมันเป็นปรากฏการณ์สามัญ เป็น ธรรมชาติ

The Decline of Rome was the natural and inevitable effect of immoderate greatness. Prosperity ripened the principle of decay...and, as soon as time or accident had removed the artificial supports, the stupendous fabric yielded to the pressure

of its own weight.

(Gibbon : 263)

ความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมเป็นเงื่อนไขที่กำหนดความล่มสลายไว้ในตนเอง ความยิ่งใหญ่สูงส่งมีมากเพียงใด ก็ไ้ล้ภาวะแห่งการล่มสลายมากเพียงนั้น ความก้าวหน้าที่ดีคิดว่าสามารถดำเนินไปได้เรื่อย ๆ เป็นเพียงเรื่องของอุปาทาน และโรมซึ่งเป็นต้นแบบของยุโรปควรเป็นอุทาหรณ์ที่ดี

รูปแบบเวลาของ Gibbon เป็นลักษณะตามปรัชญากรีกและคับคั่งด้วยคติของ hubris วิถีจักรของ Spengler ก็อยู่ในตระกูลเดียวกัน แต่คงผ่านมาจากทาง Nietzsche ที่เป็นชาวเยอรมันด้วยกันมากกว่าทางด้านของ Gibbon โดยเฉพาะในเรื่องของ "eternal recurrence"¹⁹ เพราะในประเด็นนี้ Nietzsche ดูจะปราดเปรื่องเลื่องลือแพร่หลายกว่าใครอื่น เพราะในการพิจารณาเวลาของปราชญ์ผู้นี้ ไม่เพียงแต่จะย้อนกลับไปยังความแนวคิดทางเวลาของกรีกก่อนโซคราตีส แต่ยังมิขอสอนให้หันทางหลุดพ้นจากการผูกมัดของวิถีจักรอันเป็นอนิจจังนี้ด้วย คนบางคนอาจพัฒนาปรับปรุงจิตแห่งตนได้ (ถ้าผ่านความทุกข์ยากระดับเป็นตาย) แล้วผงาดขึ้นเป็นมนุษย์เหนือมนุษย์ พันขอบเขตจำกัดอันสามัญ ซึ่งถ้ามาประยุกต์ใช้กับกรณีของเยอรมันผู้พ่ายสงคราม ถูกบีบคั้นจากสนธิสัญญาแวร์ซาย เศรษฐกิจก็ตกต่ำปั่นป่วนสับสนในทุกเรื่องราว สิ่งเหล่านี้ก็เป็นภาวะวิกฤติอันน่าพิศมัย เป็นขั้นตอนสำคัญสุดยอดอันควรฉกฉวยของคนเยอรมัน ที่จะก้าวสู่อีกระดับหนึ่งที่สูงส่งขึ้นกว่าเดิม ความปราชัยไม่ใช่สิ่งน่าเศร้าหมองสะเทือนใจแต่อย่างใด²⁰

การนำปรัชญาเวลาแบบของ Nietzsche มาอธิบายปรากฏการณ์ของเยอรมันและสงครามโลกครั้งที่ 1 ในแง่ของการปลดปล่อยนี้ เห็นได้ง่ายและสมบูรณ์ที่สุดใน *The Magic Mountain* (1924) ของ Thomas Mann ซึ่ง Mann เองก็ยอมรับมาโดยตลอดว่าเป็นหนังสือที่มีความเป็น "เยอรมันมาก ๆ" หรืออีกนัยหนึ่งคือสูงส่ง ลึกซึ้ง เคร่งเครียด ยืดเยื้อ น่าเบื่อ โดยลึ้มจะเสริมว่ายังเป็น "นิทาน" มาก ๆ ด้วย แต่ก็ชัดเจนจากการรำพึงรำพันของ Mann เกี่ยวกับเวลา

Great spaces of time passed in unbroken uniformity tend to shrink together in a way to make the heart stop beating for fear; when one day is like all others, then they all like one; complete uniformity would make the longest life seem short and as though it had stolen away from us unaware.

(Mann : 104)

ชีวิตในการหมุนเวียนแห่งเวลาที่แน่นอนสม่ำเสมอเช่นนั้น จะมีความหมายอะไร หรือจะว่ากันไปจริง ๆ แล้ว เรื่องของความก้าวหน้าที่ยึดมั่นกันตลอดร้อยปีที่ผ่านมา ก็ไม่มีความหมายอะไรเช่นกัน เพราะประการแรก ในเวลาแห่งความเป็นจริง (actual time) นั้น ก็หมุนเวียนของมันไปตามเรื่องตามราว สร้างแต่ความเป็นอนิจจังไร้จุดมุ่งหมาย ส่วน

ประการหลัง หรือความก้าวหน้าที่ขึ้นกับเนื้อหาทางวัตถุ (contentual time) ที่เห็นและจับต้องได้นี้ ก็ขาดแก่นสาร มนุษย์ไม่มีทางรู้ว่าการก้าวนั้นไปข้างหน้าจริง ๆ หรือเปล่า เพราะสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้าก็เป็นเพียงการเปรียบเทียบจุดมุ่งหมายเก่ากับใหม่เท่านั้น ครั้นบรรลุสู่เป้าหมายแต่ละครั้งก็หลงละเมอเพื่อพอกว่าการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้น ทั้ง ๆ ที่เวลาที่แท้จริงก็ยังคงหมุนเวียนเป็นวัฏจักรอยู่ตามเดิม และเมื่อวิเคราะห์ให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทำนองนี้ ต่างก็เคยปรากฏมาแล้วในอดีต เวลามันหมุนของมัน มนุษย์ไม่ไปไหน เหมือนเดิมไร้เวลาไร้ความก้าวหน้าใด ๆ ทั้งสิ้น

We walk, walk. How long, how far? Who know?

Nothing is changed by our pacing, there is the same as here, once on a time the same as now, or then; time is drowning in the measureless monotony of space, motion from point to point is no motion more, where uniformity rules, and where motion is no motion, time is no longer time.

(Mann : 547)

เวลาที่แท้จริง (actual time) อาจมีอิทธิพลควบคุมมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ให้ ขรา พมขาว ฟันส่วง เล็บยาว ไม่ว่าจะทำอยู่ที่ไหน หลับหรือตื่น แต่ก็ไม่มีความสำคัญอะไร ความหมายของเวลาภายใต้การหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงนี้ ขึ้นอยู่กับมนุษย์แต่ละคนจะแสวงหาทางหลุดพ้นจากการครอบงำอย่างไร นั่นจึงเป็นความก้าวหน้าที่แท้จริง

การกำหนดรูปแบบเวลาให้ความอนิจจังเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ หรือการมองวิถีจักรในแง่ลบ ที่มนุษย์ผู้ปราดเปรื่องส่วนหนึ่งจะสลดพันที่ระบุนโดย Nietzsche และขยายความโดย Mann นี้ โดยแก่นแท้ที่ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับปรัชญากรีกดึกดำบรรพ์ใด ๆ ทั้งสิ้นแต่กระตือรือร้นมาสัมพันธ์กับปรัชญาตะวันตก เช่น พุทธ จนมีส่วนเอื้อให้ชาวพุทธที่ไปศึกษาในยุโรปในช่วงนี้มีหนทางมาจากการเข้าถึง "สัจธรรม" ก่อนพวก Teutonic Knights เองเสียอีก เป็นภาวะอันน่าชื่นชมของคนไทยรุ่นนั้น แต่เป็นสิ่งที่ยุ่งยากแก่การยอมรับของนักปรัชญาตะวันตก ที่ Alfred North Whitehead ได้กล่าวไว้มานานมาแล้ว แต่คงความแม่นยำเสมอมาว่า เป็นพวกสืบทอดขนบความคิดมาจาก Plato ทั้งสิ้น ถึงจะดัดรนชวนชาวศึกษาย้อนกลับไปที่ก่อนสมัยของ Plato การครอบงำก็ไม่สลาย ต่างก็แบกรับครอบครองแห่งปัญญาของตนไว้ หอบติดตนไปด้วยตลอดเวลา

ไม่มีใครจะแย้งได้ว่า ลักษณะเวลาของกรีกเป็นวงกลม คล้ายวิถีจักรของพุทธแต่วงกลมของกรีกนับแต่ระดับเอกภพ (cosmo) ลงมา ก็เป็นสิ่งประเสริฐ สวยงามสมบูรณ์ในตัวเอง เป็นการมองเวลาในแง่บวกและก็เป็นมาตรฐานสูงสุดของสรรพสิ่ง การเพี้ยนไปมองวงกลมในแง่ลบ แบบของ Nietzsche และ Mann เป็นข้อยกเว้นผิดสามัญ สร้างความลำบากยากใจให้แก่ชนรุ่นหลัง ดังจะเห็นได้จาก ผลงานชิ้นเอกของ Martin Heidegger ชื่อ *Being and Time* (1927) ในบทเกี่ยวกับ "ความเข้าใจ" ที่บันไว้ว่า

But if we see this circle as a vicious one and look out for ways of avoiding it, even if we just 'sense' it as an inevitable imperfection, then the act of understanding has been misunderstood from the ground up.

(Heidegger : 194)

ถ้าจะสรุปง่าย ๆ เพราะ Heidegger เหมือนปราชญ์เยอรมันทั่วไปที่ชอบทำของง่ายให้ดูซับซ้อนก็คือ การมองวงกลมจะต้องเป็นไปในแง่บวก แต่ถ้าไม่อาจมองในแง่บวกแล้วก็อย่ากำหนดรูปแบบวัฏจักรขึ้นมาจะดีกว่า

ถึงและถ้าปรัชญาแนวคิดของ Heidegger จะยกย่อนับสนจนไร้สาระไม่อาจเทียบเคียงจัดลำดับอยู่ในรุ่นเดียวกับ Nietzsche แต่ในการชี้ให้เห็นดังกล่าวก็เป็นความจริงที่ไม่อาจบิดเบือน โดยเฉพาะในหัวข้อของมนุษย์ปัจจุบัน ซึ่งถ้าไม่ใช่ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงสสารพันเกินกว่าเรื่อง eternal recurrence จะครอบคลุมอธิบายได้ ก็เป็นเรื่องสุดจะทรมานว่าการหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งเวลาอันเลวร้ายนี้จำกัคอยู่เฉพาะปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชาติสนธิ มิตรสหาย สังคมประเทศชาติที่ผูกพันกับความเป็นคนอย่างแนบแน่น จะพินาศนิพายประการใดไม่สำคัญ หรือถึงสำคัญก็ช่วยอะไรไม่ได้ คนส่วนใหญ่ต้องหม่นเวียนย้อนคืนไปในเวลา ตั้งต้นใหม่ เพื่อรอการสลาย ครั้งแล้วครั้งเล่า เฉพาะอัจฉริยะหรือเผ่าพันธุ์อัจฉริยะเท่านั้น ที่จะโดดเด่นโลดขึ้นหลุดพ้นจากความจำกัคของวัฏจักร ไม่ถูกรกเร่ด้วยความผันแปรรอบด้าน นอกนั้นจนตรอกไร้แค้น สมควรตายหรือมอดมลายอย่างอนาถา ความก้าวหน้าไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์หรือชนเผ่าที่โง่เขลา ขาด Nordic virtue พวกนั้น

ผลลัพธ์ของสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเครื่องพิสูจน์ความถูกต้องและความคับแคบของปรัชญาเวลาแบบของ Nietzsche พร้อม ๆ กันไป เพราะในส่วนหนึ่ง สงครามก็แสดงออกถึงความน่าเอนจอนาถของมนุษย์ที่หลงอยู่ในแดนมายา เออเองเออเองว่าตนได้ก้าวหน้าพัฒนาเหนือคนปาคณดอย ทั้ง ๆ ที่ยังป่าเถื่อนเหมือนสัตว์ฆ่าฟันแย่งชิงกันเหมือนเดิม แต่ในอีกส่วนหนึ่งแนวคิดต่อเรื่องมนุษย์เหนือมนุษย์ที่ถูกตีความหมายว่าคือชนเผ่าเยอรมัน ก็เชื่อว่าจะเลวร้ายน้อยกว่าใคร ๆ กลับถือโอกาสคิดว่าตนควรมีชีวิตที่ทำงานมากกว่าคนอื่น ซึ่งทัศนคตินี้ก็ไม่แน่ว่าจะเป็นที่ชื่นชมเห็นชอบแม้ในหมู่คนเยอรมันเอง เอาเพียงแค่การก้าวขึ้นสู่อำนาจของ “ท่านผู้นำ” ปราชญ์เล็กปราชญ์น้อยก็ต้องกระเจิดกระเจิงไปต่างแดน โดยไม่จำกัคว่าต้องเป็นพวกที่ไม่ใช่อารยันขาดความเป็นอารยะ แม้อารยันที่นิยม Nietzsche เอง เช่น Mann ก็ต้องระเหิดไปแสดงความคิดอันสูงส่งของตนภายนอก จะคงอยู่ที่เฉพาะคนที่อยู่ “ใน” กาลเวลา เช่น Heidegger และ Spengler เท่านั้น ตราบาปที่ Hitler ประทับไว้บนหน้าผากของมนุษยชาติ ที่เรียกตามศัพท์ของนักนิทศาสตร์ว่า “man’s inhumanity to man” อาจเป็นสิ่งที่ควรสักการะสรรเสริญของพวกทมิฬพินชาติ เช่น Idi Amin แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่มนุษย์อื่นทั่วไปปลงสังเวช ปรัชญาของ Nietzsche อาจยอดเยี่ยมสูงส่งเหมาะจะ

ใช้เป็นสิ่งพญัจจิตของพวกบ้าคลั่งได้อ่าน ยามถูกจับติดอยู่ในคุกตะราง เช่น Gordon Liddy (หัวโจกของ Nixon) แต่ไร้ความหมายคุณค่าต่อคนสามัญ ที่รักจะผูกพันอ่อนไหวไปกับความเป็นมนุษย์ของตนเองและความทุกข์ยากเศร้าหมองของคนอื่น ความก้าวหน้าในเวลาของมนุษย์จะมีจริงหรือไม่ก็ตาม แต่ความสำนึกต่อความสัมพันธ์อันยากจะสะสางระหว่างส่วนตัวกับส่วนรวมจะเป็นครอบครัว สังคม ประเทศชาติก็แล้วแต่ ก็เป็นความคิดที่ถูกผลักดันให้หยั่งรากฝังใจจากภัยสงครามโดยเฉพาะ และจากพัฒนาการของมนุษย์ในปัจจุบันอย่างกว้าง ๆ พร้อม ๆ กันไปด้วย ถ้าความก้าวหน้าพัฒนาของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้จริง ก็ต้องเป็นเรื่องของส่วนรวมไม่ใช่ของปัจเจกบุคคลหรือชนเผ่าใดเผ่าหนึ่ง ความต่างของระดับอาจมีอยู่ได้แต่ก็ต้องไปด้วยกัน มนุษย์คนหนึ่งไม่อาจหยิ่งผยองว่าตนเป็นคนเหนือคน มิเช่นนั้นก็จะถูกรุมทำลาย เช่นในกรณีของนาซีเยอรมันที่เห็นคนอื่นเป็นเยี่ยงสัตว์

การล่มสลายของรูปแบบเวลาทางปรัชญาที่ยึดวัฏจักรเป็นหลักและของศาสนาที่ยึดเส้นตรงเป็นเกณฑ์ อันเป็นผลมาจากสงครามโลกทั้ง 2 ครั้งนั้น ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเวลาอย่างไม่เคยประสบมาก่อนในโลกตะวันตก เวลาอาจไม่ก้าวหน้าได้แต่จะสับสนไร้ความชัดเจนขาดจุดมุ่งหมายไม่ได้ เพราะเวลาคือกฎเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำสุดของชีวิต ต้องมีระบบระเบียบที่แน่นอนว่าเวลาใด ตอนไหน ควรทำอะไร เพราะเหตุใด เพื่ออะไร ในระดับของส่วนบุคคลอาจปล่อยให้ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปตามยถากรรมได้ แต่ในส่วนรวมการขาดความชัดเจนในรูปแบบของเวลาที่เท่ากับว่าปล่อยให้สังคม เศรษฐกิจ ประเทศชาติ อารยธรรมลอสระล่องไปเช่นสวะกลางลำน้ำ ขาดจุดหมายปลายทางไร้คุณค่าในการจะมีชีวิตและประกอบกิจการงานใด ๆ ทั้งปวง คนทั่ว ๆ ไปอาจไม่รู้สึกลำบากถึงวิกฤตการณ์นี้ การรับรู้อาจอยู่ในชั้นผิวเผินว่าสถานการณ์มันปั่นป่วน การเปลี่ยนแปลงมีมาก ศีลธรรมเสื่อม แต่สำหรับพวกที่ศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ในเวลา เช่นทางประวัติศาสตร์ ที่ได้พิจารณาถึงปัญหาของความรุ่งเรือง (the Rise) และความเสื่อม (the Fall) มาโดยตลอด จะรู้สึกว่าการกระทบจากความสับสนมากกว่าพวกอื่นใด และยากนักจะเสี่ยงได้จากภาระหน้าที่ ๆ จะชี้แจงแถลงข้อมูลให้ผู้อื่นได้เห็น

ปรากฏการณ์ของลัทธิมาร์กซิสต์ของอดีตและผลงานการวิเคราะห์ของ Arnold Toynbee นับแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ก็คือความพยายามจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันกระชับแน่นระหว่างมนุษย์กับเวลา การเปลี่ยนแปลงกับการปรับตัว การสร้างความสอดคล้องระหว่างพัฒนาการกับชีวิตในวิถีของเวลา เพื่อให้มีการกำหนดเป้าหมายได้แม่นยำ เข้าใจปัจจุบันได้กระจ่างขึ้น เหมาะสมกับสถานการณ์และพัฒนาการตามความเข้าใจของในเวลาหรือสมัยของตน เพียงแต่ Marx ก้าวล้ำข้ามแดนของสาขาวิชา พยายามจะเป็นศาสดา โดยกำหนดรูปแบบและเป้าหมายของเวลา ตลอดจนกรรมวิธีบรรลู่ที่แน่นอนตายตัวและวางอยู่บนพื้นฐานแห่งความขัดแย้งของมนุษยชาติ โดยลืมนึกและขาดการยึดมั่นว่า Clio นั้นเป็นเพียง Muse ไม่ใช่เทพที่ยิ่งใหญ่อะไร ข้อ

เสนอเชิงประวัติศาสตร์ถูกกำหนดโดยเวลาและต้องเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ไม่ใช่สังขารธรรมที่ไม่มีวันเปลี่ยน เมื่อสังคมสภาพแวดล้อมเปลี่ยนข้อเสนอนั้นก็จะต้องมีการปรับปรุงและเปลี่ยนตาม มิเช่นนั้นชื่อเรียกของสาขาวิชาก็คงจะไม่ใช่วิทยาศาสตร์ แต่เป็น “อมตะศาสตร์” ไปนานแล้ว

Toynbee อาจดีกว่า Marx บ้าง ตรงที่พยายามจะจำกัดตนเองโดยเสนอรูปแบบของเวลาให้เป็นเส้นล้อเกวียน มนุษย์ ส่วนรวมอยู่บนเกวียนนี้ ในแต่ละรอบของการหมุนเวียน (กำเนิด รุ่งเรือง ไรรา แดกดับ) มนุษย์ก็ก้าวขึ้นสู่อีกระดับของการรับรู้ มีความสามารถและจุดมุ่งหมายที่พัฒนาขึ้นตลอดเวลาแต่ในเวลาที่ได้ไปด้วยกลไกเช่นนี้ ก็เป็นการบังคับให้ทุกอารยธรรมจักต้องล่มสลายก่อนที่อารยธรรมใหม่ที่ดีกว่าจะเกิดขึ้นได้ เป็นการระบุให้โลกตะวันตกจะต้องดับสิ้น เป็นการพยากรณ์ที่ซ่อนอยู่ในรูปของประวัติศาสตร์ ให้การล่มสลายเป็นเงื่อนไขของการกำเนิด ไม่ใช่ข้อเสนอกันเพื่อแก้ปัญหา ไม่อาจสานต่อหรือ “as much as a dead end as *Finnegans Wake*” ในสำนวนของ R.N. Stromberg (Conkin and Stromberg : 99) เป็นข้อเสนอที่อยู่นอกขอบเขตของข้อมูล สร้างเงื่อนไขให้กับส่วนรวมโดยละเอียดเงื่อนไขของส่วนตนและในเรื่อง ๆ นี้ นักประวัติศาสตร์สามารถเรียนรู้ได้มาจากนักปรัชญา เช่น Sartre ที่ให้ข้อคิดไว้ดีกว่าใคร ๆ²¹ ว่า มนุษย์นั้น “Finite” ไม่ว่าอย่างยิ่งใหญ่ยืนนานขนาดไหน

To be finite, in fact, is to choose oneself-that is to make known to oneself what one is projecting toward one possibility to the exclusion of others. The very act of freedom is therefore the assumption and creation of finitude.

และสรุปว่า

If I make myself, I make my life finite and hence my life is unique.

(Sarte : 546)

ถ้านักประวัติศาสตร์ไม่คิดว่าตนเองและมนุษย์อื่นทุก ๆ คนต่างเป็นผู้มีเอกภาพเสรีภาพ มีชีวิตจิตใจเฉพาะตนในระดับแก่นแท้ แต่เป็นสิ่งที่เหมือนกลไกที่ถูกกดในปมใดที่ถูกดันให้ทำเช่นนั้นเช่นนั้นสามารถทำความเข้าใจได้ด้วยกฎเกณฑ์อันสามัญคาดเดา เช่นเรื่องผลประโยชน์ ก็ไม่รู้อะไรวิชาประวัติศาสตร์ไปทำไมกัน ยุคไหน สมัยไหน มันก็ต้องเหมือนกันทั้งนั้น ออกไปทำการค้าขายกลายเป็นอาเสียอเนียดีกว่า

เวลาของชาวตะวันตกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเวลาที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายจนหาความแน่นอนใด ๆ ไม่ได้ มนุษย์ดูเหมือนจะก้าวหน้าซึ่งก็มีการแสดงออกให้เห็นได้ชัดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุและเทคโนโลยีที่ดีกว่าเดิม มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แต่ก็ไม่รู้ว่า

เป็นความก้าวไปสู่ความหายนะหรือรุ่งเรืองกันแน่ เพราะสงครามโลกทั้ง 2 ครั้งและครั้งหลังที่รุนแรงกว่าครั้งแรก ได้ก่อความสิ้นสละเทือนต่อศรัทธาของการเป็นผู้มีเหตุผลของมนุษย์ ในอันจะขัดข้อขัดแย้งด้วยการตกลงอย่างผู้เจริญ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ยับยั้งไว้ได้ในระดับอันสมควรเวลาของมนุษย์จะเหลืออยู่อีกนานสักเท่าใด ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 3 จะตามมา และในครั้งหน้าก็จะไม่เหมือนกับทุกครั้งที่ผ่านมา เพราะในครั้งนี้อันตรายจะมีมากมายสุดประมาณ อำนาจการทำลายล้างของมนุษย์ได้พัฒนาก้าวหน้าอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่หรืออาจเหนือล้ำวิทยาการเทคโนโลยีที่อำนวยความสะดวกแก่มนุษย์เสียอีก มนุษย์คนหนึ่งคนใดอาจนิยมชมชอบแนวคิดหลักการปรัชญาเวลาของปราชญ์หรือศาสดาไหนก็ไม่ว่าสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการก้าวหน้าตามความคิดแบบมาร์กซิสต์ การหมุนเวียนเปลี่ยนแปรของ *Eternal Recurrence* ของ Nietzsche หรือจะเป็นการสังเคราะห์ตามแบบของ Toynbee แต่ถ้าสงครามโลกครั้งที่ 3 ระเบิดขึ้น มหาอำนาจเช่นอเมริกาและรัสเซียรบกัน ความก้าวหน้าแบบไหนก็ไม่มีเหลือ วงกลมก็ต้องละลายทั้งล้อทั้งเกวียนก็ต้องมอดไหม้ จนกระทั่งโลกเล็ก ๆ ลูกนี้ก็อาจแตกแยกสลาย “เวลาแห่งความเป็นจริง” จะหมุนคว้างอยู่กลางหาวตรงไหนก็ไม่สำคัญ เพราะ “เวลาของมนุษยชาติ” ได้ปิดฉากลงแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างไม่อยู่ในภาวะจะรับรู้ได้อีกต่อไปแม้กระทั่งคำถามที่สะเทือนใจ เช่น

Listen, are we helpless? Are we doomed to do it again and again? Have we no choice but to play the Phoenix in an unending sequence of rise and fall? . . . Are we deemed to do it Lord, chained to the pendulum of our mad clockwork, helpless to halt its swing?

(Miller, Jr. : บทนำเรื่อง)

ก็กลายเป็นเรื่องไร้สาระขาดแก่นสารไปสิ้น เพราะในสงครามครั้งหน้าจะไม่มีการมี Phoenix ไม่มี Superman หรืออะไรทั้งหลายทั้งมวลหลงเหลือให้ผิงาดขึ้นเหนือกองขี้เถ้า ที่จะกระจายกลายเป็น “ฝุ่นอวกาศ” ปลิวว่อนไปในจักรวาลอันไพศาล ไม่มีอะไรเหลือ

ทั้งอันตรายและคุณประโยชน์ของเทคโนโลยีแผนใหม่ โชคแต่จะส่งผลกระทบมนุษย์และรูปแบบของเวลาเฉพาะในภาวะสุดโต่ง เช่นในกรณีของสงคราม แม้ในยามสงบก็มีอิทธิพลเหนือสภาพแวดล้อมสถานการณ์ทั่วไป และคุณภาพของชีวิตโดยรวมอย่างลึกซึ้งจนไม่อาจแยกชีวิตของคนปัจจุบัน ออกจากพัฒนาการทางวัตถุได้อย่างสมเหตุสมผลอีกต่อไป เพราะไม่มีสามัญชนคนธรรมดาคนไหนยินดีจะสละความสะดวกสบายที่เทคโนโลยีแผนใหม่ได้เสนอสนองความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะในอารยประเทศของตะวันตก การที่คนส่วนหนึ่งยังคงขาดแคลน ไม่ได้รับประโยชน์จากพัฒนาการนี้เพิ่มเติมเต็มเม็ดเต็มหน่วยยังถูกกดขี่กดดันให้ยากเข็ญ ขาดสิทธิไร้เสียงปราศจากส่วนแบ่งในผลประโยชน์จากความก้าวหน้าของมนุษย์ ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นระดับการรับรู้

ความสามารถของมนุษยชาติได้พัฒนาขึ้นถึงระดับที่ Marx ทำนายไว้แต่ศตวรรษที่แล้ว แต่ความทุกข์ยากเหลือล้นยังคงอยู่ ไม่ได้หมดมลายหายไปจากแผ่นดินดังที่ Marx หวังไว้ แม้แต่ในประเทศคอมมิวนิสต์ทั้งหลายที่ปฏิบัติตามขั้นตอนที่วางไว้โดยองค์การฯ ก็ยังคงกัมหนักมตา รอคอยว่าปีหน้าฟ้าใหม่สังคมในอุดมคติจะมาเมื่อใด ?

สวาทตลอดจนผู้เห็นชอบต่อความคิดของ Marx โดยส่วนรวมถูกบีบบังคับให้หนึ่งคิดตีความหมายเวลาอันใหม่อย่างยากเข็ญ ซึ่งเริ่มนับแต่หลังการตายของ M.N. Pokropsky และการอธิบายพัฒนาการของมนุษย์ตามแบบเดิมถูกไล่ทิ้งหมดโดย Stalin ในตอนต้นทศวรรษ 1930 เรื่องของเศรษฐกิจไม่อาจนับได้ว่ามีอิทธิพลจนลึกลับชีวิตมนุษย์อีกต่อไป พัฒนาการทางวัตถุถูกลดระดับความสำคัญลงจนเหลือแต่เป็นเครื่องมือกลไกของมนุษย์ที่จะก้าวหน้าเท่านั้น ข้อความแสดงความคิดของ Engels ในเรื่องนี้ ที่ถูกวางทับซ้อนไว้ได้ลึกลับ ก็ถูกจัดออกมาเผยแพร่ให้รู้เห็นว่า Marx และ Engels คิดอย่างไรจริง ๆ เกี่ยวกับเรื่อง “เศรษฐกิจลึกลับ” ตามเนื้อหาในจดหมายที่ Engels เขียนถึง J. Bloch ในวันที่ 21 กันยายน 1890 ก็แถลงไว้อย่างชัดเจน

Marx and I are ourselves partly to blame for the fact that younger writers sometimes lay more stress on the economic side than is due to it. We had to emphasize this main principle in opposition to our adversaries, who denied it, and we had not always the time, the place or the opportunity to allow the other elements involved in the interaction to come to their rights.

(อ้างถึงใน Daniels : 45)

ซึ่งก็เท่ากับเป็นการยอมรับว่า เศรษฐกิจมีความสำคัญแต่ก็ไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่าง และก็ดูเหมือนว่า จะไม่ขัดแย้งมนุษย์ผู้ไม่เห็นด้วยด้วยซ้ำไป เพราะคนพวกนั้นสามารถสร้างความปั่นป่วนให้ทั้ง Marx และ Engels จนไม่มีเวลาที่จะเสนอแนววิเคราะห์ของตนอย่างถูกต้องสมบูรณ์ เป็นอิทธิพลของคนที่ส่งผลกระทบต่อกฎที่บีบให้เรื่องของเศรษฐกิจกลายเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้ง ๆ ที่ไม่มีมาร์กซิสต์คนใดจะยอมรับได้ว่าชีวิตอันเต็มไปด้วยการต่อสู้เสียสละของ Marx และ Engels นั้นถูกขับเคลื่อนด้วยความปรารถนาในผลประโยชน์ หรือการปฏิวัติของ Lenin และ Trotsky จะเป็นเรื่องของความมัวเมาในอำนาจ และก็ไม่มีปราชญ์ทุนนิยมคนใดสามารถจะบิดเบือนก่อนและคนเหล่านี้ได้ในประเด็นนั้น การเสนอความคิด ต่อสู้เรียกร้อง ตลอดจนการปฏิวัติของพวก Bolsheviks ก็ไม่เคยถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ได้รับการกำหนดด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการเลือกอย่างเสรีของคนกลุ่มหนึ่งที่ยืนยันว่าการกระทำของพวกเขาตนเป็นสิ่งถูกต้อง จำเป็น เป็นภาระหน้าที่ของตนที่ “ได้สำนึก” ที่จำต้องพยายามนำในการควบคุมวิถีของการผลิต เพื่อความก้าวหน้าเป็นธรรมชาติของมนุษย์สืบไป เรื่องของเศรษฐกิจมีไว้เพื่อใช้อธิบาย

สังคมทุนนิยมหรือศักดินาเท่านั้น ไม่ควรนำย้อนมาตีความพฤติกรรมของขบวนการคอมมิวนิสต์ การกระทำเช่นนั้นมันไม่เป็นวิทยาศาสตร์ใช้ไม่ได้

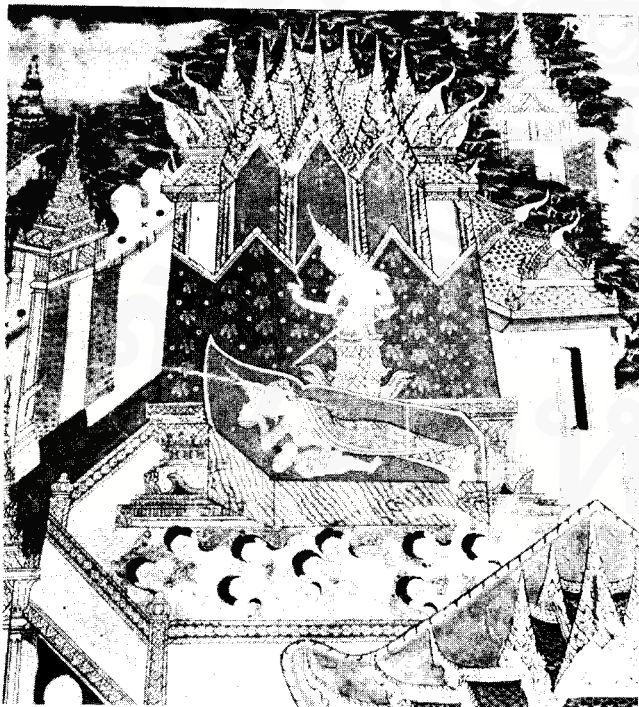
แรกเริ่มเดิมที การเน้นหนักในบทบาทของมนุษย์ในฐานะผู้ควบคุมการเดินทางของเวลาอาจเป็นความจำเป็นทางการเมืองในอันจะสรรเสริญเยินยอผู้นำ เช่น Lenin หรือ Stalin แต่ภายหลังการตายของ Stalin ในปี 1953 และหลังความพยายามของทางโซเวียตที่จะจำกัดให้เรื่องอิทธิพลของมนุษย์อยู่ในวงแคบของ “พรรค” โดยอ้างความต้องการจะล้มล้างลัทธิบูชาตัวบุคคลเพราะพรรคเป็นกลุ่มชนวนหน้าที่จะนำมวลชนอื่น ๆ ไปสู่เป้าหมายปลายทาง ซึ่งก็ดูเหมือนว่ายังเป็นนโยบายหลักกระทั่งปัจจุบัน²² แต่ก็ได้รับการเห็นชอบน้อยมากนอกกรีซเซีย โดยเฉพาะในหมู่นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ของตะวันตก ที่ไม่อาจสยบยอมอยู่ภายใต้การควบคุมของโซเวียตอีกสืบไป ถ้าพลังขับเคลื่อนให้มนุษย์ก้าวหน้าไม่ใช่พลังจากภายนอกของเศรษฐกิจ ก็ต้องไม่ใช่เรื่องของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น พรรคชนกัน เมื่อมนุษย์ก็คือมนุษย์ตามหลักการดั้งเดิม คนคนหนึ่งจะต่างจากอีกคนหนึ่งได้เท่าไรโดยยังความเป็นคนอยู่โดยไม่กลายเป็นอภิชน เมื่อประวัติศาสตร์ไม่ใช่เรื่องของเศรษฐกิจก็ต้องไม่ใช่เรื่องของพรรค แต่ต้องเป็นประวัติศาสตร์มนุษย์หรือคนโดยส่วนรวม (People's History หรือ Total History)

ผลการประชุมของกลุ่มนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ตะวันตก ในปี 1954 ที่อังกฤษ (The Netherwood Conference) ก็มืดตื๋อออกมาอย่างชัดเจนว่านับแต่บัดนี้ไป การศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ให้เริ่มจาก “point of view of ‘common people’ determining and shaping history” โดยมีอักษรย่อว่า “EJH” เป็นผู้บันทึกการประชุม ซึ่งก็ไม่ต้องใช้จินตนาการมากมายอะไรจึงจะคิดได้ว่า ผู้นั้นคือ Eric Hobsbawm ที่เป็นฝ่ายต่อต้านการครอบงำของภาพ ยืนยันทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์²³ ที่เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นจริงมากกว่าเดิม ปลดปล่อยการค้นคว้าหมกมุ่นกับ “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ” เป็นเรื่องของพวกค้อยพัฒนานายทุนขุนศึกหลวงเร่งรีบไปตามลำพัง

การเปลี่ยนทิศทางการค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ตะวันตก เป็นความพยายามจะปรับตัวพยายามทำความเข้าใจ ตอบปัญหาของมนุษย์ในหลายอย่างกว้าง ๆ และของพัฒนาการของขบวนการคอมมิวนิสต์โดยเฉพาะ เพราะในรูปแบบเวลาเดิมที่เป็นเรื่องของกลไกให้ความก้าวหน้าของมนุษย์เป็นเช่นจักรยนต์ที่มีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนตายตัวนั้นเป็นสิ่งล้มเหลวไม่อาจใช้อธิบายอะไรได้เลย ปรากฏการณ์เช่นสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้ว่าจะกลบเกลื่อนจนกลายเป็นเรื่องที่เลื่อนลอยของความขัดแย้งระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยม แต่จะใช้หลักการอะไรไปอธิบายกับการชะงักงันของเวลาหรือพัฒนาการของภายในประเทศคอมมิวนิสต์ได้ ความก้าวหน้าทางด้านวัตถุเป็นสิ่งที่เห็นได้เด่นชัดทุกคนมีกินใช้ชุ่มฉ่ำและอาศัย แต่ทำไมความก้าวหน้าขึ้นต่อไปกลับไม่มี ชัยชนะของ “เผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ” ได้บรรลุมาพร้อมครั้งศตวรรษ แต่การก้าวเข้าสู่ “สังคมคอมมิวนิสต์” ก็ยังห่างไกลจนไม่อาจ

แลเห็น จะมายืน “ยิ้มกลางฝน” แล้วกล่าวว่า “โลกใหม่ต้องเป็นของเรา”
 ราวกับพวกด้อยพัฒนาอยู่ได้อย่างไร²⁴ ในเมื่อ คินวันหรือเวลามันไม่ขึ้น
 น้ำสาดใส่ตังคืด เพราะรัฐเองมันไม่มีวิญจะค่อย ๆ สลายไปตามที่
 Lenin ระบุ มีแต่จะขยายขอบเขตอิทธิพลให้กว้างขวางใหญ่โตขึ้น สร้าง
 ความสับสนไม่พอใจให้แก่พวกปราชญ์ปัญญาชนที่ยึดมั่นในหลักการ
 จนเกิดการต่อต้านฝ่ายบริหารที่ควรเริ่มให้อิสระเสรีภาพทางความเห็น
 มีการแสดงออกมากกว่าเท่าที่ได้กระทำกันมาในสมัยก่อน²⁵ การจะไป
 ตะยี้ตะบันโยนความผิดให้กับพวกนายทุนภายนอก หรือ Kulaks ภายใน
 ก็ขาดน้ำหนักน่าเชื่อถือ เมื่อการคงอยู่ของรัฐเองเป็นสัญลักษณ์แห่ง
 ความล้มเหลวและเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้า จนไม่อาจหาเหตุผล
 ทางแก้ปัญหามาหรือสร้างความสอดคล้องระหว่างเวลา กับพัฒนาการทาง
 วัตถุรอบกาย กลไกแห่งเวลาของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่ตกทอดมาแต่
 ศตวรรษที่แล้วเริ่มลั่นหมด หรือชำรุดเสียหาย ความก้าวหน้าไม่อาจ
 ดำเนินไปได้อย่างอัตโนมัติ เวลาของมนุษย์ไม่เคลื่อนไปข้างหน้าด้วยวัตถุ
 หรือตัวของมันเอง ชาวสังคมนิยมจะต้องร่วมแรงร่วมใจกันใหม่ ช่วย
 กันเข็นดันให้มันวิ่งไปข้างหน้า อุดมคติจึงมีหวังจะเป็นจริง

วิกฤตการณ์ทางเวลาของโลกสังคมนิยมในสมัยใหม่ ก็กระทบ
 ก่อความหวั่นไหวต่อฝ่ายทุนนิยมอย่างไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันแต่อย่างใด
 เพราะหลักการความก้าวหน้าของทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็มาจากรากฐานเดียวกัน
 คือศรัทธาในวิทยาศาสตร์ที่จะสร้างเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาวัตถุ พร้อม ๆ
 กับการสร้างกำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอนเป็นที่ยึดมั่นถือปฏิบัติได้ว่าเป็น
 ขั้นตอนที่ถูกต้องจริงแท้ และเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะบรรลุเป้าหมายไม่
 ว่าเป้าหมายนั้นจะเป็นอะไร อธิบายกันในลักษณะไหน (สังคมนิยม
 ทุนนิยม หรือศาสนา) แต่ความศักดิ์สิทธิ์ของวิทยาศาสตร์เองก็เริ่มถูก

กัดกร่อนทำลายมานานนับแต่ปี 1905 ที่ ไอน์สไตน์เสนอทฤษฎีสัมพันธภาพ
 ซึ่งสำหรับคนทั่วไปแล้วมีความหมายเหมือนกับการกล่าวว่า “ทุกสิ่งทุก
 ประการเป็นเพียงเรื่องของการเปรียบเทียบ” ไม่มีอะไรจริงแท้แน่นอน
 ถูกต้องเด็ดขาดโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ แม้กระทั่งกฎเกณฑ์ทาง
 วิทยาศาสตร์เอง ซึ่งถึงกฎของไอน์สไตน์จะไม่ได้มีผลบังคับใช้ครอบ
 คลุมกว้างขวางขนาดนี้ เป็นเพียงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสสารกับ
 พลังงาน เสียงและแสงในระดับแห่งการสัมผัสรับรู้ได้ด้วยประสาททั้ง 5
 แต่ในเรื่องเหล่านี้ก็เป็นรากฐานทั้งมวลที่วิทยาศาสตร์แผนปัจจุบันและ
 ความก้าวหน้าทั้งหมดใช้ก่อร่างสร้างตัว พิสูจน์ความสำเร็จ ยืนยันความ
 ขลังและค่าคุณนาคติทฤษฎีของตนและของศาสตร์อื่น ๆ ที่วิ่งมาอิงแอบ
 แอบอิงให้ศาสตร์ตนเป็นเรื่องสมจริง ผลจากการค้นคว้าของวิทยาศาสตร์
 โดยเฉพาะทางสายดาวน์ดัมฟิสิกส์อันเริ่มมาโดย Max Planck นับแต่
 ปลายศตวรรษที่แล้ว และได้รับการสานต่อโดยนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่
 อื่น ๆ ของศตวรรษนี้ เช่น Einstein ตลอดจน Niels Bohr และ Werner
 Heisenberg ต่างก็สรุปยืนยันเป็นเสียงเดียวกันว่า กฎเกณฑ์อันบรรล
 ถึงได้ด้วยกรรมวิธีแบบวิทยาศาสตร์ เป็นกฎเกณฑ์ที่ใช้แทนค่าความ
 เป็นจริงได้ในระดับกว้างเท่านั้น แต่ในระดับอนุภาค จุลภาคหรือระดับ
 แก่นแท้ของสรรพสิ่ง วิทยาศาสตร์มีความสามารถเพียงแค่นี้ให้เห็นได้
 ว่าไม่มีความแน่นอนแต่อย่างใด (principle of indeterminacy)²⁶ และ
 ไม่อาจสร้างกฎเกณฑ์หรืออธิบายได้ การแปรเปลี่ยนของทุกสิ่งทุกอย่าง
 ในระดับนี้ ไม่มีความสม่ำเสมอแน่นอน ไม่อาจ “เข้าถึง” ได้ด้วยวิธี
 วิทยาศาสตร์

การยอมรับอย่างกล้าหาญข้อตรงของทางสายวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์
 ต่อความจำกัดของตนเองว่าเป็นเพียงศาสตร์ของมนุษย์ที่ให้ความรู้ได้
 ในระดับความ “น่าจะเป็น” (probability) เท่านั้น ไม่มีทั้งหน้าที่หรือ
 ความสามารถจะสนองศรัทธาของคนที่ไป ที่ต้องการให้ “ความเป็น
 วิทยาศาสตร์” คือสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกันกับ “ความเป็นจริง” (truth) ถ้า
 ความจริงแท้แน่นอนหรือสัจธรรมคือสิ่งที่มนุษย์แสวงหาก็คงต้องไปหา
 จากที่อื่น ไม่ใช่จากวิทยาศาสตร์ การยอมรับนี้ก็คือการขุดรากถอนโคน
 ศาสตร์อื่น ๆ ทุกแขนงที่แสวงหาความมั่นคงแน่นอนให้กับตนเองด้วย
 กรรมวิธีวิทยาศาสตร์ เมื่อวิทยาศาสตร์แท้ ๆ ยังเป็นแค่เรื่องของ “การ
 จำลอง” ความจริงอย่างหยาบ ๆ พวกวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เช่น เศรษฐ
 ศาสตร์ สังคมศาสตร์ จะยังทำขึงขังตึงตั้ง ซี่ไบซี่เบ้อ อธิบายปรากฏการณ์
 ต่าง ๆ ตามการศึกษาของสายวิชาการ ราวกับว่าการอธิบายนั้นเป็นความ
 จริงแท้แน่นอนอยู่อย่างใด จะต้องมีการปรับใจปรับความคิดจำกัด
 ความเชื่อมั่นว่า ในระดับสูงสุดที่ศาสตร์ของตนจะบรรลุได้ ก็อยู่ในเรื่อง
 ของการสร้าง Model เพื่อ ช่วย ความเข้าใจและอำนวยความสะดวก
 กำหนดนโยบาย ตลอดจนวิธีปฏิบัติเป็นไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย
 ประสานงานระหว่างกันได้ ไม่ใช่ว่า ระบบ ระเบียบ หรือ Model ของ
 ตนเป็นตัวแทนของความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ ที่ดูสม
 จริงใช้งานได้ดีก็เพราะตนได้บีบบังคับกวาดต้อนให้สิ่งต่าง ๆ เข้ามาอยู่ใน
 ระบบ ระเบียบ เท่านั้นเอง เมื่อความรู้เพิ่มสถานการณ์เปลี่ยนแปลง ก็ต้อง

ทำลาย Model เก่า แก่ไขระบบ ระเบียบ กันใหม่ เรื่อย ๆ ไป ให้สอดคล้องใกล้เคียงกับความเป็นจริงภายนอก Model ที่สุดเท่าที่ความรู้ความ เป็นมนุษย์ของตนจะทำได้

การตระหนักถึงขีดความสามารถของทุกศาสตร์ทุกสาขา ไม่ว่า จะมีความเป็นวิทยาศาสตร์แค่ไหน ในการอธิบายปรากฏการณ์และ ทำนายทายหักอนาคต เป็นการทำลายปราการด่านสุดท้ายของโลกตะวันตก ที่ตลอดศตวรรษที่ผ่านมายึดมั่นว่า “เวลา” นั้น เป็นเช่นกลไกที่ตน สามารถเข้าใจสร้างความสอดคล้องระหว่างชีวิตกับเวลาได้อย่างไม่ยุ่งยาก สงครามทั้ง 2 ครั้งอาจเขย่าขวัญสันประสาทให้เกิดความระแวงหวาด กสัว่าเวลาของตัวบุคคลยังจะมีอีกนานเท่าใด อารยธรรมที่เป็นอยู่จะ ดำรงได้อีกนานแค่ไหน แต่ทราบใดที่ความสามารถรับรู้ของมนุษย์ที่ แสดงออกโดยวิทยาการแขนงต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาขึ้นมาในช่วงนี้ ยังสร้าง ความมั่นใจให้ได้ว่า นอกเหนือจากอุปาทานเหตุร้ายแรงสุดยอดจริง ๆ ความรู้ทั้งหลายนั้นจะช่วยปิดปากแก้ไขปัญหาก็ได้ ผลลัพธ์ของสงคราม เองก็เป็นการแสดงออกถึงความเป็นจริงของความเชื่อในระดับหนึ่ง ความสามารถจะฟื้นตัวของประเทศต่าง ๆ หลังสงครามก็เป็นการยืนยัน อีกระดับหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันเทคโนโลยีก็ได้ก้าวหน้าขยายอำนาจ ของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นไปในทางดีงาม สร้างสรรค์หรือ เลวร้ายดังผลพวง ภาวะความสามารถแห่งการรับรู้ของมนุษย์ถึงจะไม่ ชะงักกันพบขอบเขตแน่นอน แต่ก็ไม่ได้ตัดเทียมหรือเหนือล้ำกว่านี้ การ จะระมัดระวังป้องกันโทษทัณฑ์อันตรายจากเทคโนโลยีแผนใหม่เป็น ไปได้อย่างยุ่งยากลำบากมาก เป็นเรื่องที่เหนือความรู้ความสามารถ ตราบเท่าที่อันตรายยังไม่กระจางชัด เพราะอันตรายเหล่านี้ต่างก็เป็น ปรากฏการณ์ไม่อยู่นอกเหนือประสบการณ์ เมื่อไม่เคยเกิดมาก่อนจะ ล่วงรู้ป้องกันให้สมบูรณ์ได้อย่างไร นักจิตวิทยา เช่น Robert Waelder ได้วิเคราะห์ปัญหาของการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน แล้ว สรุปอย่างทอแท้นี้ว่า

We can see the trends, but we cannot measure their strength or estimate their growth potential; hence the outcome is unpredictable.

(Waelder : 125)

“แนวโน้ม” เหล่านี้ก็มีมากมายสุดคณานับ แต่ลักษณะของการดำรง ชีวิตแผนใหม่กลับบีบให้จำต้องมีการจัดลำดับความสำคัญของแนวโน้ม ต่าง ๆ นี้ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเกณฑ์แน่นอนอะไรเลยที่จะมาวัดว่าใน “แนวโน้ม” พวกนี้มีความแตกต่างจากกันอย่างไรจริง ๆ การไร้สมรรถภาพของวิทยาศาสตร์ที่จะทำนายทายหักอนาคต (predictive power) นี้อาจไม่ร้ายแรง อะไร ถ้าอำนาจการทำลายล้างของมนุษย์ไม่ได้พอกพูนขึ้นสู่ระดับปัจจุบัน และอันตรายนี้ก็จะขยายตัวเป็นอัตราส่วนแบบเรขาคณิตกับความ ก้าวหน้าของทางเทคโนโลยีด้วย เวลาของอนาคตยังมีอยู่หรือไม่ ความ ก้าวหน้าที่เป็นอยู่นี้หมายถึงการเคลื่อนใกล้ไปสู่การล่มสลายหรือเปล่า ความแน่ใจต่อเวลาภายหน้าจะมาจากไหน เกิดขึ้นได้อย่างไร ?

มรสมเวลานี้รู้มรเราารยอุตสาหกรรมการประเทศตะวันตกอย่าง ไม่มีข้อยกเว้นไม่ว่าจะมีรูปแบบทางการเมืองหรืออุดมการณ์เช่นใด เวลาเป็นเรื่องสับสน ความหมายของชีวิต กิจกรรมงานในระยะยาวพร่า มัว เมื่อวิทยาศาสตร์ไม่อาจเป็นเกณฑ์กำหนด เรื่องของเหตุ (cause) และผล (effect) ก็ไม่อาจนำไปสู่เรื่องของเหตุผล (reason) ที่พึงพาได้ เพราะถึงจะเป็นความจริงแท้แน่นอนว่า “ผล” นั้นมันต้องมาจาก “เหตุ” แต่ถ้ามองดู “เหตุ” แล้วไม่รู้ว่ “ผล” ของมันจะเป็นเช่นใด การมอง นั้นก็มีความหมายสักแค่ไหนโดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันที่ “ผล” นั้น มันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เช่น ผักตบ ผงชูรส ฝูงพลาสติก แต่อาจหมายถึงระเบิดที่คอยเวลาจะสร้างความวอดวายฉิบหายไปทั้ง โลก ถ้าต้องคอยจนมันระเบิดแล้วถึงค่อยรู้ว่ นั่นคือลูกระเบิด เมื่อนั้น จะมีใครเหลือไปวิเคราะห์ว่ มันมาจาก “ต้นเหตุ” อะไร ? ท่ามกลาง สถานการณ์ที่ไม่มีมีความมั่นคงของเวลาอยู่เช่นนี้ที่อุปาทานเหตุสารพันอาจ เกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ จะมีอะไรประเสริฐกว่าการตักดวงแสงหาความสุข สัตินให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ครอบครัวยุคเก่าก็ไม่รู้จะมีไปทำไม คนอื่นจะเป็นตายอย่างไรก็ช่าง ตัวใครตัวมันดูแลกันเอง ไม่มีอะไร จะยึดมั่นถือมั่นได้อย่างจริงจัง นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลง ที่ที่ไม่มี ใครเชื่อว่าวนรอบรู้ขนาดไหนจะรู้ย่างแน่ ๆ ว่าอนาคตจะเป็นเช่นไร ก็ได้แต่พูด ๆ กันไปเท่านั้น

ตามหลักการแล้ว เรื่องของศาสนาเป็นเรื่องของสัจธรรมที่อยู่ เหนือกาลเวลาหรือการเปลี่ยนแปลงทางโลกและพัฒนาการของวิทยา ศาสตร์ เพราะเรื่องทั้งหลายทั้งมวลเหล่านี้เป็นเพียงเรื่องของรูปธรรม อันต่ำต้อยด้อยความเป็นจริงที่จริงแท้แน่นอน แต่อิทธิพลความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากวิทยาการแผนใหม่ ซึ่งถึงจะผูกพันกับเรื่องของศาสนา อย่างใกล้ชิดในระยะต้น ก็ได้วิ่งล้ำหน้าของทุกสิ่งทุกประการไปมาก กระทั่งเรื่องอะไรก็ตามที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ได้กลายเป็นเกณฑ์ กลางในการแบ่งแยกระหว่างความมกมายกับความมีเหตุผล ซึ่งตลอด ร้อยปีที่ผ่านมาก็ไม่ต่างอะไรนักจากการแยกความดีจากความเลวสักเท่าไร เพราะฉะนั้นการจะเสนอแนวคิดอุดมการณ์อะไรก็ให้อ้างความเป็นวิทยา ศาสตร์เอาไว้ก่อนจะเป็นการดี ศาสนาของตะวันตกไม่ว่าจะเป็นโปร เทสตันท์ คาธอลิก ยิว หรือออร์ทอดอกซ์ต่างก็เน้นหลักเรื่องพระเจ้า ซึ่งขาดเหตุผล ไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ โปรเตสตันท์กับยิวอาจไม่ เด็ดร้อนมากนักเพราะขาดศูนย์กลางควบคุมที่จะเป็นอุปสรรคต่อการ ปรับปรุงตีความหมายใหม่อยู่ได้ตลอดเวลา ทุกครั้งที่มิใช่ต่อต้านการ เปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็จะมีอีกหลายกลุ่มเรียกร้องสนับสนุนใน สิ่งเดียวกันนั้น การกระทบเสียหายก็จำกัดเฉพาะกลุ่มย่อยไม่เคยลุกลาม ไปถึงกลุ่มรวม ทั้งไม่เสียหาย ไม่ตีถาม เสมอตัวอยู่ร่ำไป

ออร์ทอดอกซ์กับคาธอลิกมีปัญหาว่าศาสนาอื่น แนวคิดของนิกาย แรกผูกติดกับผู้นำของทางโลกตามเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ เมื่อมีการ เปลี่ยนแปลงผู้นำในต้นศตวรรษปัจจุบัน ศาสนาก็ล้มคว่ำไปเป็นส่วน ใหญ่จนแทบไม่มีความสำคัญใดหลงเหลือ ส่วนฝ่ายหลังที่ทรงอิทธิพล กว่ามาโดยตลอด ก็เต็มไปด้วยประวัติต่อต้านการเปลี่ยนแปลงมาแต่ต้น

นับแต่ต้นศตวรรษที่ 17 แห่งการเริ่มปฏิวัติของวิทยาศาสตร์ คาทอลิกก็เริ่มมีรายชื่อหนังสือต้องห้าม (Index librorum prohibitorum) ที่ยับยั้งไม่ให้มีการตีพิมพ์ผลงานของ Copernicus อีก และบังคับให้ Galileo หยุดเสนอความคิดเห็นที่ต่อต้านการตีความหมายหลักธรรมะ ถึงการห้ามนี้จะไม่ผลสักเท่าใด แต่เจตจำนงของสถาบันศาสนาในอันจะคงไว้ของความเชื่อเดิมที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ก็มีแต่ผลเสีย ซึ่งก็ดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงศตวรรษที่ 19 ที่เป็น “ยุคทองของวิทยาศาสตร์” และก็พอจะกล่าวได้ว่าเป็น “ยุคแห่งปฏิกริยา” ของ Pio Nono เช่นกัน เพราะในรัชสมัยของสังฆราชองค์นี้ ก็จะมีทั้ง **Quanta Cura** และ **Syllabus of the Principal Errors of Our Time** ที่โจมตีความคิด การเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกประการ (80 ชนิด !) และบีบบังคับให้ยอมรับความถูกต้องเสมอขององค์สันตปาปา ผู้ไม่สามารถกระทำการอย่างผิดพลาดเป็นอันมาก ซึ่งถึงไม่จำเป็นว่าการกระทำนี้จะต้องเป็นการกระทำที่บกพร่องเลวร้ายแน่นอน²⁷ แต่ก็เป็นการบีบให้เกิดการเลือกระหว่าง “ความมีเหตุผล” ของวิทยาศาสตร์ กับ “ความมั่งงาย” ของศาสนา เป็นการแยกศาสนาจากพัฒนาการของทางโลก จนเกิดเป็นแพชชั่นให้ปราชญ์ปัญญาชนคนหัวก้าวหน้าสมัยนั้นโจมตีศาสนา แสดงความปรารถนาของตนให้เลื่องลือ

การเสื่อมของศาสนาเป็นสิ่งที่ยุ่งยากไม่อาจเห็นได้เด่นชัด และไม่ควรนำไปสับสนปะปนกับการสูญเสียอำนาจของตัวสถาบันศาสนาที่ปรากฏออกมาอย่างชัดแจ้ง²⁸ โดยเฉพาะของโรมันคาทอลิก ซึ่งมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นประชากรของประเทศด้อยพัฒนาเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ และก็จะกลายเป็นสถาบันศาสนาที่ถูกรบกวนด้วยภัยจากสังคมนิยมอันเป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุดด้วย ประเทศคาทอลิก เช่น สเปน โปแลนด์ คิวบา และอื่น ๆ ในลาตินอเมริกา บางแห่งก็ได้ “สูญเสีย” ให้กับพวกคอมมิวนิสต์ไปแล้ว ที่เหลือก็อยู่ในภาวะล่อแหลม ส่วนพวกที่พัฒนาแล้ว เช่น ฝรั่งเศส อิตาลี ก็ใช้จะหมดหัวไร่ก็งวดถึงจะยังมีผู้เลื่อมใสศรัทธาอยู่ก็เป็นจำนวนมาก ทั้งในเขตทุนนิยมและสังคมนิยม แต่ในการเปลี่ยนแปลงนานาประการของสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแผนใหม่ ที่สถาบันศาสนาดูจะขาดอำนาจในการยับยั้งแก้ไขควบคุม ไม่อาจสร้างศรัทธาความยึดมั่นได้ดังแต่ก่อน หลักธรรม คำสั่งสอนก็ดูจะจำกัดเฉพาะเรื่องของจิตใจ ไม่ค่อยจะสอดคล้องกับความเป็นจริงเท่าที่เห็น เป็นเรื่องของ “หลักการดีที่ปฏิบัติไม่ได้” ถึงแนวความคิดทุนนิยมสังคมนิยมจะบกพร่องไม่สมบูรณ์ ก็เหมาะสมกับภพนี้มากกว่า การดำรงชีวิตต้องต่อสู้ขวนขวาย ต้องกินอยู่ มีอาภรณ์ และยารักษาโรค เรื่องของศาสนาเป็นเรื่องของภพหน้า แต่เรื่องของอุดมการณ์เป็นเรื่องของภพนี้ เรื่องแรกเป็นเรื่องของจิต แต่เรื่องหลังเป็นของกาย และถ้าเรื่องของ “สุขกาย” จะต้องมาก่อนความ “สบายใจ” แล้วใช่หรือ เรื่องของศาสนาที่ต้องมาทีหลังอุดมการณ์เช่นนั้น ถ้ากายหิวจิตก็ต้องเหี่ยวคอยให้ท้องอืดเสียก่อนแล้วค่อยมากินเรื่องศาสนา

ศรัทธาต่อศาสนาของตะวันตกจะ “เสื่อม” จริงหรือไม่จริงก็ไม่ใช่ประเด็นหลักเพราะถึงได้เสื่อมจริงและเสื่อมตลอดมากกว่า 500 ปี

แล้ว คือ นับแต่สิ้นสมัยกลางดังได้มีการเผยแพร่สั่งสอนกันอยู่ทั่วไป นัยว่าเรื่องของศาสนาเป็นสิ่งที่ขาดความเป็นจริง “ไม่อาจจะยอมรับได้อีก” แต่กระนั้นศาสนาครีสต์โดยเฉพาะนิกายโรมันคาทอลิกก็ไม่ได้แตกดับสิ้นสลายหายไปไหน ยังมีผู้เลื่อมใสศรัทธา เลือกจะเสพยา “ยาฝัน” นี้ในทุกระดับ แม้จะเป็นช่วงที่วิทยาศาสตร์และความมีเหตุผลคือทุกสิ่งทุกอย่างเช่นศตวรรษที่ 19 บุคคล เช่น Lord Acton ซึ่งโจมตีเผด็จการในทุกรูปแบบ ก็ยังเห็นการดำรงไว้ซึ่งสมาชิกภาพในคริสต์จักรแห่งโรมมีความสำคัญต่อตนยิ่งกว่าชีวิต สบายยอมตามคำบัญชาขององค์สันตปาปาจนไม่กล้าเสนอผลงานใด ๆ อย่างเป็นชิ้นเป็นอันตลอดชีวิต (Acton : 11) ถ้าการเสื่อมของอิทธิพลของศาสนามีจริงในโลกตะวันตก ก็เป็นการ “เสื่อม” ที่ไม่ยอม “สลาย” ไปเสียที่ ส่วนที่ลดน้อยด้วยอิทธิพลอำนาจไปก็มิได้ศาสนจักรเท่านั้น คนอย่าง Lord Acton ก็เป็นเช่นคนอย่าง Thomas More ที่เหลือน้อยเต็มทีที่จะยอมให้โรมเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดทั้ง ๆ ที่ไม่เห็นชอบ ทางเลือกสายอื่นยังมีอีกมาก ถ้าศาสนาและสถาบันศาสนาไม่ปรับปรุงแก้ไขตนเองให้สอดคล้องกับกาลเวลาจริง ๆ ในที่สุดถึงไม่เสื่อมก็ต้องสลาย เพราะขาดผู้เลื่อมใสนับถือ

แต่ศาสนายังไม่สลายไปจากโลกตะวันตกโดยส่วนรวมหรือแม้กระทั่งในยุโรปโดยเฉพาะ ทั้ง ๆ ที่นั่นคือต้นกำเนิดของวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน ซึ่งเชื่อกันว่าในทุกสิ่งทุกประการที่ตรงกันข้าม ชัดแจ้งจนไม่อาจอยู่ร่วมกับศาสนาได้ ถ้าเลือกจะเชื่อในวิทยาศาสตร์ก็ต้องสละศาสนา ชีวิตหาได้ “พิสดาร” แล้วว่าพระเจ้าไม่มีจริง หรือถึงมีจริงก็ได้สร้างมนุษย์ หลักการของ Darwin ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าเรื่องของชีวิตเป็นเรื่องของวิวัฒนาการของสัตว์เซลล์เดียวขึ้นสู่การมีมากเซลล์ คนมาจากลิง และคำอธิบายอื่น ๆ อีกมากที่ก้องหู แต่ศาสนาก็คงอยู่ และดูเยือกเย็นไม่รู้คลาย โดยเฉพาะนับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ฝ่ายวิทยาศาสตร์ปฏิเสธไม่ยอมรับเป็นผู้ผูกขาดความจริง หรือการจะเป็นผู้อธิบายปรากฏการณ์อย่างถูกต้องเที่ยงแท้ เวลาของปัจจุบันพรวมเวลาของอนาคตไม่แจ่มใสดังคิด อิทธิพลของศาสนาที่เริ่มปรากฏขึ้นอีกและก็ปรากฏขึ้นในส่วนซึ่งผู้นิยมวิทยาศาสตร์ของต้นศตวรรษคิดว่าตนมีข้อได้เปรียบศาสนาได้เข้มแข็งมั่นคงที่สุด นั่นคือข้อได้เปรียบทางวิทยาศาสตร์

ความเชื่อของทางศาสนาที่เรียกเสียงเฮฮาโดยตลอดสมัยของวิทยาศาสตร์เฟื่องฟู เช่นการกำเนิดอันบริสุทธิ์ของพระเยซู ก็ดูไม่ใช่สิ่งไรเหตุผลอีกต่อไป เพราะเจ้าเซลล์เดียวที่ใคร ๆ เชื่อว่าเป็นต้นตอของชีวิต ก็ไม่รู้ว่า มันเกิดขึ้นมาจากอะไร²⁹ ทำไม “พระมหาไถ่” ของคริสต์ศาสนาจะเกิดขึ้นมาทำนองเดียวกันไม่ได้ หรือใครมีข้อมูลยืนยันว่ามนุษย์มาจากลิง ลิงก็คือลิง ไม่ใช่ “มนุษย์สมองเล็ก” ถึงจะจำกัดอยู่ในเรื่องของ Great Apes เช่น **Australopithecus** ที่มีความ “ใกล้เคียง” มนุษย์ปัจจุบันมากที่สุดรองลงมาจากพวก **Homo Erectus** เช่น **Neanderthals** ที่ถือกันว่าเป็นสะพานเชื่อมระหว่างลิงกับคน เพราะไม่เพียงรู้จักประดิษฐ์เครื่องมือ แต่ดูว่าจะมีศาสนาด้วยนั้น ก็ยังห่างไกลจากความเป็น **Homo Sapiens** หรือสิ่งที่รู้ตัวตนรู้ มีจิตมีวิญญาณมากนัก ขั้นตอนของพัฒนาการก็ขาดช่วง วาไปวนมาบนวิถีของเวลา

ไม่ใช่วิ่งตรงแนวจากการมีสมองน้อยสู่การมีสมองมาก ฝ่ายเทววิทยาชาวคริสต์สามารถชี้ให้เห็นได้อย่างง่ายดายว่า ไม่เคยมีนักชีวะ - มนุษยวิทยา หรือโบราณคดีคนใดเคยกล่าวว่า คนมาจากลิง (ซึ่งก็รวมถึง Darwin ด้วย) สิ่งที่ถูกนับแต่ขั้นพื้นฐานที่สุด มีอยู่ว่า

Men didn't 'descend' from the apes or apes from men, and mankind possibly had much closer relatives [than the great apes] who have since become extinct.

(Braidwood : 17)

ความสับสนปนปนวุ่นวาย เกิดจากความกระตือรือร้นอันเกิดเหตุของคนนอกสาขา ที่ต้องการสร้างความมั่นคงให้กับแนวคิดของตน โดยนำความคิดไปประยุกต์จนลุกลามขยายเป็นเรื่องใหญ่โต การศึกษาในแนวทางนี้แท้ ๆ ไม่มีความขัดแย้งต่อหลักการของศาสนาแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับเป็นการสนับสนุนศาสนาว่าในพัฒนาการของมนุษย์ ได้มี "Divine Intervention" เกิดขึ้นตอนใดตอนหนึ่ง

ข้อโต้แย้งของทางฝ่ายศาสนากับนักวิทยาศาสตร์ประยุกต์ดังกล่าว เป็นการโต้แย้งที่ปรากฏอยู่ทั่วไป และอาจไม่มีความสำคัญอะไรนัก เพราะหาข้อยุติไม่ได้ทางใดทางหนึ่ง แต่กระนั้นก็สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของวงการศาสนาของตะวันตกที่พยายามจะปรับปรุงตนเองทางความคิดและหลักธรรมะ พยายามทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเวลาของมนุษย์ที่ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ มีการพัฒนาแปรเปลี่ยน ข้อคิดข้อเขียนของบาทหลวง Pierre Teilhard de Chardin ที่มีการตีพิมพ์แพร่หลายเมื่อสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของทัศนคติของทั้งส่วนบุคคลและของสถาบันศาสนานั่นเอง เช่น ขอนิกายโรมันคาทอลิกในประเด็นนี้อย่างชัดเจน

To [modern man] clearer vision the universe is no longer an Order but a process. The Cosmos has become a Cosmogogenesis. And it maybe said without exaggeration that, directly or indirectly, all the intellectual crises through which the civilization has passed in the last four centuries arises out of the successive stages whereby a static **Weltanschauung** has been and is being transformed, in our minds and hearts, into a **Weltanschauung** of movement.

(Teilhard : 247)

เวลาที่เป็นจริงตามที่ศาสนาคิดเป็นอย่างไรมีความหมาย เวลาของมนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวก้าวหน้า และความสับสนยุ่งยากทางปัญญาหรือศาสนาตลอด 400 ปีที่ผ่านมาทั้งหมด ก็มาจากการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบเวลาภายในจิตใจนี้เป็นสำคัญ

การเสนอข้อคิดเกี่ยวกับเวลาของ Teilhard ทำนองนี้ยากจะเกิดขึ้นได้ในปลายศตวรรษที่แล้ว หรือกระทั่งก่อนปรากฏการณ์ชนสงครามโลก แต่ความเสื่อมในอำนาจของ Rome เองตลอด 400-500 ปีที่ผ่านมา ก็เป็นบทเรียนสำคัญ ยิ่งในศตวรรษ 20 ที่คำว่า "โรมันคาทอลิก" เองก็หดเล็กลงเหลือเพียงแค่ว่า "วาติกันคาทอลิก" จะทำให้ไม่รู้ไม่เห็นต่อการเปลี่ยนแปลงอีกต่อไปไม่ได้แล้ว จะต้องมีการปรับปรุงตัวเอง โดยเฉพาะเมื่อการปรับปรุงนี้เป็นการเสนอจากภายในที่เป็นความปรารถนาดี และมีข้อคิดประกอบการพิจารณาอย่างชัดเจนเช่นของ Teilhard ที่นอกจากการชี้ให้เห็นแล้ว ยังพยายามตีความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางเวลาว่าดีเสมออย่างใด คุณค่าของศาสนาอยู่ที่ไหนในระดับแก่นแท้

ตามความคิดของ Teilhard ความก้าวหน้าสู่ความดีงามของมนุษย์มีอยู่จริงและเห็นได้ชัดจากพัฒนาการทางวัตถุควบคู่ไปกับการรับรู้ของมนุษย์ ที่มีมากยิ่งขึ้นในทุก ๆ ด้าน ถึงไม่เป็นเส้นตรงหรือไร้สิ้นสุด อุปสรรค แต่ทุกครั้งที่มีการก้าวหน้าของทางวัตถุและความรู้ที่มากขึ้น จนมนุษย์กลายเป็น "วิวลิมิติน" เกิดความอ้างว้างว่าอนาคตจุดยืนที่แน่นอนในการดำรงชีวิต จะเกิดการม้วนตัวย้อนคืนสู่รากฐานของความเป็นมนุษย์เริ่มศึกษาตีความกันใหม่ เกิดความมั่นคงสามารถแบ่งบานขยายตัวก้าวหน้าขึ้นสู่อีกระดับหนึ่งเป็นเช่นนี้เรื่อย ๆ ไป ซึ่งสำหรับ Teilhard แล้ว ความสามารถรู้ในสิ่งที่ตนรู้ (Reflection) และขบวนการคืนจิตกลับสู่ฐานเดิม (Reflexion) ที่มนุษย์ปฏิบัติเป็นระยะ ๆ เพื่อเตือนตนเองว่าตนคือใคร กำลังทำอะไรอยู่ มีจุดมุ่งหมายอะไร เพื่อปรับวิถีของการปฏิบัติในลำดับขั้นตอนในการจะก้าวหน้าต่อไปนี้ เป็นความสามารถหรือบุคคลิกภาพพิเศษของความเป็นมนุษย์ที่เหนือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งหลายทั้งมวล ที่ไม่ว่าจะมีการปรับตัวครั้งแล้วครั้งเล่า ทำนองเดียวกันได้ที่สูงขึ้นไปอีกมาก หรือคงอยู่ก็ไม่ได้มีความก้าวหน้าพัฒนาใด ๆ นี้ เป็นข้อยืนยันอันกระจ่างสำหรับ Teilhard ว่า พระเจ้ามีจริง ความก้าวหน้าของมนุษย์ก็มีอยู่จริง และมนุษย์ก็เคยได้รับการอุปถัมภ์เกื้อกูลจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าจริง มิเช่นนั้นมนุษย์ก็คงจะเป็นมนุษย์ขึ้นมาไม่ได้ แต่อย่างไรก็ดี มนุษย์ได้พัฒนาพันขอบเขตแดนขึ้นที่พระองค์จะทรงลิขิต (Predestination) ไว้แล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างประการในอนาคตขึ้นอยู่กับเจตจำนงเสรี (Free will) ของมนุษย์เอง ที่จะร่วมกันพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนให้สูงขึ้นสู่อีกภาวะหนึ่งที่เหนือกว่ามนุษย์อื่นใดในอดีตทั้งมวล คือ เข้าสู่ระดับอันสูงสุด (Omega Man) ตามความมุ่งหวังของพระเจ้าที่สร้างมนุษย์ขึ้นมาในฉายาลักษณะของพระองค์ มนุษย์จะเลือกเดินทางสายนี้หรือเลือกจะทำลายล้างผลาญกันจนวินาศหมดสิ้น ก็ไม่มีใคร อะไร หรือกระทั่งพระเจ้าเองจะทรงแทรกแซงยับยั้งอีก เป็นอิสรภาพขั้นพื้นฐานที่พระองค์ได้ทรงประทานให้แก่มนุษย์อย่างสิทธิขาด และจากอิสรภาพที่มากด้วยอำนาจประจวบเหมาะของมนุษย์นี้ Teilhard จะย้ำครั้งแล้วครั้งเล่า ถึงความจำเป็นของมนุษย์ปัจจุบันที่จำต้องยึดมั่นในปรัชญาของพระคริสต์ คือ ความรัก ให้อภัย เสียสละ และศรัทธาในมนุษย์ เพราะหากขาดความยึดมั่นในสิ่งเหล่านี้แล้ว คุณค่าความหมายของชีวิตในเวลาปัจจุบันและอนาคตก็จะไม่มีอะไรหลงเหลืออยู่

ถ้าจะมองจากแง่ประวัติศาสตร์ แนวคิดของ Teilhard ก็เป็นเพียงการฟื้นฟูแนวคิดแบบ *via moderna* ของพวก Occamists ที่พัฒนาตกทอดมาทางสายของ Robert Halcot ถึง Gabriel Biel ระหว่างศตวรรษที่ 13-15 ซึ่งถึงการมองเช่นนี้จะช่วยความเข้าใจได้มาก แต่ก็เป็นการละเลยความจริงไปหลายประการ Teilhard ไม่ใช่เป็นเฉพาะ “คุณพ่อ” และไม่เกี่ยวข้องกับอะไรกับพวก Scholastic แต่เป็นบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนมาในสาขาของหลักวิชาชีววิทยาแผนปัจจุบัน มีความมุ่งมั่นในหลักวิชาของตนไม่ด้อยกว่านักชีววิทยาอื่น ๆ ข้อมูลและผลสรุปของ Teilhard ไม่ใช่สิ่งที่เกิดจากการใช้หลักตรรกของ Aristotle ซึ่งกำหนดขึ้นจากการนิยามความหมาย แต่มาจากการศึกษาค้นคว้าในสาขาวิทยาศาสตร์ ที่มีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนเป็นที่ยอมรับได้ว่ามีมาตรฐานเป็นแนวคิดข้อเสนอมันมีคุณค่าและก็ปรากฏขึ้นในช่วงเวลาอันเหมาะสมของทศวรรษที่ 1950 ที่ทั้ง อุดมการณ์ วิทยาศาสตร์ และโดยเฉพาะทางสถาบันศาสนากำลังอยู่ในภาวะมืดมนว่าจะปรับใจปรับตนให้สอดคล้องกับภาวะปัจจุบันและมุ่งหน้าพัฒนาไปในแนวทางใด ฝ่ายวาติกันซึ่งผ่านการมีมรสุมรุ่มร่ามานานที่สุด ก็คงตระหนักถึงความสำคัญของแนวคิดเช่นของ Teilhard แนวคิดข้อเสนอนี้จึงได้รับการเผยแพร่อยู่รอดปลอดภัย โดยไม่ได้รับการขัดขวางใด ๆ จากศาสนจักร

แนวคิด วิธีการพิสูจน์ ตลอดจนข้อสรุปของ Teilhard ในเรื่องเกี่ยวกับเวลาและพัฒนาการของมนุษย์ อาจขาดความสมบูรณ์ มีจุดบกพร่องคลุมเครือเกินกว่าจะสามารถสร้างความยอมรับเชื่อถือได้โดยส่วนรวมอย่างไม่ต้องกังขา³⁰ พวกปราชญ์ปัญญาชนทั่วไปก็สรุปเอาตื้อ ๆ ว่าเป็นเพียงการจับ Darwin ไปบวช ไร้ความใหม่หรือน่าสนใจแต่อย่างใด นักชีววิทยาที่โงมดีว่าเป็นการนำวิทยาศาสตร์ไปปนกับศาสนาทางศาสนาที่ว่าเอาวิทยาศาสตร์มาจำกัดธรรมชาติ และพวก petit marxists ก็ว่าเป็นเรื่องของความเพ้อเจ้อ ยามฝัน ยุโทเปีย แต่กระนั้น Teilhard ก็เป็นสงฆ์องค์เดียวของทางตะวันตกที่มีสมาคม องค์การ สถาบัน ที่มุ่งพิจารณาแนวคิด สืบทอดเจตนารมณ์ แสวงหาหนทางที่จะพัฒนาแนวคิดนี้ ในหลายรูปแบบรวมถึงทางวิชาการ (เช่น Bio-Politic, Bio-Sociology ฯลฯ) และที่สำคัญที่สุดคือการชุมนุมกันเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ความคิด หาทางปรับปรุงให้ “เวลา” และ “มนุษย์” มีความสอดคล้องต้องกัน โดยสมาชิกผู้สนใจอย่างไม่มีแบ่งแยกศาสนาหรืออุดมการณ์ส่วนบุคคล เพราะต่างก็ตระหนักถึงความจำเป็นของมนุษย์ในปัจจุบันที่ควรจะได้มีการย้อนจิตคืนใจย้อนกลับไปพิจารณารากฐานคุณค่าของความเป็นมนุษย์ (Reflexion) กันใหม่เพื่อไม่ใช่เฉพาะการอยู่รอดสืบพันธุ์อันเป็นข้อจำกัดของสัตว์ตามที่หมกมุ่นหมุ่นเวียนในเวลาของธรรมชาติ (ของเซลล์ ?) แต่ก้าวหน้า สถาพร เดินทางมุ่งหน้าสืบไปสู่สังคมในอุดมคติที่ทั้งทางศาสนาและอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ต่างก็มีความยึดมั่นมีศรัทธาร่วมกัน และเพื่อการก้าวต่อไปนั้น Teilhard ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของความเข้าใจซึ่งกันและกัน

จุดเด่นของแนวคิดแบบของ Teilhard อยู่ที่การริเริ่ม ปรับความคิดความเข้าใจของทางศาสนาและพยายามสร้างการยอมรับว่าความ

ก้าวหน้านั้นมิอยู่ในความเป็นจริง พัฒนาการทางวัตถุเป็นสิ่งสำคัญและมีผลกระทบต่อชีวิต และมนุษย์จะต้องยอมรับบทบาทเป็นผู้นำควบคุมการเดินทางของเวลาของตนเอง ไม่ใช่ปล่อยให้ดำเนินไปราวกับกลไกหรือแล้วแต่การบัญชาของพระเจ้าเป็นเจ้า เพราะเวลาของมนุษย์นั้นมันไม่พัฒนาไปด้วยตัวของมันเอง และพระเจ้าก็จะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวปล่อยให้เป็นเรื่องของมนุษย์จะจัดการ ซึ่งทั้งการยอมรับถึงความสำคัญของวัตถุและการเน้นถึงความสำคัญของมนุษย์ ที่จะต้องผสานกันไปจึงจะเกิดความก้าวหน้าดังประสงค์ได้ของ Teilhard นี้ ก็เป็นการนำเรื่องของศาสนาและวิทยาศาสตร์ที่เคยร่วมกันแต่ได้แยกจากกันไป ให้กลับมาเป็นเรื่องหนึ่งเรื่องเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง ไม่มีประโยชน์ใดจะบังเกิดจากการสร้างความแปลกแยกกระหว่างพัฒนาการของวัตถุกับของจิต ในการประชุมประจำปีครั้งแรกในปี 1966 ที่ลอนดอน มาร์กซิสม์ เช่น Roger Garaudy* ก็จะพยายามชี้ให้เห็นถึงว่า แม้ลัทธิมาร์กซิสม์กับคริสต์ศาสนาจะยังคงมีความแตกต่างอันยิ่งใหญ่ในทัศนคติเกี่ยวกับพระเจ้า แต่จากผลงานของ Teilhard การวิวาทะระหว่าง 2 อุดมคติความเชื่อ ก็ได้รับการปูพื้นฐานอย่างมั่นคง และควรได้รับการสานต่อ เพราะ

Only the union of these two great forces can raised up the world, without victors or vanquished, in synthesis which alone can give their highest meaning to the life of men and to the world.

(Garaudy : 70)

ปัญหาที่จะต้องสะสางระหว่างกันยังมีอีกมาก การผสานและสังเคราะห์แนวคิด ก็เชื่อว่าเกิดขึ้นอย่างสะดวกง่ายดาย แต่...

Beyond all the subaltern polemics we should stand fast by this message, following the marvellous teaching of Buddhist proverb “When a finger points to the moon, the fool looks at the finger.”

(Garaudy : 72)

การพิจารณาคุณค่าแนวคิดของ Teilhard ไม่ได้อยู่ที่การขุดคุ้ยหาข้อบกพร่อง พอมองแล้วตำหนิว่า “นิ้วชี้ให้ดูจันทร์” นั้นอุปโลกน์เปราะเปื้อน แต่อยู่ที่หนทางสู่เป้าหมายอันเป็นแก่นแท้พื้นฐานร่วมกันของทั้ง 2 อุดมคติ Teilhard ได้ชี้ให้เห็นทาง เป็นหน้าที่ของทั้ง 2 ฝ่าย

* Director of the Centre for Marxist Study and Research in Paris and member of the Political Bureau and of the Central Committee of the FCP.

จะสร้างสะพานสานต่อจากจุดนี้ เพราะในแง่ของมาร์กซิสต์เอง มนุษย์ก็ได้ก้าวหน้าพัฒนาจนถึงขั้นที่วิวัฒนาการทางวัตถุ (หรือทางเศรษฐกิจ) ก็ไม่อาจสร้างความเจริญแก่มนุษย์หรือโลกนี้ได้ราวกับจักรยนต์กลไกดังเคยเชื่อกันมาในอดีต

สถานการณ์ของเวลาในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมาก มนุษย์ได้ก้าวหน้าพัฒนาโดยตลอด มีวัตถุสิ่งของและมีความรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เป็นข้อพิสูจน์ยืนยันอย่างชัดเจน มีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายที่คนในสมัยก่อนไม่อาจกระทั่งจะฝันถึง มีเทคโนโลยีที่ไม่มีคนโบราณใด ๆ บังอาจจะหาจินตนาการ แต่ความก้าวหน้าเหล่านี้ก็เป็นเพียงเรื่องของวัตถุที่ไม่อาจยืนหยัดได้ด้วยตนเองแล้วยังทรงคุณค่าต่อมนุษย์ โทษหัตถ์อันตราจากความก้าวหน้าหรือการเพิ่มพูนอำนาจของมนุษย์ผ่านทางวัตถุก็มีมากมาย ความสามารถจะเอารัดเอาเปรียบกดขี่ขูดรีด ผูกขาดอำนาจของผู้ซึ่งถึงคุณค่าของวิทยาการแผนใหม่ต่อผูกขาดความรู้ด้วยพัฒนาที่เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ ถ้าจุดมุ่งหมายเดิมยังทรงคุณค่า ความก้าวหน้ายังเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา การปรับตัวปรับใจแก่ความคิด ไม่ยึดกรอบสร้างเกราะจนกลายเป็นกรงขังสติปัญญา ก็กลายเป็นสิ่งจำเป็น

การเคลื่อนจุดแห่งการเน้นหนักจากเรื่องของวัตถุสู่เรื่องของความเป็นมนุษย์ของฝ่ายมาร์กซิสต์ตะวันตก นับแต่ต้นทศวรรษ 1950 ก็เป็นการแสดงออกของความสำนึกได้อย่างใหม่ ตื่นจากฝันที่เคยหวานแต่ได้สลายกลายเป็นร้าย เป็นการตระหนักแล้วซึ่งความคับแค้นยากไร้ของการพิจารณาพัฒนาการมนุษย์ตามแบบเดิม ความสลับซับซ้อนของมนุษย์มีมากกว่าจะมาจัดแบ่งแยกออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ แล้วจับให้ 3 พวกนี้ตีกันให้คุบเนวที่ของประวัติศาสตร์ มีมโหรีปีพาทย์ระนาดฆ้องกองเชียร์และฉากอันวิจิตร ดังเคยประพุดติปฏิบัติกันมาให้เป็นทีก็ครั้งนั้นร่มเย็นใจนั้น เรื่องยังไม่ทันถึงจุดจบก็ต้องยุติลงเสียแล้ว เพราะตัวละครของแต่ละกลุ่มละเหล่าไม่ยอมเล่นบทตามการกำกับให้สับสนสับสนดี ไม่มีใครเหลือจะเล่นบทศักดิ์สิทธิ์กับกรรมาชีพ เฮลละโลมาเป็นกระฎุมพีกันเสียสิ้น เบียดเสียดอัดเยียดจนบท ๆ นี้จะต้องตายกลายเป็น “กระฎุมพี” เพราะไม่รู้ว่าจะอยู่ใน “ทรงกลด” ของอะไร สูงกับต่ำมันหายไปไหนหมด และเมื่อมองย้อนกลับไปสู่ยุคปฐมกาลเอย มัชฌิมกาลเอย ความ “บริสุทธิ์” ของค่านิยมแลพฤติกรรมที่เคยกระตุ้นให้เกิดการจำแนกประเภทนิยามชนิดกับบทบาทต่าง ๆ ก็ถูกระดากต่างลายพร้อยไปด้วยราศี ไม่เคยมีคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดใครขาบท “ไร้เดียงสา” ของตนอย่างหมดจด ไม่นอกริตนอกรอย³¹ จะกลับไปฟื้นฟูหลัก “ไซแห่งชีวิต” ของพวกธอมิสต์ก็หือดุดูไม่เหมาะ เพราะไซนั้นมันก็เป็น “ไซแห่งความตาย” ที่พันชนาการเวลาจนไม่อาจเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงดังปรากฏ ไซอธิบายอะไรก็ไม่ได้ ต้องทำการศึกษาพิจารณากันใหม่ ว่าขบวนการของชีวิตที่เต็มไปด้วยจิตมากใจมีความเป็นมนุษย์นั้นมันเป็นอย่างไรกันแน่ มิเช่นนั้นแล้วเวลามันจะหยุดนิ่งไม่เคลื่อนไหวและเป้าหมายในอุดมคติเล่าจะบรรลุถึงได้อย่างไรกัน

การเปลี่ยนแปลงไม่ใช่สิ่งเลวร้ายในตัวเอง (anathema) ความ

เลวร้ายเกิดจากการปฏิเสธไม่ให้ความสนใจจะชักจูงให้การเปลี่ยนแปลงดำเนินไปเพื่อชีวิตอย่างถ้วนทั่ว แต่การพัฒนาเปลี่ยนแปลงใด ๆ จะดำเนินไปในลักษณะเช่นนี้ได้ ก็ต้องอาศัยศาสนาหรืออุดมการณ์อันสูงส่งที่จะกำหนดเป้าหมายระยะยาว ที่คนโดยส่วนรวมจะเห็นดีเห็นงามได้ร่วมกัน การปรับตัวเปลี่ยนความคิดของทางสถาบันศาสนาตะวันตกเป็นสิ่งยุ่งยากลำบากกว่าทางฝ่ายมาร์กซิสต์มาก โดยเฉพาะทางด้านโรมันคาทอลิกซ์ ซึ่งพอจะเอนหลังกับมายาโยกแล้วจมอยู่กับความยิ่งใหญ่ในอดีต ในฐานะเป็นผู้พุ่มพักส่งสอนจน “อารยธรรมตะวันตก” เติบโต มีบุคคลิกภาพเนื้อหาอยู่ดังปัจจุบัน แต่การมีอดีตอันควรภาคภูมิใจก็ใช่ว่าหมายถึงความพอเพียงแล้ว ศาสนาไม่มีไว้เพื่อการหยิ่งทะนง แต่เพื่อยึดมั่นถือปฏิบัติ สร้างความตั้งมั่นสันติสุขในสังคมมนุษย์ให้มีมากยิ่งขึ้นตามลำดับ เทคโนโลยีแผนใหม่สามารถจะช่วยเหลือแก้ปัญหาการปกครองให้แก่มนุษย์ ถ้ามีการควบคุมให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นโทษมหันต์ถ้าปล่อยปละละเลย เป็นทั้งปัญหาใหม่และปัญหาใหญ่ ซึ่งสำหรับศาสนจารย์ เช่น W. Norris Clarke แล้วเห็นว่า

No one has greater inner resources for rising to this challenge, nor more urgent motives for doing so, than the Christian.

(Clarke : 386)

ความเห็นเช่นนี้อาจจะย่อยสำหรับผู้ไม่ได้เป็นคริสตศาสนิกชน แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการประเมินสถานการณ์ใหม่ของฝ่ายศาสนจักรอย่างชัดเจน ที่พยายามจะศึกษาทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ในเวลาอันอย่างจริงจัง หากทางปรับตัวแล้วคิดเครื่องเดินหน้าเข้าไปในอนาคต ศาสนาเป็นศาสนาของมนุษย์ ไม่ใช่เป็นความจริงแท้แน่นอนที่จะยืนหยัดอยู่โดยขาดความเป็นมนุษย์ได้ เมื่อเวลาเปลี่ยนมนุษย์เปลี่ยนศาสนาก็ต้องแก้ไขปรับปรุง วิถีเวลาของทางธรรมจะแยกจากทางโลกไม่ได้ ความแตกแยกมีแต่จะนำมาซึ่งการล่มสลายของทั้งมนุษย์และศาสนา

ความพยายามจะแสวงหาจุดยืนร่วมกันระหว่างคริสตศาสนากับลัทธิมาร์กซิสต์เกิดจากพลังผลักดันภายในของทั้ง 2 อุดมคติเอง ที่เริ่มตระหนักถึงความไม่อาจเป็นไปได้ในการพัฒนาทางจิตหรือทางวัตถุใด ๆ แล้วหวังให้ความสุขและสมบูรณ์เกิดขึ้นได้อย่างพร้อมเพรียงกันถึงเรื่องของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง จะยังคงอยู่เป็นกรอบอย่างกว้าง ๆ แต่ทางมาร์กซิสต์ก็ได้หันกลับมาเน้นหนักทาง “โครงสร้างของการดำรงชีวิต” แทนเรื่องเหล่านั้นดังเคยทำกันมาแต่เดิม เพราะการวิเคราะห์ปัญหาตามแบบเก่าได้ลดทอนความเป็นมนุษย์ไป จนราวกับเป็นวัตถุที่นอกเหนือจากการสลายแล้วก็ไม่อาจพัฒนาเปลี่ยนแปลงได้ในตัวเอง ส่วนทางศาสนาก็หันมาเผชิญหน้ากับปัญหาของคนที่จำต้องอาศัยอยู่ในโลกของวัตถุอย่างซึ่งหน้า การกดขี่ขูดรีด ความอยุติธรรม ความเหลื่อมล้ำต่าง ๆ เหล่านี้มีอยู่จริง และจำต้องได้รับการแก้ไขให้ตรงจุด ไม่ใช่ปล่อยปละละเลยกันอยู่ แต่เรื่องของปัญหาเฉพาะหน้าที่ปลาย

เหตุ ต้องดูไหมทั้งในระดับหลักการและพฤติกรรม การสลับจุดยืนของ ทั้ง 2 แนวคิดอันยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตกนี้ ทำให้การผสมผสานกัน ระหว่างทั้ง 2 ฝ่าย ไม่ใช่ความเพ้อเจ้อเลื่อนลอยตามที่เคยเชื่อ ๆ กัน ตลอดมา และก็อาจจะเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว่าที่ใครจะคิดมากนัก

การะับผิดชอบโดยตรงของศาสนาอยู่ที่เรื่องของมนุษย์ ไม่ใช่ อยู่ที่ตัวอุดมการณ์หรือลักษณะของการปกครอง ทำให้ฝ่ายของคริสตศาสนา สามารถก้าวไกลและเร็วกว่าทางด้านมาร์กซิสต์มาก เร็วมากกระทั่งในปัจจุบันข้อคิดของคน เช่น Teilhard ก็ได้กลายเป็นของโบราณไปแล้ว การ “วิวาทะ” ระหว่างคริสเตียนกับมาร์กซิสต์ก็ถูกโจมตีว่าบกพร่อง ไม่พอเพียง การร่วมกันจะต้องมีมากกว่าขั้นนี้ ในปรากฏการณ์คริโฮจินน์ เมื่อกลางปี 2521 ฟรังซัวส์ ฮูทาร์ด ถึงกับตั้งความหวังว่า

มันอาจจะก้าวไกลกว่าการเข้าใจร่วมกันเท่านั้น ในบางประเทศ วันหนึ่งอาจจะมีการคริสต์ ที่เป็นสมาชิกขององค์การมาร์กซิสต์อย่าง เต็มตัว และสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์ผู้มีความเชื่อ [ทางศาสนา] ...การค้นหานี้ เป็นหนทางที่เป็นไปได้มากซึ่งเราสามารถเห็น ได้ ที่ละน้อยทั่วทุกมุมโลก ในปัจจุบัน

(ฮูทาร์ด : 39)

ต่อสปีริตของคำกล่าวนี้ คนนอกที่เป็นชาวไทยและพุทธ (เช่นผู้เขียน) จะกล่าวอะไรได้นอกจากจะแสดงความเคารพและเอาใจช่วย ครึ่ง นี้ไม่ใช่ครั้งแรกที่สถาบันศาสนาดตะวันตกตระหนักในการระดมมนุษย์ ของตน หลักการ *Ecclesia Semper Reformda* ที่เน้นการปรับปรุง พัฒนาที่ไม่เคยถูกละเลยทอดทิ้งไปจริง ๆ แต่การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้ ก็ยากจะกล่าวได้ว่าเคยกระทำกันมาก่อน เพราะแม้กระทั่งหลักธรรมะ ขึ้นพื้นฐานอันสูงส่ง เช่น

... ให้เราทั้งหลายออกไปหาพระองค์ภายนอกคายนัน และยอม รับคำสอนหมิ่นเหยียดหยามเพื่อพระองค์ เพราะว่า ที่นี่เราไม่มีนครที่ ถาวร แต่เราแสวงหานครที่จะมีในภายหน้า

(ฮีบรู 13 : 13-14)

ก็ยังถูกรื้อฟื้นตีความกันใหม่ แก่นสารจุดมุ่งหมายเดิมยังคงอยู่ สิ่งที่ เปลี่ยนแปรไปคือความหมายของ “นครที่จะมีในภายหน้า” “ที่นี่” ได้ กลายเป็นเรื่องของ “ขณะนี้” ไม่ใช่ภพนี้และ “ภายหน้า” คือ “อนาคต” ไม่ใช่ภพหน้า เพราะในปัจจุบัน ทั้งการรวมตัวของ 2 “นคร” ระหว่าง ของพระเจ้ากับของมนุษย์ หรือการสร้างสวรรค์ให้เกิดขึ้นบนแดนดิน ต่างก็อยู่ในความสามารถ เป็นสิ่งปรารถนาและมีความจำเป็นสำหรับ มนุษย์พร้อม ๆ กันไป ขึ้นอยู่กับว่าอุดมการณ์ศาสนาจะเป็นที่พึงพา ยึดเหนี่ยว ชักจูงให้ให้เป็นไปได้หรือไม่เท่านั้น

เชิงอรรถ

1. เรื่อง “วิชาการ” เป็นปรากฏการณ์พิสดารอย่างหนึ่งของไทย ที่นักศึกษามักต่อต้านไม่ใส่ใจกับเรื่องของต่างแดนต่างศาสนา โดยเฉพาะกับพวก “นักล่าอาณานิคม” ตะวันตกที่นับถือคริสต์ แต่กลับเข้าช่อง รอบรู้ แม่นยำ ในกรรมวิธีการศึกษาศาสนาคริสต์ของตะวันตก ถ้าเป่าโลยังอยู่ ท่านจะมีจดหมายมาพุดคุย ตักเตือนอย่างไรเป็นเรื่องน่าสนใจจริง ๆ เพราะระเบียบปฏิบัติที่ท่านสร้างขึ้นมา กับมือแท้ ๆ และกล่าวถึงความขลังอยู่ไม่รู้ว่า

2. ดูรายละเอียดจากบทความ เช่น Wolfram Ederhard, “The Political Function of Astronomy and Astronomers in Han China,” ใน J.K. Fairbank, ed., *Chinese Thought and Institutions* (Chicago, 1957), pp. 33-70.

3. สำหรับความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของพัฒนาการวิทยาศาสตร์กับความเชื่อ ในอภินิหารโดยทั่วไป ดู Lynn Thorndike, *History of Magic and Experimental Science* (New York : 1923-58) และ E.A. Burtt, *The Metaphysical Foundation of Modern Science* (New York : 1924, 1954)

4. ยกเว้นคำว่า influenza คำเดียวที่ยังคงใช้กันอยู่ แต่จะมีสักกี่คนที่รู้ว่า โรค “flu” นั้น ตั้งแต่สมัยหมายถึง อิทธิพลผลกระทบของดวงดาว.

5. Future History เป็นชื่อที่บัญญัติโดย John W. Cambell อดีตบรรณาธิการ นิตยสาร *Astounding Science Fiction* เพื่อบรรยายลักษณะการเขียนเรื่อง ของ Robert A. Heilein ผู้ยิ่งใหญ่ของวงการจินตนิยายวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน คนหนึ่ง ไม่เกี่ยวกับทางประวัติศาสตร์ ดู Robert A. Heilein, *The Past Through Tomorrow* (London : 1979), vol. II, p. 10 แต่อิทธิพลของ Cambell มีมากในวงการนี้ เมื่อ SF เริ่มแพร่หลายคำกล่าวต่าง ๆ ของ Cambell จึงเริ่มมีบทบาทมากขึ้นด้วย ความสำเร็จของ Cambell เพิ่มเต็มใจจากการ เป็นเบื้องหลังที่ผลักดันให้ Isaac Asimov กลายเป็นนักเขียนสำคัญใน Cornish, *The Study*, pp. 168-69.

6. *Die Toekomst Is Verleden Tijd* ของ Polak ได้รับการปรับปรุงและ แปลเป็นภาษาอังกฤษ โดย Elise Boulding ในปี 1973 เกือบ 20 ปีหลังจากการ ตีพิมพ์ครั้งแรก ดูคำนำของผู้แปล ใน Fred Polak, *The Image of the Future* (Amsterdam : 1973), Translator's Preface, pp. VII-VIII.

7. โดยทั่วไป ดูข้อคิดของพวกอนาคตนิยมได้จาก Alvin Toffler, ed. *The Futurists* (New York : 1972) สำหรับกรรมวิธีแบบวิทยาศาสตร์ในการ ศึกษาอนาคตโดยเฉพาะ ดู H.A. Lindstone and W.H.C. Simmons, *Future Research : New Directions* (Reading, Mass : 1977).

8. ในประเด็นเกี่ยวกับทัศนคติของพวกอนาคตนิยมต่อการศึกษา ดู Billy Rojas “Futuristics, Games, and Educational Change,” ใน Alvin Toffler, ed., *Learning for Tomorrow : The Role of The Future in Education* (New York : 1974), pp. 231-32. ผลกระทบของ “อนาคตศาสตร์” ต่อ วงการศึกษาไทย ดูได้จากตัวอย่าง เช่น ชีรวัดน์ นิจนตร “อนาคตศาสตร์การ ศึกษา,” ใน *คุรุปริทัศน์* ปีที่ 7 ฉบับที่ 6 (มิ.ย. 2525) : 32-36. และจะชัดเจน ยิ่งขึ้น ถ้ามีการเปรียบเทียบทัศนคติของบทความนี้กับของเมื่อ 8 ปีที่แล้ว ที่ หนังสือ *Learning for Tomorrow* เพิ่งถูกแนะนำเข้าสู่วงการการศึกษาไทย โดย เฉลียว บุรภัคดี “การเรียนรู้เพื่อวันพรุ่งนี้” ใน *ศูนย์ศึกษา* ฉบับที่ 5 (ก.ค.-ก.ย. 2517) : 124-126.

9. ในส่วนที่เป็นศาสตร์ โดยเฉพาะทางสหรัฐฯ มักนิยมเรียกต่าง ๆ กันเช่น “Technological Forecasting” ตามการบัญญัติของ H.A. Lindstone เป็นต้น.

10. ดูตัวอย่างการเรียกร้องนี้ได้จาก วิจิตร เกิดวิสัย “ศาสนาและปรัชญาใน คัมภีร์ชาดก” ใน อักษรศาสตร์ เล่มที่ 6 และ 7 (ภาคต้น ปีการศึกษา 2518): 28-45 และ 75-91 ตามลำดับ.

11. ปรัชญาเวลาที่แสดงออกในคำกล่าวของ “son of David” นี้ ตามธรรมดา จะได้รับการตีความหมายโดยพวกคริสเตียนสมัยใหม่ว่าเป็นอิทธิพลที่ได้รับมาจากปรัชญากรีกที่สะท้อนให้เห็นถึงความเสื่อมของศาสนาฮีบรู และที่สำคัญสุดคือ “exposed the need for a new revelation” ซึ่งก็ชัดเจนในตัวเอง จนไม่เหมาะสมจะแจกแจงอะไรมากกว่านี้ ดู Alexander Jones, ed., *The Jerusalem Bible* (London : 1968) Reader's Edition, p. 854.

12. ดูโดยเฉพาะ Thomas W. Africa, “Copernicus : Relation to Aristarchus and Pythagoras,” ใน *Isis* 52 (Sept. 1961): 403-409. T.S. Kuhn, *The Copernican Revolution* (Cambridge, Mass., 1957) และโดยทั่วไปอ่าน Alexander Koyre, *From the Closed World to the Infinite Universe* (Baltimore, 1957).

13. ผู้ลอกเลียนเนื้อหาจนแม้กระทั่งหัวเรื่องของ Bury มียุติตลอดมา รวมถึงผู้ยิ่งใหญ่ในการประวัติศาสตร์ เช่น Sidney B. Fay, “The Idea of Progress,” *American Historical Review*, 52 (1947) และที่สำคัญคือ Sidney Pollard, *The Idea of Progress* (Middlesex, 1968) พวก Futurist เองก็อ้าง Bury เมื่อต้องการระบุว่า Bacon เป็นจุดกำเนิดแห่งการเปลี่ยนแปลง ดู Cornish : 56.

14. ดู R.R. Johnson and S.V. Larkey, “Robert Recorde's Mathematical Teaching and Anti-Aristotelian Movement,” *The Huntington Library Bulletin*, VII (April 1935): 59-87. ร่วมกับของ E.L. Eisenstein, “Some conjectures about the impact of Printing on Western Society and Thought : A Preliminary Report,” *Journal of Modern History*, XL. (March 1968): 1-56.

15. ความสำคัญของ “ทฤษฎี” ในวิทยาศาสตร์ เป็นเรื่องที่ไม่ได้รับการพิจารณาเท่าที่ควร มักจะเขวเหินเป็นเพียงเรื่องของความแตกต่างระหว่างปฏิบัติการที่ “ได้ผล” กับ “ไม่ได้ผล” เท่านั้น และจากความ “ได้ผล” ทำให้เกิด “ความก้าวหน้า” โดยอัตโนมัติ จนเกิดการสรุปทำนองว่าไทยมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์มากมายก่อนหน้าฝรั่งหรือใคร ๆ แต่เพราะหวงแหนวิชาจึงสูญหายไป ก้าวหน้าส่วนพวกฝรั่งนั้นเป็นพวกที่ “ช่างเขียน ช่างบันทึก” จึงก้าวหน้าได้อย่างไรทำนองนี้ ซึ่งก็เป็นเรื่องของความ “หลงชาติ” และเอนียงพวกฝรั่งพร้อม ๆ กันไป พวกฝรั่งก็ไม่จำเป็นต้องเป็นคนที่ “ช่างเขียน ช่างบันทึก” มากกว่าใครอื่น แต่ความเป็น “ทฤษฎี” ของทางวิทยาศาสตร์ คือ การกำหนดในตัวเอง ให้ต้องมีการเขียน และบันทึกเพื่อการตรวจสอบได้ว่า “แนวคิด” หนึ่ง ๆ นั้นเป็นเพียงสมมุติฐานเป็นจริงเฉพาะกรณี หรือเป็น ทฤษฎีที่สากล พองจะยึดมั่นถือมั่นได้ ไม่ว่าใครที่ไต่สวนเวลาใดจะลองก็ควรให้ผลเหมือนกันทุกครั้ง ทำให้การเขียน บันทึก และเผยแพร่เป็นหัวใจของขบวนการในอันจะสร้าง “ทฤษฎี” โดยตรง. ดูตัวอย่างของความสับสนประเด้นที่กล่าวถึงได้จากตัวอย่าง เช่น บุญถึง แบนหนา, “สุนทรภู่ รัตนกวัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และความคิดทางวิทยาศาสตร์,” ใน *วารสารวิทยาศาสตร์* ปีที่ 38 ฉบับที่ 7 (กรกฎาคม 2525): 500-01.

16. “การปลดปล่อยของ Prometheus” เป็นชื่อเรียกแทนความหมายการหลุดพ้นของมนุษย์จากความจำกัดทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งเกิดจากการบัญญัติโดย Shelly และทั้ง Marx-Engels เองก็นิยมใช้ การตรึงของ Prometheus บนหินผา เป็นสัญลักษณ์ของการผูกมัดของเศรษฐกิจแผนใหม่ต่อชนชั้นกรรมาชีพ (เช่น F. Engels, *Socialism : Utopian and Scientific*, 1908 : 113-4). ในการศึกษาพัฒนาการอุตสาหกรรมของศตวรรษ 19-20 David Landes ได้ขยายความ ทำให้หลักการมาร์กซิสต์ชัดเจนว่า การปฏิวัติอุตสาหกรรมนั้น คือ จุดเริ่มต้นของ Prometheus Unbound อย่างแท้จริงในหนังสือชื่อเดียวกัน.

17. ความ “ง่ายดาย” ในการจำแนกประเภทมนุษย์ทำนองของ Marx และ A. Soboul, “The Triumph of the New Bourgeoisie” ใน *Science and Society* 17 (Summer 1953): 252-57. ต่างก็สืบเนื่องมาจากการศึกษาปรากฏการณ์ของปฏิวัติฝรั่งเศสทั้งสิ้น ซึ่งเมื่อได้รับการศึกษาพิจารณาในรายละเอียดแล้ว การใช้มาตรการ เช่น การเปลี่ยนของวิถีเศรษฐกิจ อาชีพ รายได้ ค่านิยม โลกทัศน์ ! หรืออะไรก็แล้วแต่ที่แน่นอนตายตัว เช่น พ่อค้า มีเงิน ขยัน มัธยัสถ์ ประโยชน์นิยม ความจริงที่จับต้องได้จึงปะทะเหล่านี้อย่างไม่อาจนำไปกำหนดได้กับปรากฏการณ์จริงของสังคมยุโรป จนเรื่องของ “กระฎุมพี” จะกลายเป็น “ชนชั้นในจินตนาการ” หรือ “ศัตรูในอุดมคติ” ไปแล้ว ดูการรวมบทความเรื่อง “The Middle Class” ใน Peter N. Stearns, ed., *A Century for Debate 1789-1914 : Problems in the Interpretation of European History* (New York : 1969) ที่ได้รับการพิจารณาเพิ่มเติม ใน “The Middle Classes” ใน *The Impact of The Industrial Revolution : Protest and Alienation* (New Jersey : 1972) pp. 92-124 . และจาก Andrew and Lynn Lees, ed., *The Urbanization of European Society in the Nineteenth Century* (Lexington : 1976).

18. การแบ่งแยกเช่นนี้ตามธรรมดาเป็นเรื่องเกินความจำเป็น แต่ในบริบทการศึกษาของไทยที่มองไม่เห็นคุณค่าของวิชาประวัติศาสตร์ การชี้แจงนี้จึงมีความจำเป็นขึ้นมา เพราะในหมู่นักการศึกษาที่ต่อต้านความสนใจอดีตในทุกรูปแบบก็ดูจะนิยมชมชอบอ้างถึง Lord Acton พร้อม ๆ กันไปด้วย โดยไม่เคຍรู้เห็นเลยว่า ข้อเตือนสติเช่น “Absolute power corrupts absolutely” ของ Lord Acton นั้น เป็นผลสรุปจากการศึกษาในวิชาที่ท่านเหล่านั้นคิดว่าปราศจากคุณค่าใด ๆ. ดูข้อเขียนของอดิครองปลัดกระทรวงการศึกษา บรรจง ชูชาติสกุล, “การศึกษาเพื่อเสกสร้างสังคมไทย,” ใน *สำนักงานบริหารการศึกษา, เอกสารทางวิชาการฉบับที่ 3, พ.ศ. 2525* ? , น. 72 และ 91-93.

19. Spengler เป็นผู้นิยมปรัชญากรีกโบราณพอ ๆ กับ Nietzsche วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Spengler คือ เรื่องเกี่ยวกับ Heraclitus.

20. ดังกรณีการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า Nietzsche คงจะต้องโต้ตอบกับความเชื่อโดยทั่วไป ที่เห็นการบำเพ็ญทุกขกิริยา คือ ความล้มเหลว เพราะในปรัชญาของ Nietzsche นั้น การผ่านขั้นตอนของทุกขกิริยานี้ไม่เพียงจำเป็น แต่อาจเป็นรากฐานความสำเร็จที่สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้าก็ได้.

21. ถึงแม้ว่า Sartre จะไม่ใช่ใครที่ติดลอคเวลา และมีความจำกัดมากในเรื่องเกี่ยวกับเวลาของมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า “As this present will be itself a free recovery of the past in the light of new future, we shall not be able to determine it but only to project it and wait for it.” (Sartre : 537 เน้นโดยผู้เขียน) แนวคิดที่เหาะเหายขาดความมุ่งมั่นที่สะท้อนออกในบันปลายของชีวิต ที่ Sartre หันไปสยบต่อหลักการ

มาร์กซิสต์ที่เด็ดขาดแน่นอนกว่าของตน แต่กระนั้นแนวคิดเกี่ยวกับเอกภาพของปัจเจกบุคคลของ Sartre ก็ยังสร้างความสอດคล้องให้กับจิตได้มากกว่าข้อเสนอของบุคคล เช่น M. Foucault ที่เน้นหลัก "infinite" หรือ "analytic finitude" และอ้างถึงอำนาจของ Human Sciences ของตนในการจะยกระดับความเข้าใจของมนุษย์ เข้าสู่ขั้น "absolute totality" ดู Michel Foucault, **The Order of Things** (London : 1974) โดยเฉพาะบทที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ pp. 367-373.

22. ดูได้จากคำกล่าว เช่น

In our country the party unites the advanced, most class conscious and most active segment of the working class, the peasantry and the intelligentsia . . . It unites all strata of society and all nationalities with the will, readiness and ability to struggle for the ideals of the most advanced and the most just society --- communism.

"Brezhnev Gives Interview on French TV," **The Current Digest of the Soviet Press**, Vol. XXVIII, No. 40 (Nov. 3, 1976) pp. 1-4.

(เน้นโดยผู้เขียน)

23. ดู Hans Medick, "The Transition from Feudalism to Capitalism : Renewal of Debate," ในเรื่องเกี่ยวกับ "EJH" โดยเฉพาะ : และ Peter Burke, "The 'Discovery' of Popular Culture," เกี่ยวกับ People's History อย่างรวม ๆ จาก Raphael Samuel, ed. **People's History and Socialist Theory** (London : 1981) pp. 120-130, 216-226 ตามลำดับ.

24. เมื่อมองจากจุดยืนของประเทศด้อยพัฒนา ซึ่งยังเต็มไปด้วยเสียงเอี้ยดออด ๆ ของลัทธิเวียน ความล้มเหลวของการตีความแบบเก่า และความพยายามจะตีความหมายใหม่ของพวกมาร์กซิสต์ตะวันตก ที่เสียง ชักฉัก ๆ ของจักรยนต์ ก็ได้เริ่มสงบ ถูกความเจิบของพวกอิลเลทโรนิคส์เข้าครอบงำ เป็นสิ่งยุ่งยากแก่ความเข้าใจว่า ความปั่นป่วนนี้มีความลึกซึ้งเกินความกว้างขวางกว่าการโต้แย้งกันทางทฤษฎีธรรมดา ๆ ที่กระทำกันมาอย่างสม่ำเสมอโดยพวกปัญญาชน แต่เป็นผลมาจากความขัดแย้งระหว่างปรากฏการณ์ปัจจุบันกับตัวทฤษฎีที่ตกทอดมาจากอดีต และปะทุขึ้นภายในขบวนการมาร์กซิสต์เอง ความพยายามจะป้องกันตัวทฤษฎี โดยเสี่ยงไม่ให้ความสำคัญในอันจะพยากรณ์อนาคตอย่างแม่นยำ โดยการกระทำของคนที่ เช่น H. Salem, D. Goldway, H. Matel, ตลอดจน M. Comforth นั้น เป็นโทษมากกว่าเป็นประโยชน์ต่อแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ เพราะเป็นการละเลย "ends" หนึ่งไปเน้น แต่ "means" บันทอนความสากลั่นเป็นวิทยาศาสตร์ของทฤษฎี (เมื่อตั้งน้าบนไฟจะต้องเดือดชาหรือเร็วเป็นอีกเรื่องหนึ่ง) และเป็นการหักล้างคำกล่าวของมาร์กซ์เกี่ยวกับสังคมในอนาคตโดยตรง (เช่น ดู "German Ideology," ใน **Karl Marx : Selected Writings**, ed. by David McLellen (Oxford University Press : 1977), p. 169 จนเกิดความสับสนวุ่นวายไปยิ่งกว่าเดิม นำไปสู่วิธีการอธิบายทฤษฎีด้วยเรื่อง "ความเป็นจริง" ของวิวัฒนาการมนุษย์โดยอีกทฤษฎีหนึ่ง แทนการใช้ปรากฏการณ์จริงเป็นสิ่งอธิบายดังที่ได้กระทำกันมาและก็เป็นสิ่งพึงกระทำต่อไป (การแย่งชิงของกันงานไทยจะไปทำงานที่ตะวันออกกลางหรือตั้งรกรากในอเมริกา เป็นการ "หลักการ" ของฝ่ายใด ? ใครเป็นจักรวรรดินิยม ใครเป็นอาณานิคม ?) การอธิบายทฤษฎีหนึ่งด้วยอีกทฤษฎีหนึ่ง หรือการโต้แย้งเชิง "งูกินหาง" นี้ สามารถดูได้จากตัวอย่าง เช่น ธนศ อภรณ์สุวรรณ "ปรัชญาประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์" ใน **วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 6 เล่มที่ 2** (ค.ศ. - ธ.ค. 2519) : 94-97.

25. การโจมตีของพวกเขา "dissidents" มีตัวอย่างปรากฏมากมาย ผู้โจมตีการเบี่ยงเบนของรัฐบาลโซเวียตจากจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของหลักการมาร์กซิสต์ที่ชัดเจนและเป็นระบบจุดต่อจุด มากที่สุดคงจะเป็นของ 2 พี่น้องตระกูล Medvedev โดยเฉพาะใน Roy A. Medvedev, **On Socialist Democracy** (New York : 1977).

26. มาลี บานซัน ได้อธิบายหลักการนี้แบบไทย ๆ ไว้อย่างหมดจดชัดเจนที่สุด ดู มาลี บานซัน มนุษย์กับวิทยาศาสตร์กายภาพ : ตอนพลังงานนิวเคลียร์และทฤษฎีควอนตัม (กทม. : 2520) น. 174-179. สำหรับ "ปรัชญาควอนตัม" โดยเฉพาะ ดู Werner Heisenbert, **Physics and Philosophy** (New York : 1958). ที่จะชี้ให้เห็นความจำเป็นที่ต้องสละความ "แน่นอนเด็ดขาด" ออกจากความคิดของฝ่ายวิทยาศาสตร์, pp. 194-206.

27. ประเด็นเกี่ยวกับ Pius IX นี้ ไม่ได้รับการหยิบยกขึ้นพิจารณามานานแล้ว สมัยที่มีการวิเคราะห์บทบาทอิทธิพลของ Pope องค์นี้มาก ก็อยู่ในช่วงทศวรรษที่ 1950 ผลงานดีเด่นทางฝ่ายนิยมชมชอบ คือ E.E.Y. Hales, **Pio Nono** (New York : 1954) และฝ่ายต่อต้านคือ Joseph N. Moody, **Church and Society** (New York : 1953).

28. การต่อต้านศาสนาจนดู "เสื่อม" ไปในตะวันตกเป็นปรากฏการณ์ของพวกเขาปรากฏโดยเฉพาะ และโดยทั่วไปของปรากฏการณ์นี้ก็จะมีการแสดงออกตามแบบของ Kierkegaard มากกว่าอย่างอื่น คือจำกัดอยู่ในเรื่องของรูปแบบ ไม่ใช่ในเนื้อหา หลักการ ซึ่งถ้ามองตามสายของประวัติศาสตร์แล้ว ความคิดเห็นประเด็นนี้ของปรัชญา Kierkegaard ก็เป็นความพยายามผลักดันหลักการ "priesthood for all believers" ที่ Luther เป็นผู้เสนอเองฝ่าฝืนเองเบ็ดเสร็จ ไม่ได้ยึดมั่นถือปฏิบัติ จนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าถูกสถาบันต่าง ๆ มาชักกลางมากมาย โดยตรงดู Soren Kierkegaard, **Fear and Trembling** tr. by W. Lowry (New York : 1954) และบทวิเคราะห์ เช่นใน Herbert M. Garelick, **The Anti - Christianity of Kierkegaard : A Study of 'Concluding Unscientific Postscript'** (Hague, 1965). ตลอดจนคำนำอันยอดเยี่ยมของ W. Kauman ใน **The Present Age** (New York : 1962).

29. ปัญหาที่ทางชีววิทยาประสบ ก็เป็นเช่นเดียวกับทางด้านควอนตัม ฟิสิกส์ เพราะทั้ง 2 สาขาต่างพึ่งพาแนววิเคราะห์แบบแยกส่วน (reductionist approach) เหมือนกันโดยหวังว่าในปัญหาทุกเรื่องถ้าสามารถแยกแยะลงสู่ระดับย่อยสุดหรือระดับพื้นฐานแล้วกฎเกณฑ์ที่ค้นพบจากจุดนั้นจะสร้างความกระจ่างให้กับตัวปัญหาใหญ่โดยส่วนรวม ความล้มเหลวของระเบียบปฏิบัติเช่นนี้ได้รับการสรุปไว้อย่างชัดเจนโดยนักชีวฟิสิกส์ชาวออสเตรียท่านหนึ่งว่า :

The traditional reductionist approach destroys the problem it wants to explain. In this approach if you have a large complex problem and you do not understand it, you chop it into pieces. If you do not understand these pieces, you chop again. You continue chopping until the pieces are small enough and simple enough to be understood. Thus reductionism always leads to success, but the result is that you know everything about nothing.

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก Heinz von Foerster, "The Curious Behavior of Complex Systems : Lessons from Biology," ใน Lindstone : 104-113.

30. เรื่อง "วิศพันธุกรรม" ไม่ใช่ประเด็นหลักของ Teilhard แต่ก็ได้รับการพูดถึงมากเป็นพิเศษ สำหรับการโจมตีข้อคิดของ P. Teilhard de Chardin ในประเด็นนี้ในภาษาไทยสามารถดูได้จาก โรเบิร์ต ไวลเก้, บรรณาธิการ วิทยาศาสตร์ ชีวิต และความรัก "ศรัทธาธรรม" แปล (กรุงเทพฯ : 2525) ผู้นิยมแนวคิดนี้และนำไปใช้เป็นแกนของเรื่องที่จะทักใจที่สุดของจินตนาการวิทยาศาสตร์ คือ Frank Herbert ในเรื่อง **Dune** ที่มี 4 ตอน ดูโดยเฉพาะ Frank Herbert, **God Emperor of Dune** (New York : 1981) ซึ่งเป็นตอนจบและการกำเนิดของ Omega [Wo] man, พร้อม ๆ กัน. ส่วนการพิจารณา Teilhard ได้อย่างเที่ยงธรรม และกระชับที่สุด ดู Frank and Fritzie Manuel, **Utopian Thought in the Western World** (Cambridge, Mass : 1979) pp. 778-82.

31. ถ้าไม่ระวังให้ดี กระทั่งพระพุทธเจ้าเองก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็น "ศาสดากระฎุมพี" ไปด้วย เพราะพุทธภาษิต เช่น "ผู้มีปัญญาย่อมเว้นสิ่งไม่เป็นประโยชน์และยึดเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์" และ "ประโยชน์ย่อมสลับเลข คนใจผู้มัวถือฤกษ์ยามไป" ก็อยู่ในเกณฑ์หรือจะเอาเกินไป ๆ ดูคำสดุดีของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณต่ออุบาสิกัสสัณจันว่า

"เมื่อรำลึกถึงธรรม คนชั้นหมั่นทำงานก็ตั้งได้ทรัพย์ แม้พระพุทธภาษิตก็มีเตือนใจว่า "อุฏฐาตา วิทุทธา ธน" คนหมั่นย่อมหาทรัพย์ได้ อันธรรมดาคนหมั่นขยันนั้นยังหาอีกด้วย ยิ่งชวนชวนก็ยิ่งรวย อุบาสิกัสสัณจันมีคดียังนั้นเป็นแม่บ้านที่ฉลาด สามารถในการหาทรัพย์ ในการใช้จ่ายทรัพย์ในการรักษาทรัพย์ ไม่พยายามใช้เงินโดยไม่ผลตอบแทน" ต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีอยู่ทั่วไป. คัดย่อจาก พระเครื่อง อนุสรณ์เนื่องในการฉาปนกิจศพคุณแม่สัณจัน กาญจนวัฒน์ (กรุงเทพฯ : 2518) คำนวหน้า (ข).

บรรณานุกรม

กীরติ บุญเจือ. **ปรัชญากริกระยะก่อตัวที่อิตาลี**. ไทยวัฒนาพานิช, 2519.

ฟรังซัว ฮูทาร์ด. "คริสต์ศาสนากับสังคมนิยม." แปลโดย กมสันต์ หุตะแพทย. ใน **จดหมายเหตุ** (พฤษภาคม 2525) : 36-43.

Acton, John E. **Lectures on Modern History**. Foward by Hugh Trevor-Roper. Meridian Books, 1961.

Bacon, Francis. "New Atlantis." In **Famous Utopias of the Renaissance**, pp. 209-250. Edited by Frederic R. White. Hendricks, 1955.

Braidwood, Robert J. **Prehistoric Men**. 7th ed. Scott, Foresman and Company, 1967.

Breisach, Ernst. **Renaissance Europe, 1300-1517**. Macmillan, 1973.

Clarke, W. Norris, S.J. "Christians Confront Technology." In **The New Technology and Human Values**, pp. 383-386. Edited by John G. Burke. Wadsworth Publishing Co., 1966.

Conkin, P.K., and Stromberg, R.N. **The Heritage and Challenge of History**. Dodd, Mead & Co., 1972.

Daniels, Robert V. "Fate and Will in the Marxian Philosophy of History." In **European Intellectual History Since Darwin and Marx**, pp. 35-88. Edited by W. Warren Wagar. Harper & Row, 1966.

Garaudy, Roger. "The Meaning of Life and History in Marx and Teilhard de Chardin; Teilhard's Contribution to the Dialogue between Christians and Marxists." In **Evolution, Marxism and Christianity**, pp. 58-72. Edited by Bernard Towers and Anthony Dyson. The Garnstone Press, 1967.

Gibbon, Edward. "The History of the Decline and Fall of the Roman Empire." In **Great Issues in Western Civilization**, 2nd ed., vol. I, pp. 262-265. Edited by B. Tierney, D. Kagan, and I.P. Williams. Random House, 1972.

Heidegger, Martin. **Being and Time**. Translated by John Macquarrie and Edward Robinson. Harper & Row, 1962.

Mann, Thomas. **The Magic Mountain**. Translated by H.T. Lowe-Porter. Vintage Books, 1969.

Miller, Walter M., Jr. **A Canticle for Leibowitz**. Lippincott, 1959.

Newton, Isaac. **Opticks, or a treatise of the reflections, refractions, inflections & colours of light**. Based on the Fourth Edition, London, 1730. Introduce by Albert Einstein. Dover Publications, 1952.

[หมายเหตุ : คำนำของไอน์สไตน์คุ้มค่าควรอ่าน เพราะเป็นการช่วยให้เห็นชัดถึงทัศนคติ "ขึ้นบนบ่ายักษ์" ของนักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งเริ่มมาจากตัวนิวตันเองเป็นอย่างดี.]

Sartre, Jean-Paul. **Being and Nothingness**. Translated by Hazel E. Barnes. Methuen & Co., 1972.

Spitz, Lewis W. **The Renaissance and Reformation Movements**. Rand M. Nally Co., 1971.

Teilhard de Chardin, Pierre. **The Future of Man**. Translated by Norman Denny. Harper & Row, 1969.

Toffler, Alvin. **Future Shock**. Pan Books Ltd., 1971.

Waelder, Robert. **Progress and Revolution: A Study of the Issues of Our Age**. International Universities Press, 1967.